

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

4

APRILL 1937

Eesti sõdurid meelegavaldusel Peterburis 1917.

ELEKTRI

Kasutamisevõimalusi
kodu-majapidamises
selgitab

LINNA ELEKTRIJAAMA
NÕUANDE-BÜROO
VANAS VAEKOJAS, KÕNETR. 466-77

O/Ü „Rahvaülikooli“

eesti kirjanduse ja kirjutusmaterjalide suurlaod

TALLINNAS

*Teenimine kiire, vastutu-
lelik ja ausameelne*

*Nõuandmine ilma ostukohus-
tuseta kõigis meie alasse
puutuvais küsimusis*

Harju tänav nr. 48, omas majas

Telefonid: 444-39 ja 444-37

Pärnu maantee 10, panga majas

Telefonid: 446-67 ja 446-66

Raamatuid ja ajakirju

meelelahutuse ja ajaviite kirjan-
dust.

Teaduslikku kirjandust

kirjandusloolisi andmeid ja tea-
teid.

Keelte õpperaamatuid

sõnastikke ja leksikone.

Noorsookirjandust ja laste-

raamatuid igale vanusastmele.

Õpperaamatuid ja -vahendeid

koolidele ja õppeasutistele saksa,
inglise, prantsuse ja vene keeles.

*Tellimisi sise- ja välismaa raamatuid
ja ajakirjadele täidetakse kiiresti.*

Kluge & Ströhm

Tallinn, Pikk 9.

O/Ü

Sporleder

TALLINNAS (END. B. WHISHAW) ASUT. 1880. A.
TELEGR. ADDRESS: SPORLEDER — TALLINN
TELEFONID: 457-16 JA 457-17

SPEDITSION, SÜTE- JA KOKSI IMPORT
LAEVAAGENTUUR
AVARII KOMISSARIAAT

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

APRILL 1937

NR. 4 (7)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks
Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

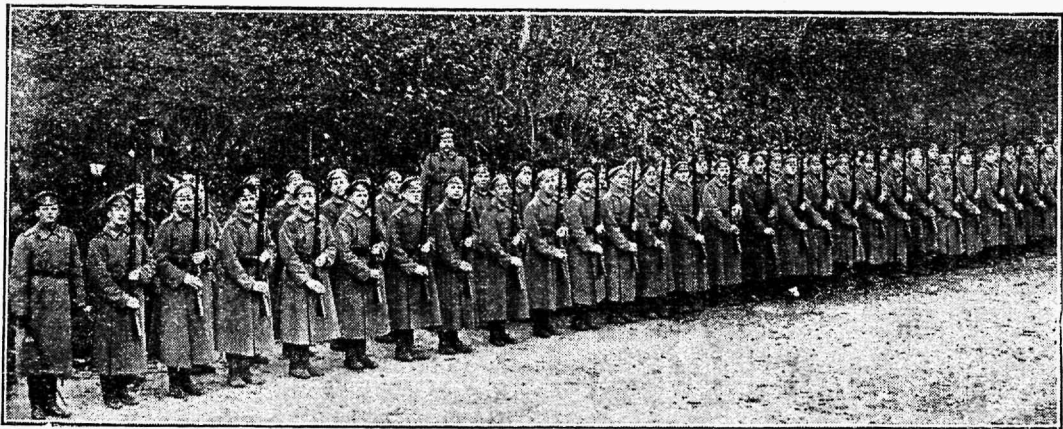
Eesti rahvusväeosad 1917.-1918. a.

Ülevaade eesti rahvusväeosade asutamisest ja tähtsusest.

Kolonelleitnant O. Kurvits.

Eesti rahvusväeosade asutamise küsimus kerkis esmakordselt tõsisemalt üles Jaan Tõnissoni algatusel 1915. Vene keskvalitsus seekord asutamisluba ei andnud. Teistkordsel katsel 1916 oli vastutulek kindlustatud, väeosade asutamine aga ei leidnud seekord eesti seltskonnas enam tarvilikku pooldamist. Kolmandat korda algatasid küsimuse eesti sõjaväelased pärast 1917. veebruarikuu revolutsiooni pea üheaegselt Tallinnas, Peterburis, Põhja (Rii) rindel, Soomes j. m. Põhjutasid seda rah-

vuspoliitilised kaalutlused ja soov pääseda korralagedatest vene väeüksustest. Eestis lunti liikumisele soojalt kaasa, mille tagajärjel algatus omandas üldrahvusliku ilme. Väeosade formeerimiseks, materjaalseks toetamiseks ja sõjaväelaste kodumaale koondamise hõlbustamiseks moodustati kodumaal, rinnetel ja üksikutes garnisonides vastavad organisatsioonid mitmesuguste nimetustega: komiteed, liidud, bürood, täidesaatvad komiteed, nõukogud, malevabürood j. t. Org-id olid kas puhtsõjaväelised,

1. Eesti polgu õppekomando riviõppusel, Rakveres, 1917. a. suvel.

puhtseltskondlikud või segalaadilised. Organiseerimistöö tähtsamaid keskusi kujunes välja neli: Tallinn, Peterburi, Riia (XII armee) ja Soome. Tallinnas moodustati 19. IV 1917.*) „Eesti Sõjaväelaste Büroo“, Peterburis 21. IV 1917. „Eesti Sõjaväeosade Organiseerimise Keskkomitee“, Riias 23. V 1917. „XII armee Eesti Sõjaväelaste Liit“ ja selle „Täidesaatev Komitee“, Soomes, Lappeenrannas — „Soomemaa Eesti Sõjaväelaste Liit“. Peamiselt ainelises toetamises osasid tähtsa koha Maleva-Bürood: Tartus (osakonnad Helmes ja Antslas), Rakveres, Võrus, Pärnus, Viljandis, Paides. Teistest org-ideest vääri- vad nimetamist: I, V ja IX armee „Eesti Sõjaväelaste Liit“, „Põhjarinde Eesti Sõjav. Täidesaatev Komitee“, „Kaukaasia frondi Eesti Komitee“, garnisonide organisatsioonid: Moskvas, Kiievis, Tiflisis, Pihkvas, Novgorodis, Demjanskis, Staraja-Russas, Vjälkas, Oudovas, Sevastopolis, Smolenskis, Izmailis, Helsingis, Lappeenrannas, Viiburkis, Tampere, Haminas, Poris, Turus, Kuopios, Mikkelis, Riihimäel, Seinäjõel, Raumas, Hämeenlinnas, Hangös, Marienhamnis, Kristiinans, Ahvenamaal j. m.

Vene teiste vähemusrahvuste vastavate organisatsioonidega loodi lähedane kontakt, vastastikuseks toetamiseks oma ülesannete täitmisel ja võitluseks rahvusväeosade vastastega. XII armees omandas see koostöö organiseeritud ilme „XII armee Sõjaväelaste Vähemusrahvuste Bloki“ ellukutsu- misega.

Organiseerimistöö koordineerimiseks, sihtjoonte kindlaksmääramiseks ja päevaküsimuste arutamiseks korraldati konverentse ja kongresse: 14.—15. VI 1917. eesti

1. Eesti Polgu pitsateid.

sõjav.-te org.-de konverents Rakveres, 1.—4. VII 1917. esimene ülevenemaaline eesti sõjav.-te kongress, 13—14. X 1917. eesti sõjav.-te org.-de konverents Tartus, 28.—31. XII 1917. eesti sõjaväeosade konverents Tallinnas, 20.—28. I 1918. teine ülevene-

*) Kõik daatumid on toodud uue kalendri järele.

maaline eesti sõja.-te kongress Tallinnas. Samalaadilisi kokkutulekuid korraldati ka üksikutel rinnetel ja armeedes (Rumeenia rindel, XII armees j. m.). Organiseerimistöö juhtivate keskorganitena eksisteerisid konverentsidelt ja kongressidelt ellukutsutud kollegiaalsed organid: Eesti Sõjaväelaste Keskbüroo 15. VI — 4. VII 1917., Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee 4. VII 1917. — 30. I 1918. E. Sõjav. Ülemkomitee esimehed ja juhtivad tegelased olid lipn. K. Päts ja lipn. A. Rei. Üheks tähtsamaks tegelaseks väeosade asutamise algperioodil oli Johan Pitka.

E. S. Keskbüroo ja E. S. Ülemkomitee häälekandjana ilmus „Eesti Sõjamees“ I VI 1917. — 9. II 1918. Soomemaa E. Sõjav. Liidu häälekandjana ilmus „Soomemaa Eesti Sõjav.-te Liidu Teataja“ 14. VI 17. alates ja 5. IX 1917. alates „Soomemaa Teataja“, kuni sama aasta novembrikuuni.

Eesti rahvusväeosade formeerimisel tuli kogu aeg võidelda väga mitmesuguste takistustega ja raskustega. Vene valitsus- asutustes leidis eesti rahvusväeosade loomise kavatsus sõjalistel põhjustel ainult teatud piirides vastutulekut. Üldiselt oli aga Vene valitsusasutuste suhtumine as- jasse muutlik, mitteheahtlik ja tihti peale sihilikult vastutulematu, väljaarvatud üksikud erandid (Tallinna merekindluse komandant kontradmiraal Leskov, Peterburi sõjaväeringkonna ülem kindralleitn. Kornilov j. t.). Vajalikkude lubade saamine oli seega äärmiselt raskendatud. Ägedamateks ja aktiivsemateks eesti rahvusväeosade vastasteks kodumaal (Tallinnas) olid eesti enamlased oma häälekandja „Kiir'ega“, vene sõdurid-madrused ja vene äärmised rahvuslased, kes kõik nägid neis väeosades tõsist hädaohtu oma võimule ja püüetele. Peale otsese vastulöötmise püüti hilisemal ajajärgul eesti väeosade asutamist nurja ajada neis korralageduse tekitamisega enamlise propaganda näol.

Tegelik formeerimistöö algas eeltingi- muste tõttu kõige esmalt Tallinnas, kus merekindluse komandant, Eesti Sõjav. Büroo algatusel, oli nõus komplekteerima eest- lastega kahte formeerimisel olevat kindlu- sepolku. Nõusolek selleks saadi ka Balti- mere laevastiku juhatajalt Helsingis, mille järele Kindralstaap tegi 21. IV 1917. kor- ralduse eesti sõjaväelaste koondamiseks Tallinna, mis kohe andis reaalseid tulemusi. Merekindluse komandandi vastaval loal või- di 25. IV 1917. asuda esimese eesti rahvusliku väeosa — 1. Eesti

Esimene eesti sõjaväelaste ülevenemaaline kongress Tallinnas, „Vanas Estonias“ 18.—21. (1.—4. VII) juunini 1917. a.

Vasakult teises reas teine Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee esimees lipn. K. Päts.
Pildi keskel Pihkva eesti sõjaväelaste lipp pealkirjaga: „Ühinege, vennad, Eesti kodumaa kaitseks.“

polgu formeerimisele. Ajuliselt formeerijaks määrati polk. S. Pinding, kuni polguülema valimiseni ja määramiseni.

Eesti väeosade vastased alustasid vastuaktsiooni kohaliku Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu kaudu Sõjaministeeriumis ja Peterburi T. ja S. S. Nõukogus. Tekkis äärmiselt äge ja pinev võitlus eesti rahvusväeosade asutamise eest, mis lõppes vastava loa andmisega sõja- ja mereminister A. Kerenskilt 20. V 1917. formeerimise jätkamiseks I armee paiknemispiirkonnas (Virumaal). Polgu ülemaks määrati 20. V 1917. polk. A. Tõnisson. Uute rahvusväeosade ja nende suuremate koondeste formeerimisloa saamiseks tegid hiljem korduvaid katseid, E. Sõjaväelaste Ülemkomitee ja teised organisatsioonid Sõjaministeeriumis, Helsingis Baltimere laevastku staabis, Mohilevis Peakorteris, Pihkvas Põhja rinde Ülemjuhataja staabis. Põhimõttelisi lubadusi ja nõusolekuid saadi palju, lubati isegi Eesti Korpuse asutamist, anti ka vastavaid eelkorraldusi, kuid esimene konkreetne tulemus saavutati alles 8. VI 1917., mil 1. Eesti polgu juures lubati moodustada Tagavarapataljon. 7. X 1917. saadi Põhja rinde ülemjuhatajalt luba Eesti Tagavarapataljoni asutamiseks Tartus, mille formeerimisele asuti 14. X 1917. Pataljoniülemateks oli ajutiselt st.-

kapten Gross, pärast 28. X 1917. polk. J. Rosenbaum. Pataljonis oli 8 põhiroodu, 16 littera-roodu ja komandod. Eesti Tagavarapataljoni osa allüksusi asus korralduseks laialipillutuna mitmes maakonnas — suurem salk paiknes Võrus (Võru E. pataljon).

Vene oktoobrirevolutsioon ja Eesti saarestiku langemine sakslaste kätte suurendas korralagedust vene väeosades. Tallinna merekindluse staap oli mures nii kindluse kaitse kui ka elanikkude julgeoleku pärast. E. Sõjav. Ülemkomitee suutis saada selles olukorras merekindluse komandandill 19. X 1917. loa „Tallinna Eesti Eraldi-polgu“ formeerimiseks polk. E. Põdderi juhatusel. Et muutunud poliitilises olukorras ja eesti rahvusväeosade arvu suurendamisega vajadus Eesti diviisi järele oli kujunenud paratamatuks, suuniti kõik jõud selle ülesande saavutamisele. Korduvate katsete järele õnnestuski 19. XII 1917. Tallinnas panna alus 1. Eesti Diviisi staabile, ehkki ilma vormilise loata. Diviisiülemaks oli 4. I 1918. arvatas al.-polk. J. Laidoner, staabiülemaks al.-polk. J. Soots, kes täitis ühtlasi ka diviisiülema kohuseid kuni al.-polk. J. Laidoneri saabumiseni. Diviisi staabi loomisega sai uut hoogu ka väeosade formeerimine. Tallinna Eesti Eraldi polk nimetati 19. XII 1917. Põhja rinde Ülem-

Peterburi garnisoni eesti sõjaväelaste esindajad pärast koosolekut eesti rahvusväeosade asjus Eesti Jaani kiriku õuel 9./22. aprillil 1917. a.

juhataja korralduse põhjal ümber 3. Eesti jalaväe polguks ja arvati 1. Eesti diviisi koosseisu. Polgu ülemaks oli 26. XI 1917. arvates st.-kapten P. Kann (20. I — 12. III 1918. polk. P. Raudsepp). 2. Eesti polgu formeerimisele asus E. Sõjav. Ülemkomitee alul Paides, kus moodustati 4-rooduline pataljon; formeerijaks oli kapt. J. Maide. Eesti diviisi päevakäsu põhjal hakati 19. XII 1917. a. Eesti polku formeerima Viljandis (staap, I ja II pataljon), Pärnus (III pataljon) ja Paides (IV pataljon, kes 16. I 1918. üle viidi 4. Eesti polgu koosseisu). Polgu asutamispäevaks loetakse 21. XI 1917. 2. Eesti polgu aluskaadriks arvati 3. Eesti polgu Viljandi- ja Järvamaal ja Eesti Tagavarapataljoni Viljandi-, Järva- ja Pärnumaal asuvad üksused. 4. Eesti polgu formeerimist alustas kapt. H. Vahtramäe Rakveres 19. XII 1917. Aluskaader saadi 2. ja 3. Eesti polgust ja Eesti Tagavarapataljonist. Suurtükiväelased koondati kõigist I Eesti diviisi väeosadest 1. Eesti polku Haapsalus, kus 26. XII 1917. moodustati eriüksus — suurtükiväelaste komando. 16. I 1918. algas al.-polk. A. Larka Haapsalus Eesti Suurtükiväe Brigaadi formeerimist; aluskaadriks sai 1. Eesti polgu suurtükiväelaste komando. Materjalosa saadi Läänemaal asuvalt Vene 45. suurtükiväe brigaadilt. Patareisi oli 5, neist üks Tartus. E. Ratsaväe polgu formeerimise aluskaadrina Viljandis kasutati mere-

kindluse komandandi korraldusel Tallinnas moodustatud Eesti ratsaväelaste komandot. Formeerijaks määrati st.-kpt. A. Stolzen. Formeerimine Viljandis ebaõnnestus terava vahekorra ja konfliktide pärast kohaliku Tööliste- ja Soldatite Saadikute Nõukoguga. 20. I 1918. ilmus Eesti diviisi päevakäsk 4-eskadronilise Eesti ratsaväe polgu formeerimiseks. Asutamise formaalse alusena oli märgitud E. Sõjav. Ülemkomitee otsus; aluskaadriks võeti 3. Eesti polgu ratsaluu-rajatekomando. Polgu formeeris st.-kapt. G. Jonson. Eesti inseneriväe roodu hakati formeerima 18. XII 1917. Tallinnas; formeerijaks oli leitn. A. Normak. Diviisi intendantuur asus Tallinnas; diviisi intendant al.-polk. R. Reiman. Diviisi voo paiknes Raasiku ümbruses; vooori ülem al.-polk. A. Kiiker. Diviisi laatsarett asus Tallinnas; laatsareti ülemarstideks olid üksteise järgi Dr. A. Leesment, Dr. M. Ostrov ja Dr. J. Luiga. Diviisi sidumisesalk oli Tallinnas. Voldi ümbruskonnas asuti formeerima 5. üksikut eskadroni, milleks saadi tarvilikku varustust Riias asuvalt 1. Balti piirivalve ratsapolgult. 5. üksikeskadroni formeerimist ei suudetud arendada kuigi kaugele. Eesti Tagavarapataljon allutati 1. Eesti diviisile 4. I 1918. a. 15. I 1918. määrati esimene eesti rahaväe ülem Haapsalus.

Eesti väeosad olid seotud vene väekoondistega organisatsioonilt ja olid sõltuvuses varustuse saamises. See asjaolu, sa-

Lappeenranna (Soomes) Eesti Sõjaväelaste Ühisus juuni kuul 1917. a.

muti ka vene vägede rohkearvus Eesti pinnal, üldpoliitiline olukord (enamlaste võimulolek) ja revolutsiooniline ajavaim mõjulasid paratamatult ka eesti väeosade organisatsioonilist struktuuri, vaimlist ilmet ja teotsemise võimalusi. Distsipliin ja kord üksikutes väeosades jättis selle tõttu soovi- da vahest nii mõndagi, kuid üldiselt olid nad vene üksustest igatpidi kaugelt pare- mad. Eesti rahvusväed kandsid vene sõ- javäe vormi eraldusmärkidega mütsil, öla- kutel, krae otstel (eesti rahvusvärvid, tra- farettid). Komando- ja kirjavahetuse kee- leks oli Saksa okupatsioonini ametlikult

vene keel, milles ilmusid ka päevakä- sud. Õppekeelena ja omavahelises läbikäimises tarvitati eesti keelt. Olukord vene sõjaväes muutus 1917. lõpul sedavõrd võimatuks, et üldine korralagedus ka võimulolevatele enamlastelegi viimaks hakkas tekitama lõ- sist muret. Detsembrikuu keskel Nõukogu- de Valitsus hakkas likvideerima endiseid väeosi ja formeerima punaarmed. Väikse hilinemisega asuti likvideerima ka Eesti rahvusväeosi ilmselt oma politika hõlpsama läbiviimise motiividel. 8. II 1918. tunnis- tas Eestimaa Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu eesti väeosade organiseerimisel

Eesti Sõjavägede Staap 1918. a. kevadel Tallinnas.

ainuõigustlikuks organiks nimetatud Nõukogu Täidesaatva Komitee Sõjaväe Sektsiooni. 9. II 1918. kuulutati välja eesti nn. „sotsialistliku sõjaväe“ asutamine; väevõimuga võeti üle 12. II 1918. Eesti Sõjav. Ülemkomitee ja 19. II 1918. 1. Eesti diviisi staap. E. S. Ülemkomitee funktsioonid loovutati 1. Eesti sotsialistlikul sõjaväelaste kongressil 8. II 1918. valitud Eesti Sotsialistlikule Sõjaväelaste Nõukogule. Tallinnas asuti sotsialistliku polgu formeerimisele, ühtlasi püüti eesti rahvusväeosades

osade kohta puudus Saksa okupatsioonivägede tuleku puhuks üldine korraldus, sellepärast toimiti kohapealse äranägemise järele. E. Tagavarapataljon otsustati pataljoni juhatuse ja Tartu linnavalitsuse otsusega 22-st II 1918. laiali saata, mujal kindlaid korraldusi ei tehtud. Vabal tahl igalpool osa mehi lahkus väeosast, osa aga jäi kohale. Eesti väeosad lugesid endid okupatsioonivägede tulekul iseseisva, erapooletu riigi sõjaväeks ja ei võtnud kusaigilgi osa sõjategevusest. Avalikult dek-

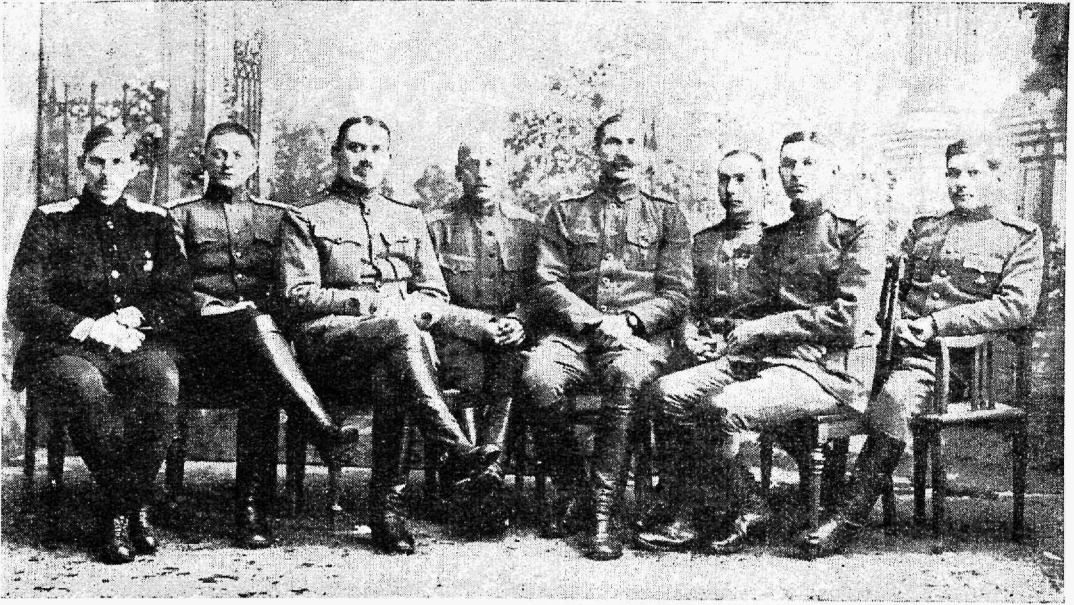

Tartu Eesti Tagavarapataljoni meeleavaldus-rongikäik 21. nov. 1917. a. Eesti Maanõukogu toetamiseks Tartu raevoja ees.

luua soodsat pinda nende ülevõtmiseks või likvideerimiseks. Rahvusväeosadel seisis ees lühike, kuid kibe võitlus.

20. II 1918. tulid Saksa okupatsiooni väed Virtsus Eesti mandrile, samal ajal tungisid nad ka Lõuna-Eestisse. Vene väeosad ja nendele tuginev enamlaste valisus olid sunnitud põgenema, eesti rahvusväeosad ja rahva omakaitse organisatsioonid võtsid kohtadel võimu eneste kätte ja said igalpool lühikeseks ajaks seisukorra peremeesteks; nende otsesel toetusel teostus Eesti iseseisvuse väljakuulutamine 24. II 1918. Selle sammuga muutusid eesti rahvusväeosad Eesti riiklik-rahvuslikkudeks väeosadeks. Venega katkes igasugune ühendus ja side. Eesti väe-

lareeris seda 1. Eesti polk Haapsalus 21. II 1918, saavutades Saksa väekolonna juhiga sõlmitud kokkuleppes oma õiguste tunnustamise. Üldiselt tekkis aga väga ebamäärane vahetõrge, mis vajas reguleerimist. Juba Tallinnale lähenevale saksa kolonnile vastusaadetud delegatsioon (polk. A. Larka, Dr. K. Konik, kapt. N. Reek) püüdis saavutada selles punktis kokkulepet, kuid tagajärjetult. Alles pärast korduvaid läbirääkimisi ilmus 28. II 1918. Saksa 68. armeekorpusse komandöri kindrallleitnant V. Seckendorff'i korraldus, mille põhjal eesti väeosad võisid oma tegevust jätkata korra, julgeoleku ja rahva varanduse kaitseks. Endine 1. Eesti Diviisi staap reorganiseeriti laiemaorganisatsiooniliseks Eesti Sõ-

1. Eesti polgu ohvitseridekogu eestseisus ja aukohus Haapsalus, 1918. a. algul.

Vasakult paremale: leitn. Oskar Kurvits, kapten Oskar Mammers, kapten Johan Puskar, al.-polk. Aleksander Seiman, kapten Karl Parts, kapten Anton Irv, kapten Oskar Luiga, staabikapten Theodor Rõuk.

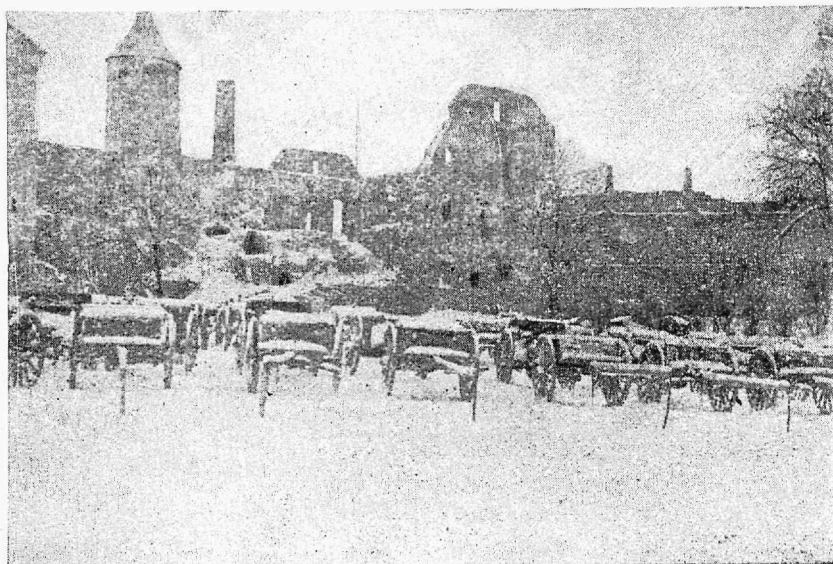
Pildilt puuduvad: al.-polk. Hans Kurvits ja Dr. Hans Leesment.

javägede Staabiks, Eesti väeosade koondist hakati nimetama *Eesti sõjaväeks*.

Eesti Sõjavägede ülemaks oli al.-polk. (kindralmajor) A. Larka, staabiülemaks kapten. (al.-polk.) N. Reek. Eesti Sõjaväe (diviisi) koosseisu kuulusid: neli 3-pataljonist jalaväe polku — 1. Eesti polk Haapsalus, ülem polk. (kindralmajor) E. Põlder; 2. Eesti polk Viljandis, ülem polk. J. Unt; 3. Eesti polk Tallinnas, ülemad polk. P. Raudsepp ja st.-kapten. (kapten) P. Kann; 4. Eesti polk Rakveres, ülem kapten. H. Vahtramäe; Eesti ratsaväe polk Tallinnas, ülem rittmeister (al.-polk.; osutus hiljem valeohvitseriks) Rosenberg; Eesti Suurtükiväe Brigaad Tallinnas, ülem st.-kapten. K. Tiipto; Eesti Inseneriväe Rood Tallinnas, ülem leitn. (st.-kapten) A. Normak; Merväepataljon (rood) Tallinnas; varustamise ja tervishoiu asutised; Eesti Kõrgem Sõjakohus; Eesti Sõjaväe Kontroll Tallinnas. Eesti sõjaväelaste registreerimiseks, arvele võtmiseks ja määramiseks eesti väeosadesse ning tagavaraväkke moodustati Eesti Sõjaväelaste Registreerimise Bürood Tallinnas ja maakondades. Eesti Suurtükiväe Brigaadi õppetegevus oli takistatud, kuna talle ei lubatud suurtükke, samuti oli takistatud ka 2. Eesti polgu tegevus, kes asus Saksa 60. armeekorpuse piirkonnas

Lõuna-Eestis ja võis teotseda peamiselt ainult likvideerimise suunas. Väeosad tulid osalt uuesti formeerida ja reorganiseerida uutal alustel. Vabanedes revolutsioonija mõjudest, meeoludest ja institutidest (komiteede kaotamine) võidi nüüd töötada edukamalt ja saavutada paremat distsipliini. Varustus saadi osalt Saksa intendantuurilt nende suurte ladutagavarade arvel, mis maa okupeerimisel sakslaste kätte langesid, osalt rekvisitsiooni teel elanikkudelt. Ametlikuks keeleks võeti eesti keel. 1. Eesti polgus töötati välja eestikeelsed komando- ja oskussõnad, mis võeti üldiselt tarvitusele ja on aluseks meie sõjaväe praegusele käsklusele ning terminoloogiale. Vorm jäi endiseks, nõuti ainult eesti eraldusmärkide kandmist tingimatalt. Korra alalhoidmiseks jaotati maa polkude vahel rajoonidesse.

Saksa väejuhatuse oli algul võrdlemisi tagasihoidlik ja ei seganud end eesti väeosade ellu, kes selle tõttu võisid töötada õige suure iseseisvusega. Varski tekkis aga pööre. Kohalik aadel ei suutnud leppida eesti väeosade olemasoluga ja astus nende likvideerimiseks korduvalt samme. 20. III 1918. ilmiski kindralleitnant v. Seckendorffilt käsk eesti väeosade likvideerimiseks. Seda korraldust põhjendati Bresti rahulepin-

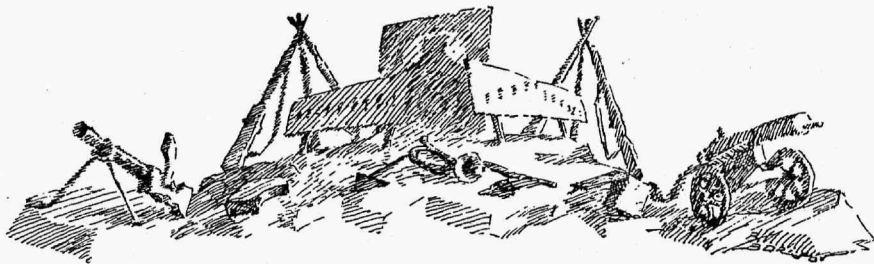

Eesti Suurtükiväe Brigaadi suurtükivälk Haapsalu lossiaias, 1918. a. algul.

gu tingimustega, mis ei lubaval Saksa väejuhatusel pidada okupeeritud maaal väeosi, mis kunagi on olnud Vene komando all. Katsed käsku muuta jäid tulemuseta ja eesti väeosad likvideeriti määratud tähtajaks või vähese hilinemisega 1918. aprilli esimesel poolel. Teotsema jäid mõneks ajaks ainult likvideerimise komisjonid. Varustuse võtsid sakslased üle. Pärast likvideerimist, 1918. suvel teotse osa ohvitseri, eriti 1. Eesti polgust, kindralmajor E. Põlder'i juhtimisel salajase põrandaaluse kaitseorganisatsiooni korraldamisel. 16. XI 1918., pärast Saksa okupatsiooni kokkuvõtmist, teostus eesti rahvusväeosade uuestisünd, — polgud kutsuti uuesti kokku.

Eesti rahvusväeosade osa Eesti iseseisvuse võitluses on suure ja määrava tähtsusega. Rahvusväeosade asutamisega pandi kindel alus Eesti riiklikkudele väeosadele; nende väeosade kaudu koondusid eesti sõjaväelased Venest õigeaegselt kodumaale ja

moodustasid Vabadussõjaks vajalise reaalkõu. Eesti rahvusväeosadel on tähelepanuväärivad teened Eesti iseseisvuse mõtte kujundamisel ja teostamisel. Nad tekitasid üldises lagunemises ja korralageduses oma aktiviteediga ja aktsioonidega instinktiivse jõutunde, moodustasid selle reaalse aluse, millele tugenedes arenesid ja suurenesid meie enesemääramise ideaalid võrdlemisi kitsapiirilise omavalitsuse nõudest autonoomia ja föderatsiooni etappide kaudu kuni riikliku iseseisvuseni, võimaldasid selle väljakuulutamise ja elluviimise. Eesti väeosad olid esirinnas sammujad, suunanäitajad (1. Eesti polgu ja 2. ülevenemaalise eesti sõjaväelaste kongressi resolutsioonid, jaanuaris 1918. j. m.). Eesti rahvusväeosad kaitsesid elanikkude julgeolekut ja vara demoraliseerunud vene sõdurmasside röövimiste, riisumiste ja teiste vägivaldtegedega vastu ja päätsid kodumaa laastamisest.

Kapten Anton Irv.

Langes 27. aprillil 1919. a. Egle juures, Lätimaal.

Meie Vabadussõja tulesid tõusis rida sõjamehi, kes Eesti iseseisvuse ajalukku on kirjutanud ilusamaid ja unustamatuid lehekülgi. Üks sarnaseid manalasse varisenud kangelasi on Soomusrongide Divisjoni ülema k. t. kapten Anton Irv, kes langes 27. aprillil 1919. a. lahingus Egle juures, Lätimaal. Ei saa kõneleda Vabadussõjast ja soomusrongidest, ilma et ei kerkiks esile ja silmi ette kapten A. Irv'e mehine sangarukuju.

Anton Irv sündis 5. sept. 1886. aastal Viljandimaal, Viljandi vallas, Sillaotsa talus, kus ta isal oli renditud mõni vakamaa maad. Alghariduse omandas ta Uusna valla Anni koolis ja Viljandi apostliku-õigeusu kihelkonnakoolis. Pärast viimase lõpetamist jäi ta sinna kolmeks aastaks kooliõpetajaks. Oma sundusliku sõjaväeteenistusaega teenis ta Vene sõjaväes 3 aastat, olles Jablonnas, Varssavis ja Permis kirjutajaks. Sõjaväeteenistusest vabanes ta noorem-allohviteri aukraadis. Pärast seda õppis ta kodus edasi ja valmistas eksami vastu sõjaväkke astumiseks. Maailmasõja lahtipuhkemisel mobiliseeriti ta Vene sõjaväkke ja määrati Novooserski jalaväepolku luurajate komandosse, millega kaasa tegi esimese sõjakäigu Ida-Preisimaale, Tilsiti alla. Siin selgus peagi, milliseid sõjalisi andeid omas allohviter Irv. Hulljulgete ja kaelamurdvate luurekääkide eest ülendati ta kohe vanemallohviteriks ning paari kuu järele annetati Püha Georgi ordu 4. järgu rist. Varsti annetati talle 3. järgu ja mõne aja järele ka 2. ja 1. järgu Georgi ristid. Kõik need ristid annetati talle ühe aasta kestel.

1915. a. juunis ülendati A. Irv vahvuse eest alam-lipnikuks ja sama aasta novembris — lipnikuks. Ka annetati talle Prantsuse kõrgeim sõjaline aumärk — „Medaille militaire“ (sõjamedal), Nimetatud aumärk oli Vene diviisi peale, mille koosseisu kuulus lipnik A. Irv määratud ainult üks. Umbes nelja kuu pärast ülendati Irv alamleitnandiks ja umbes kuu aja järele leitnandiks. Vahepeal annetati talle ka Püha Stanislause ordu 3. ja 2. järgu aumärgid.

1917. a. kevadel läks 269. jalaväe polk, kus leitnant Irv teenis, Rumeeniasse ja võttis osa lahinguist Karpaatides. Seal ilmutatud vahvuse eest annetati Irvele Püha-Anna ordu 2. järgu aumärk ja juulis ülendati staabikapteniks. Erilise vahvuse eest anne-

tati talle sama aasta sügisel Püha Georgi kuldmõök.

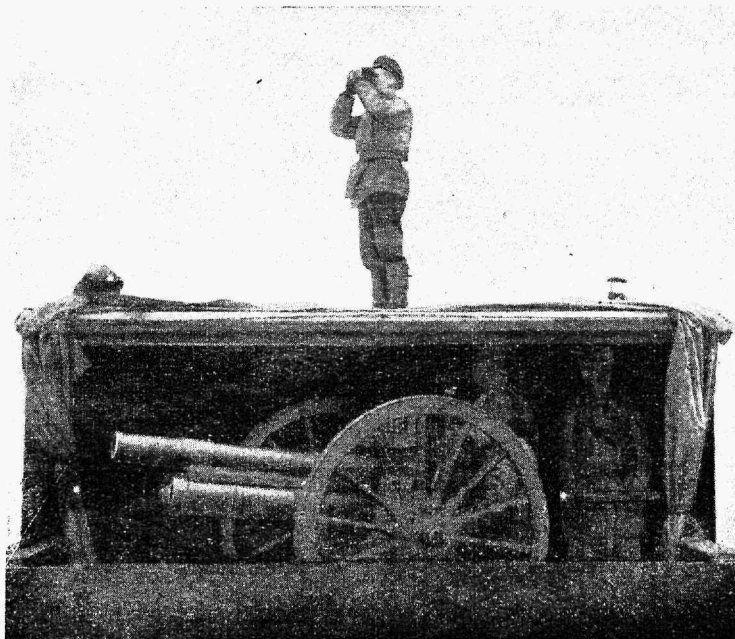
Tuli enamline revolutsioon. Sõjavägi muudeti poliitilise klassivõitluse tallermaaks. Väerind oli hävinenud. Nüüd ei leidnud A. Irv, kes oli tulnud koju puhkusele, enam võimalikuks edasi teenida vene väeosas vaid astus 26. novembril 1917. a. Haapsalus 1. Eesti jalaväe polku. Siin teenis ta esiteks roodu- ja pärast pataljoniülemana.

Soomusrongide juhte.

Istuvad: kapten A. Irv, sv.-am. M. Piperäl (keskel), kapten K. Parts; seisavad: leitnant R. Sabolotnõi ja liiklemisjuht J. Trubok.

Kuuludes sellesse paremasse Eesti rahvusväeosas, võttis ta agaralt osa kõigest sellest ülesehitavast tööst, mis tol ajal Eesti rahvuslase iseleemise eest võitlejailt ses väeosas korda saadeti — üldisest korraldusest, anarhiast, enamlaste ning sakslaste vägivaldsest survest hoolimata. Oli lugupeetud kaasvõitlejast ja armastatud

Leitn. R. Sabolotnõi Soomusrong „Kapten Irv“ suurtüki-platvormil patarei tulistamist juhtimas.

alluvaist. 1918. a. märtsis ülendati ta kapteniks.

Eesti rahvusväeosade laialisaatmisel sakslaste poolt oli kapten A. Irv, nagu teisedki eesti sõjaväelased, sunnitud lahkuma teenistusest, et sakslaste lahkumisel, uuesti astuda tegevusse. 11. novembril 1918. a. nimetati kapten A. Irv Valga Eesti Kaitse Liidu ülemaks. Kui aga paar nädalat hiljem eesti rahvusväeosades teeninud ohvitserid kutsuti oma endistesse väeosadesse, läks kapten A. Irv 1. jalaväe polku, kus oli 1. roodu ülemaks.

Soomusrong nr. 1 formeerimisel Tallinnas 1918. a. novembri lõpul oli kapten A. Irv tegev rongi meeskonna komplekteerimisel ja relvastuse muretsemisel. Kui soomusrong 30. novembril Tallinnast sõitis Viru rindele, määrati ta rongiülemaks kapten K. Partsi vanemaks abiks.

Juba esimestel kokkupuutumistel punastega tõmbas see väikese kasvuga, põlevate silmadega, korrektne, roosilise jumega, alati rahulik ja mõttesolev ohvitser kogu soomusrongi meeskonna tähelepanu endale.

See oli 3. detsembril, hommikul, kui Soomusrong nr. 1 liikus Vaivara jaama sihis. Viis kilomeetrit enne Vaivarat olid punamadrused roobastelt ühendajad lahtikruvinud ja naelad välja kiskunud liipreist, kuna roopad aga olid kohal, rongi pealesõidul aga oleks need läinud laiali ja rong välja jooks-

nud. Kui soomusronglased hakkasid teed parandama, avasid punased ootamatult mõlemilt poolt raudteed nende pihta tule kuulipildujaid. Kapten A. Irv jäi aga rahulikult sõdureilt juba paigale seatud roopaid kinni kruvima ja viis oma töö, mis kestis umbes tund aega, ägeda kuulisaaju keskel lõpule, nii et võidi edasitungida ja mõni tund hiljem punastelt ära võtta kuulipildujad ja ta lüüa põgenema.

Alistudes punaväe ülevõimule, taandusid meie väed 1918. a. detsembris ikka sügavamale kodumaa sisse, sest alalise valvelolekuga viimse võimaluseni väsitatud jalaväeosad ei suutnud pidada rinnet.

Üks tähtsamaid tegureid, mis sundis meie sõdureid taanduma oli usu puudumi-

ne võiduvõimalusse. Punaste jõud arvati olevat tohutult suured, kuna Vene üldine olukord oli tundmata. Saadi asjast aru lihtsalt nii, et enne sõdis suur Venemaa sakslastega, austerlastega, türklastega j. t., ja nüüd korraga peab väike Eesti ka kord Venega sõdima. Vene väes teeninud eesti sõdurid teadsid mis on Vene sõjavägi; nad teadsid, et Baltimerest Mustamereni oli vene sõdureid täis, nad olid näinud neid laskemoona mägesid, neid intendandiladude virnu, mis seisid iga raudteajaama lähedal, aga nüüd antakse rikked lukuga jaapani või vene püss kätte ning kaks-kolm teist omavalgimeest, mõni ka naabrivallast, ja mine sõdi siis selle suure Vene riigiga... 16. detsembril langes Rakvere, 21. detsembril — Tartu ja 24. detsembril tähtis raudteesõlm Tapa. Tallinn polnud enam mägede taga...

Seisukord nõudis äärmist. Ja meie ei saa salata, et sel kriitilisel ajal olid just meie soomusrongid meil üheks tusedamaks reaaljõuks, mis punaste pealetungi aitasid tõkestada, kuni seljataga loodi vägesid.

Arusaadav, et N.-Vene punavägede vastu sellest käputäiest poleks jätkunud, kui see käputäis poleks mitte olnud parem element, kui punavägi. Tänu meeolekindlusele jäi see käputäis trullil omale kohale, vahest lootuseta, kuid kindla otsusega elada ainult vabas Eestis.

Vahest said soomusronglased üle kümne päeva ühe öö rahulikumat puhata, kuid soomusrongil oli üks mees, kes vist vähe silmi sai kinni. See oli kapten A. Irv. Kaasvõitlejad mäletavad nii palju kordi, kus ta istudes, kasuk seljas, valge spordimüts peas, pingil tukkus. Polnud tal aega ega püsivust heita pikali. Ei kuulnud keegi kapten A. Irv suust uhkustamist ega hooplemist oma tegudega... Oma kindla, rahuliku olekuga mõjus ta kõigi peale rahustavalt. Selle tõenduseks alpool paar episoodi.

Enne Tapa mahajätmist seisis Soomusrong nr. Tapa jaama ees, mida punased pommitasid Torma külast raskepatareist. Soomusrong vaikis või vastas harva. Punaste mürsud kukkusid üsna rongi lähedusse, külvates vagunid üle kildudega. Soomusronglased läksid ärevaks: „Mis me siin seisame? See on ju rongi hävitamine.“ Saadeti paar meest kapten A. Irv juurde, palvega, et rong tagasi tõmmataks. Rahulikult, ilma ühegi ärritusega, kuid kindlalt vastas selle peale A. Irv:

„Mina tean, millal rong tõmmata tagasi!“

See oli käsk, mida ei saanud jätta täitmata. Ja kui siis minutit 5 hiljem kapten Irv, kes siiani rahulikult kõndinud rongi kõrval, astus rongile ja andis tagasitõmbamise käsu, siis tundsid sõdurid veel kord seda meelegindlust, mis iseloomulik kapten A. Irv'ele. See kindel vaim, mis niiviisi imbutati sõdureisse, elas edasi. Ei teata enam ühtki juhtu, kus sõdurid oleks Irves kunagi kahelnud.

Teine episood.

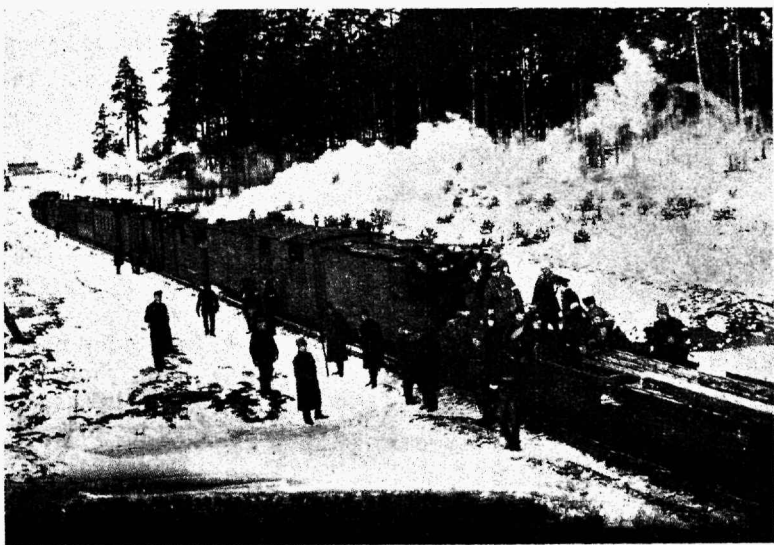
Enne murrangut Viru rindel. Mehi oli soomusrongil üldse vähepoole, paljud olid pealegi valvetõkkes ja rongisolejad kõik väsinud ning päev otsa söömata, mille tõttu ühe dessandi väljasaatmisel tõusis väike nurin: pole saanud süüa, öö otsa magamata ja muud. Seal astus kapten A. Irv kohe nurisejate ette ja nõudis, et astugu ette, kel midagi on kaevata. „Teie olete ikkagi sõõnud ja maganud, mina aga pole kumbagi,“ lausus ta.

Meestel hakkas piinlik ja kõik ronisid vagunist välja. Irv ise oli igalpool tegev, korraldades kaitset, teda jätkus kõikjale. Ja kõik täitsid truult oma kohust.

Tuli kõigele vaatamata siiski veel taanduda, kaitstes visalt iga sammu maad, kuni Aegviidu-Kehra vahele, 88. raudteevahimaja kohale, et siin oodata parajat silmapilku vastulöögi andmiseks. Siin saabuski viimaks 1919. aasta algupäevil murrangu silmapilk. Esimene hoop anti Priske saeveski juures, kust punased 3. jaanuaril löödi välja. Järgmisel päeval tuli juba raskem hoop raudteel...

See oli 4. jaanuaril, kui Soomusrong nr. 1 Tallinnast remondist tagasi sõitis eellinile. Raudtee äärt mööda taganes Tallinna poole kaitseliitlasi, kes seletasid, et punastele ikka kuidagi vastu panna ei jõuta. Kapten A. Irv vastas selle peale rahulikult: „Eks me' vaata!...“ ja sõitis rongiga edasi. Kui rong kell 1.50 p. l. kilomeetrit 3 läänepool Mustjõe 87. raudteevahimaja lähedale jõudis, nähti lõunapool raudteed jooksma punaseid. Rongilt anti neile tuld. Kohe peatuti rong ja kapten A. Irv käsutas osa dessanti välja. Vabatahtlikult tuli aga ligi pool rohkem — kõik kokku umbes 50 meest — kes siis ahelikus üle väikse lagendiku punastele metsa poole järele jooksid.

Punaseid oli kolm roodu (1., 2. ja 7., umbes 400 meest) Tartu kommunistlikust polgust, kes parajasti olid tungimas peale ja märkasid soomusrongi, kui see juba oli 500 meetri kaugusel. Osa punaseid, kes otsis varju kraavis, niideti piki kraavi kuulipildujatulega maha. Teine osa jooksis metsa, kus ta dessandi ja rongi tulega pillati laiali ja hävitati. Punased jätsid maha mitukümend laipa; soomusronglastel oli vaid üks kergelthaavatu.

Kitsarööpline Soomusrong Nr. 2. Valga lähedal, 1919. a. algul.

Selle lahingu kohta kirjutas Viru rinde staabi ülem alampolkovnik J. Rink oma teadaandes Operatiivstaabi ülemale muuseas järgmist:

„...Dessandimehed tormasid kui lõvid vaenlasele selga ja igaiüks, kes teel ette puutus, sellel pääsmist ei olnud. Sõjasaagina langes meie kätte hulk püssisid. Kuulipildujad olid vaenlasel regede peal, mispärast need ka meie küüsisid välja pääsid. Kapten Irv ja kõik rongi garnison tõendab, et nii hiilgavat operatsiooni rongil veel ei ole olnud. Mehed töötasid kõrgemal kiitust, mitu korda tormati rohkearvulisele vaenlasele maruhoona peale.“

See hoop oli määratu tähtis. Nüüd jäi üle vaid kiirete löökidega alghoopi edasiarendada.

Meie vägede pealetung oli alanud. See kandis vaenlasel algul taandumise iseloomu, muutus aga peagi põgenemiseks. Punased lippasid nii, et kohati tuli neile kannul püsimiseks järele kihutada küüthobustega. Nüüd avanes soomusrongidele suur tegevusvõimalus. Kapten A. Irv oma rongiga eesotsas, kihutasid nad tuldpurskavate lohedena põgenikkude keskele, neid hävitades, vangistades ja rikkalikku „soomust“ kogudes...

Soomusronglased sattusid hasarti. Tekisid kõiksugu fantastilised plaanid punaste purustamiseks — ja kohe taheti neid ka teostama hakata. Kapten A. Irv tuli mehi mõnigi kord hulljulgetest kavatsustest tagasihoida. Nii 9. jaanuaril, kui Soomusrong nr. 1 pärast Tapa vabastamist kapten Irve

Kalevlaste mõnus „suitsetamistund“ Pihkva järve kaldal.

juhatusel Tartu poole luurkäigule sõitis ja Tamsalu jaama leidis eest tühjana, tõusis soomusronglastel kohe tuju vastu ööd tormata Rakke peale, milline katse aga siin vaenlase seljataga vastu ööd liiga hädahohtlik oli. Siis vastas selle peale kapten Irv:

„Isiklikult võiks riskeerida, rongiga aga mitte, seda läheb veel tarvis...“

Lühikese ajaga oli vabastatud Tapa ja selle järele — soomusrongide äkilise lendretkega kaugele punavägede seljataha — Tartu. Selle riskantse ettevõtte hingeks olid kaptenid K. Parts, A. Irv ja O. Luiga. Kasutades soodsat silmapilku, mis oli tingitud punaste peatust põgenemisest ning soomusronglaste taltsutamata löögikirest, kihutasid 1. ja 3. soomusrong, võttes teel kaasa osa leitnant Kuperjanovi partisaane ja lennuklikvideerides mõningaid punaste salku, 14. jaanuaril tulise kiirusega Tartu alla. Ägeda lahingu järele jätsid punased oma positsioonid ja linna maha, ning taandusid kabuhirmus Võru ja Valga poole. Hoop tuli neile täitsa ootamatult ja mõjus selle tõttu rabavalt, paisates segi punaste tagala. Riskantse retke õnnestumine aga aina tiivustas soomusronglaste ettevõtlikkust, ja hinge tagasi tõmbamatult kihutati punastele Valga poole järele, et neid kiiremini paisata raja taha ja kätte saada kogu nende sõjavarusust.

Kui verises Kirepi lahingus 23. jaanuaril punaste šrapnellikild soomusrongide üldjuhi kapten K. Partsi pikemaks ajaks rivist viis välja, määrati tema kohuste täitjaks kapten A. Irv. Siit peale jätkas kapten A. Irv oma vägitöid kui soomusrongide üldjuht juba laiemas maastabis haruldaselt suure energiaga, osava, julge ja külmaverelise juhina. Siin avaldus kapten A. Irv peale täisverd löögimehe ka silmapaistev juht ja organisator.

Kapten A. Irv oli ise ees ja taga, korraldas, kontrollis, juhatas operatsioone. Valga, Võru, Petseri ja Irboska vallutamisel ja kaitsel etendasid soomusrongid oma vahvusega endiselt väga tähtsat osa.

Oli esimene Irboska operatsioon 1919. a. veebruarikuu keskel. Meie 1. ja 2. soomusrongid tungisid kapten Irve juhatusel sügavale punaste seljataha. Kogu punaste väerind liikus tagasi. Viimaks hakkasid punased ägedasti tungima peale meie soomusrongidele oma kolme soomusrongiga, jala väega ja avasid tule rohketest patareidest. Küid kapt. A. Irv ei taandunud. Tundus kui oleksid kapten A. Irv'el terasest närvid, mis ei lödvene kunagi. Kui seisukord muutus

äärmiselt meeleheitlikuks, punaste mürsud juba korduvalt olid tabanud rongi, tehti Irvele ettepanek taanduda, kuid Irv vastas külma rahuga:

„Mitte üht sammu tagasi!”

27. märtsil, Petseri vabastamise-operatsiooni kava läbiarutamise juures avaldasid mõned väejuhid operatsiooni kordamineku kohta kahtlust, kuna nad ei tundnud küllaldaselt kapten A. Irve ja neil oli vähe usku kavatsuse õnnestumisse. See pahandas kapten A. Irve ja hoolimata oma alalisest rahulikust meelest ja külmaverisusest sai ta kaunis ägedaks ja tähendas lühidalt:

„Siin ei ole enam pikemalt vaielda, vaid nõuan, et operatiivkäsk, nii kui see kokku on seatud, saaks täidetud.”

Kapten A. Irv oli üks inimlikumaid ja hingelisemaid sõjamehi, kes alati hindas ja austas ka vastast väärtiselt inimesena. Sõjavange kohtles ta väga korrektilt.

Kapten A. Irv oli usaldustäratav iseloom. Ta ei kõnelenud kunagi palju, oli teatud määral sõnaahergi, ta toimetas vaikselt, imestamapaneva rahuga ka kõige kriitilistel silmapilkudel. Oli hea organisator. Oli alati tujus, ikka sõbralik. Oma külma tasakaalu ei kaotanud ta kunagi. Sama rahulikult kui ta lahingkava välja töötas, juhatas ta isiklikult ka võitlusi, ehkki tema, kui divisjoniülema koht polnud mitte vaenlase tule all. Kus seisukord kõige tõsisem, kus lahing kõige tulisem, sinna ilmus ta ikka juhutama lahingut. See oli üheks põhjuseks, et mehed teda piiritult usaldasid. Kui Irv ütles: „Tehke seda!” — siis tehti ka seda, paistku ettevõtte olevat ka üsna võimatu! Aga kui Irv ütles, siis oli see võimalik! Tema ümber levis midagi nagu muinasjutulist. Kord oli ta oma soomusrongiga siin, kord aga seal ja alati oli tema ettevõtetel edu.

Kapten A. Irve langemine.

1919. aasta aprilli lõpul algasid punased suurt pealetungi meie Lõunarindel. Seisukord kujunes Valgale hädasohtlikuks. 27. aprillil sõitis kapten A. Irv autoga Valgast Stakelni sihis liinile, et tutvuda olukorraga

ja juhatada vastupeatungi. Valga—Riia maantee ümbruses oli juba alanud lahing, kui kapten Irv soomusautol „Kalevipoeg” meie tulejoonest sõitis ettepoole ja Egle kõrtsi lähedal autost astus välja, et uurida punaste seisukohti. Kapten A. Irv suutis vaenlase tule all maanteel vähe maad sammuda soomusautost ettepoole, kui üks vaenlase kuul Irve rindu puuris, mille tõttu kangelase silmad sulgesid jäädavalt...

Vaikides seisid soomusronglased oma armastatud ja lugupeetud juhi laiba ümber. Ühtki sõna ei tulnud neilt kuuldavale.

Tuleks veel nimetada, et kapten A. Irv oli Vabadussõjast a in u k e, kes alludes otse Sõjavägede Ülemjuhatajale langes nii vastutuse rikkal kohal. Lõpuks olgu toodud veel üks dokument:

„Kõikide meie sõjavägede nimel avaldan kõige suuremat kaastundmust soomusrongide meeskondadele vahva soomusrongide divisjoni ülema kapten Irve surma puhul võitlustes vaenlaste vastu. Vabariigi sõjaväed kaotasid ühe oma parematest juhtidest. Mina kaotasin ühe tublima kaastöölise.”

Kindral-major L a i d o n e r.

Tallinn, 27. apr. kl. 23.30.

Nr. 1819.

Et mälestus kapten A. Irvest meie sõjaväes ja soomusrongidel ilalgi ei ununeks, nimetati Sõjavägede Ülemjuhataja käsul Soomusrong nr. 1 ümber Soomusrong „Kapten Irveks”.

Kapten A. Irve pole enam, kuid mälestus temast kui ühest suuremast ja legendaarsemast Vabadussõja kangelaskujust, kellel kui väejuhil suured teened meie Vabadussõjas, jääb püsima igavesti. Kapten Irve vaim elab edasi...

Mæeti kapten Irv sõjaliste auavaldustega 1. mail 1919. aastal Viljandi surnuaiale. Viljandis on temale püstitatud ka mälestussammas, kuna teostamisel on mälestussamba püstitamine kapt. A. Irve langemise kohale Lätimaal.

Eriliste sõjaliste teenete eest annetati kapten Irvele Vabariigi Valitsuselt I liigi 2. järgu Vabaduse Rist; erilise vahvuse eest aga II liigi 2. ja 3. järgu Vabaduse Ristid; peale selle veel autasumaa ja rahaline autasu.

Narva alt Petrogradi väravateni.

Res.-leitnant G. Tasuja (G. Loorenz'i) mälestusi.

S. Baumann.

Marsime Narva poole liinilt Dubrovka juurest. Pea aasta on möödud Vabadussõja algpäevist ja noorukestest poistest, kes haarasid relvad, on saanud juba vanad rindesõdurid. Kellegis ei või enam äratunda alles aasta eest koolipingilt tulnud keskkooliõpilast, noidsamu poisse, kes kodulinnast väljamatkasid, nägudel sõja ja vaimustusinnuga segatud kõhklus, poisilik heameel ja häledus, kiivriühmad ümber lõugade. Oleme peaaegu aasta tallanud lahingradu, kord taandudes, kord rünnates, kord vaenlast tagaajades. Terve aasta polnud meist keegi heitnud relva päevakski käest, oleme nendega nii kokkukasvanud nagu oma kehaliigetega. Kiivrid, joppkasukad ja vateeritud püksid on heidetud kõrvale, sest suvi on olnud vaheajal, mida küll keegi pole õieti tähelegi pannud. Nüüd kanname inglaseid saadud pikki, kaitsevärvi palituid ja soliidseid nokaga mütsi. Riietus teeb meist päris suursugused sõjamehed.

Marsime Narva poole. 9. jal. polk on annud meile pisut hingetõmbamise võimalusi ja tahtmata peame igaüks mõtlema habemeajamisele noil minuteil, kus pole vaja aju just rakendada rünnaku või taandumismõttesse. Peseme, sööme, puhkame ja ajame siledaks lõuad, olgugi, et paljudel ei jäägi veel midagi habemenõu ette. Mõnede lõuad vajavad aga hädasti habemenõu. Raputama kaevikuliiva kuubedelt ja heidame pilke tänavail mööduvatele näitsikutele.

Aga kellel on aega mõnuleda, kui vahetust ootavad rindel samasugused rindesõdurid. Saame end väevalt „vormi“ kui kohe jälle on uus tee jalge all. Läheme seekord 1. polgu I pataljoni vahetama Glubokoje ja Babino järvede joonel.

Jälle algab marss mööda niipalju tallatud jõeäärset teed Narva-Jõesu. Siit peab jõelaev „Pavel“ meid ümber neeme viima Koskolovo sadamasse, aga meestekoorem on tillukese laeva jaoks liiga ränk ja peame tagasi pöörduma poolelt teelt. Meri lainetab ja tuul on kaunis tugev. Nii ei jõua meie Koskolovosse ja 1. polk võib meid oodata kaua. Jõesuus saadakse kusagilt parkad. Asetame endid kahele suurele parkale, mida veab vedurlaev ja uus sõit algab. Sedapuhku alla mööda Rosonat.

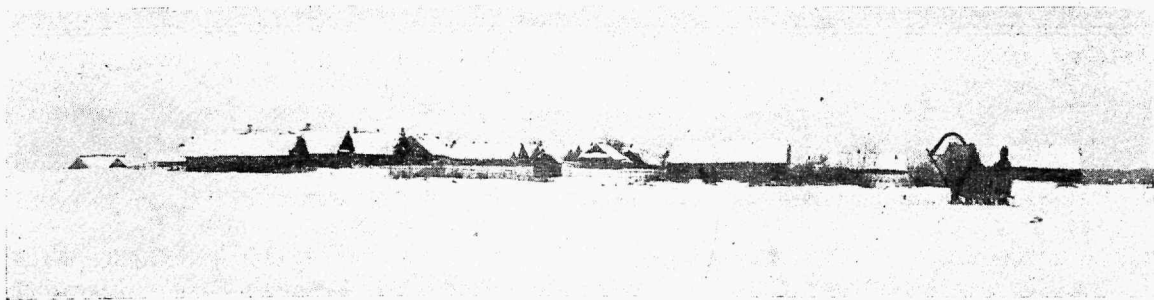
On röske oktoober. Suuri sadusid pole, aga niiskust laskub alla, on pime, soe, niiske

ja umbne. Sõidame nagu pigijõel, nii must on vesi. Tulesid ei tohi süüdata ettevaatusest. Vesi loksus vastu parkaid ja üksikuid tikutõmbeil läigib mustalt. Pimedus on nii tihe, et seda võiks haarata otse peodega. Ingeri külade kohal on kuulda poolveneliku laulu, mehed parkastelt huikavad vastu ja meeleolu paisub vägisi lauluks. Mehed laulavad sõjalaule, millele seguneb „Vniz po matuške“ ja „Stenka Rasin“ sugemeid. Kaldalt huigatakse vastu. Kaugemal kuuldu „karmoška“ helisid. Kogu öö lauldakse kord eesti, kord venekeeles. Udust niiskel hommikul, kui jõuame Koskolovosse, pole ülevus meestel veel kadunud ja samasest lauluinnust saadetuna matkame pika tee järvede joonele. Jälle oleme kohal ja võib alata uuesti surmatants N.-Vene arvukate polkudega. Velikinost saadame tulema 1. polgu I pataljoni.

Järvede joonel on maastik eriti ilus. Kellegi pole küll aega, ega tule pähegi nautida maastikuilu, kuid tahtmata surub see siin rindesõduri nürinenud silmadele oma pildi. Järved asetsevad kõrgekaldalises orgudes, millede liivaservadel kasvab siledaid mände. Liiv on küll oktoobriudust niiske ja röske, mis jätab raasukese süngust vaatlejasse. Kitsas ojake ühendab järvi, see vuliseb alatasa ja sinetab nagu suvine taevalik, millele on juurdetilgutatud pesusinet. Kusagil peab olema allikaid. Madalmaal lõikuval nõlvakul on kaitsekraavid. Just siit on vaade järvedele kõige kenam, aga teadmine, et tolle kauni maastikuriba taga seisab surm oma haardevalmis vikatiga, ei lase maastikuilu mõju kellegil nautida täielikult. Näed, jah mets ja järved ning ojake ja selle taga punaväelased.

Palju ei mõelda.

Asume kaevikusse. On näha, et mehed on sõdimisega juba harjunud ja siin on vist pisut aegagi olnud mõelda oma mugavusele. Kaevikusse on korraldatud magamisasemed, murumätastest söögilauad ja väikesed ahjukesed soendavad mõnusalt niiskeid muldruume. Tunneme endid päris kodustena ja enesekindlus kasvab üha, paiknedes sellises hästikorraldatud kaitsekraavis. Nüüd ei kõhkle enam keegi selles, et suudame Venemaale vastuseista, olgu punaväelasi ükskõik kui palju. Ja hakkab end meestes liigutama too inimese ürgne tung

S.-Žerdjanka küla Vabadussõja päevil.

Selle küla piirkond oli kauemat aega lahingute tallermaaks.

veelgi rohkem. Mis oleks, kui saaksime tüki Venemaa juurde, suurendaksime oma riigipiire! Istume kaevikuis tolle mõttega peas ega taha kuidagi püsida paigal. Tahaks teha mõne uue oivalise võtte tolles hiiglakadrillis.

Sõjajumal vist loeb sõdurite mõtteid ja ta osutub neile eriskummalist lahkust kogu vabadusvõitluste kestel. Olukord jõuab ootamata niikaugele, et saame võimaluse nüüdki teotsemiseks.

Edasi liikuda!

Kapten Steinmann ei lase seda endale mitmet korda korrata. Tulistamisvaikseil päevil pisut hajameelne, nukker ja loid pataljoniüleml on nagu ülestõusnud surnuist. Mehed on korraga lahingvalmis. Kaevikuis siblitakse läbisegi, nagu sipelgad. Kui pataljoniüleml on „vormis“, siis areneb kõik ikka nii ruttu nagu kinolindil.

Ühel pärastlõunal poeme välja ja 1. rood tormab otsekohe punaväelaste kaitsekraavide peale. Näeme veel, kuidas nad üle soone vajuvad, kiiruga sinna puunotte ja puid sillaks kokkutassides. Kuuldub sõjahüüdu, siis matab selle püssituli. Pukude-ragin vajub peatamata üle vaenlase kaevikute, edasi on kuulda Kotlõ mõisas väikest vastuataaki, aga see lämmatatakse kohe. Tunneme juba oma meeste püssipauke, sellise kiiruga ei suuda ükski vaenlase väeosa püssirauas padrunikesta vahetada. Kotlõ külalt kuuldub veel ainult tumedat tüminat nagu põristaks keegi kusagil kaugel kumerat plekki.

Teiselpool järve on vene küla, millest meie 3. rood tahab läbi minna. Olemegi tükk maad teistest jäänud maha. Järvel loksuh peremeheta lagunenud jaht. Vist on keegi Venemaa suurusist selle siia maha jätnud, põgenedes sõjahirmus. Mast on murdunud ja purustatud, vett imbitseb läbi küljelaudade, aga imekombel pole ta veel järvepõhja vajunud ja just parajasti niipalju vett jõua-

me loopida välja, kuipalju seda sisse valgub. Toome metsast suure kase ja asetame selle purjemastiks. Nüüd märkame kõik, et kased on alles lehes, olguigi, et rohelisse on segunenud suurte laikudena kollast. Kõigile meenub, et on tõesti olnud suvi, aga kus olime siis meie?

Meie nagu oleksime maganud, või lebanud haiglas selle aja. Tuul puhub kaselehtedesse ja jaht hakkab liikuma. Kollaseid lehti pudeneb lahti suurel hulgal ja kukub pisikeste laikudena järvepinnaile.

Liigume üle järve. Liivapõhi madaldub aeglaselt ja peame sumama vees, et pääseda kaldale, võtab hulk minuteid aega, enne kui jõuame järsakust kaldast üles. Metsa taga on küla. Valmistume tuleandmisele, aga meile vastatakse väga nõrgalt. Küla on peaaegu tühi, punaväelased on põgenenud.

Külaelanikud polegi väga ärevil ega hirmunud. Sõda on inimesed muutnud tuimaks ja nürimeelseiks, ainult vaadatakse ja uudistatakse meid, nagu võõra mandri olen-deid. Meestel on kaevikute tahm nägudel, ainult silmavalged ja hammastevaap paistavad selle alt. Pikad mustad palitüd teevad kogud süngeiks ja võõraiks. Keegi ei hakka venelastele seletama, et oleme siitsamast piiritagant, vaid süvendatakse veelgi külaelanikkude veendumust, tehes kummalisi kurgupõhja hääli ja kiristades iga sõna juures hammastega.

Siit pole võtta „soomust“ ega toidukraami.

Kapral Tõlts on löödud. Kaua pole enam saanud õigel viisil paugutada püssi ja pole ka millegagi endid lohutada.

Kohtame 1. rooduga Kotlõ külas. Neil on pisut enam vedanud ja mehed kannavad igaüks midagi hõlma all. Siit hakkame edasi liikuma mööda Venemaa halvasti haritud põlde ja halvasti korraldatud heinamaid. Meie ees on liikunud ingerlaste väeüksusi ja palju pole siin enam midagi teha. Puna-

väelased on minemapeletatud, külad rüüstatud ja mahapõletatud. Suundume Krasnaja-Gorka poole, ingerlased on meie ees ja neile on vaja abi. Siin meie taldade all on too suur Venemaa, kes meid alles aasta eest kurjalt ähvardas oma raske rusikaga, tühi ja paljas, nagu maailmaloomise algpäevil.

Enesetunne kasvab üha.

Teed kulgevad suuri männimetsi, mis oktoobriudus on sünged ja tihedad ja jätavad niiskete müüride mulje kui poleks mõnusat vaigulõhna. Leidub päris tühje lagendikke pisikeste nõmmepedajatega ja tihedalt üksteise kõrvale lükitud kivimügerikkudega, milliseid ei oskaks kasutada ei põlluks, heinamaaks, ega mittemillegiks. Nigel too Venemaa!

Tuleb vastu sõjapõgenejate vankreid lastekoormatega ja majariistadega, järel longivad lehmad, sead ja koerad. Elanikud mahapõlenud küladest hulguvad teidpidi ringi, ega tea kuhu minna. Meie lähenedes tõmbutakse arglikult teekõrvale ja võetakse mütsid peast. Kuuldus, et maadpidi liiguvad võõra mandri mustad kuradid on levinud juba kaugele ette ja meie ei püüa seda kuidagi ümber lükata. Poisid ajavad silmad pärani, et silmavalged hästi oleks näha ja räägivad suudega võimatakoomilisi poose võttes. Mõõdume oma polgu laulu saatel „Oh sa poiss, ega sa ei tea“... ja venelased jäävad maha kumarduma ja ristimärke tegema.

Tükk aega oleme näinud ainult metsa. Meestele peab lubama puhkust, aga kusa-gil silmavaate ulatuses pole näha ei maju, külasid ega mõisahooneid. Tuleb puhata teeveeres kuusenõeltel. Hakkab hämarduma. Ainult tee heledam lint lõikab puudevahel pimedust. Külmetas pisut. Rohukõrred on kangekstõmbunud ja kuuseladvade kohal vilgub tähti. Istume teeäärde, püsse põlvedele asetades.

Puudevahelt vilgub tuld. Tõmbume tihedalt kokku. Väiksel platsikesel, kuuskede vahel on inimesi, hobuseid ja loomi. Sõjapõgenejad on siia asunud õõmajale. Venelased poevad hirmunult kokku, ei räägi midagi ja vahivad meid üksisilmi. Laseme jalamaid kustutada tulelõkke, õieti peaksime küll edasi minema aga koht on puhkamiseks soodus ja mehed väsinud.

Olen tublisti väsinud ja heidan samblale pikali. Pisut õhtuvalgust langeb siia puudevahelt, kuuseoksad mustendavad ja tähed välguvad kõrgel justkui ennustades pakast. Mu kõrval lebab kapral Tõlts ja vaatab üles kuuseladvade poole. Uni tahab vägisi

mullegi enda kämbla suruda silmile. Mehed lamavad või istuvad. Olen pikutanud veerand, pool või tunni, õieti ei saa aru, kui järsku kuulen enda kõrval sosistamist. Näen silmanurgast, kuidas kapral Tõlts vestleb vene tüdrukuga. Mõlemad istuvad nägudega pimeduse poole ja Tõlts hoiab kätt näitsiku punasetriibulisel rätikul. Tüdruk pöörab pead sinna ja teisale tasakesti kihistades; õhtukumas paistab ta näo kenakene profiil, slaavlik nõsinina ja tume juukselokk laubal. „Me tulime üle ookeani“ kuulen ma Tõltsi seletavat hädises venekeeles. „Kuum on jah seal meie maal. Sulanud rasvapisarad veerevad seal aina pealäelt alla.“

Tüdruk kihistab ja tõmbub eemale, aga Tõltsi kämblahaare ta järele on vist kaunis tugev. „Me elame seal puude otsas. On kohe niisugused puud,“ jätkab ta luiskamist.

Ma ei saa enam pidada ja turtsatan naerma. Tüdruk tõuseb ruttu, tõmbab end lahti ja kaob metsa.

Kui tõuseme edasiminekuks, kapral Tõlts viivitab pisut ja vaatab veel teelt tagasi mahajäävate vankrite poole, näol lai mulhelus.

Külmetaval keskpäeval jõuame Djatlitsõ ja Viitino külade alla. Siit edasi ei saa enam nii kerge vaevaga. Külades on punaväelaste positsioon, see tuleb veel enne vallutada. Kapten Steinmann ärkab hajameelsusest nagu unest. See on kui mingi palavik, mis vallutab pataljoniülema igakord kui näeb punaväelasi. Siis pole aega enam ei puhkamiseks ega muuks, vaid kohe asutakse pealetungi ettevalmistusele. Nüüdki koostatakse lahingkava: 4. rood leitnant Hanseni juhatusel võtab ära Djatlitsõ küla. Kuuldavasti seal on üle 250 elamu, kuipalju aga punaväelasi, seda ei teata praegu. 3. roodu ülem leitnant Rimmel võtab oma poolrooduga Viitino küla. Mina järgnen poole tunni pärast 4. roodule järelejäänud 3. roodu osaga, läbi Djatlitsõ, Viitinole küljepeale ja tungin sealts külla.

Hommikul sajab segamini külma vihma ja lumelobjakut, kui 4. ja pool 3. roodu väljamarsivad. Udu pole haihtunud, seda nagu sajakas alla ühes lumelobjakuga. Roodud säevad endid rivisse. Mustad kogud kaovad üksteise järele uttu nagu halli liniku taha.

Ootame oma poolrooduga pooleldi mahapõlenud külas. Kapral Tõlts on läinud esimese poolrooduga. Udu ei kao ega vihm ei lakka sadamast. Ilm on sama pime nagu õhtuvidevikus. Siis asume teele. Teed on halvasti korraldatud, pori läigib rattajälgedes, puujuured on üle tee kasvanud ja kive mügardub taldade all. Küllast kuuldu äge-

dat püssituld, mis pisikese üllatusena tundub meie kõrvadele, — keda seal siis veel tulistatakse. Oleme külast veel mõnedkümnend meetrit eemal, kui tuleb vastu haavatuid. Leitnant Hansen istuvat lõksus. Külas olevat ootamatult palju punaväelasi. Katsume siiski rünnata, aga meile suunatakse nii äge tuli kuulipildujast, et taipame otsekohe, kui meie siia surnult või haavatult ei taha jääda lebama, siis peame pöörduma tagasi. Taandume küla vastas asetsevasse metsa, aga seal saame kaela uue sagara kuulirahet.

Ilm hakkab kalduma õhtupoolikusse ja pimeneb üha. 4. rood istub lõksus ja ei puudunud palju, et meiegi ei satu sinna. Aga pataljoniüleml jõuab abiga kohale. Nad on punaväelased metsast lõõnud välja; paikneme sinna ja leitnant Hansengi tuleb oma meestega — külas olevat terve pataljoni punaväelasi ja metsas üks rood.

Peame maantee läbilõikama, külale küljepeale asuma ja seal pealetungima. Ilm on juba täitsa pime. Meeste palitukraed on ülestõmmatud, lumelobjak peksab silmi ja ei kuule õieti midagi. Asume metsaservalt anerivis edasiliikumata, üksteise jälgi tallates. Hämarduses on näha maantee heledam lint, mis kulgeb lagedat niitu. Udune pimedus on maantee kohal nagu allalaskunud pilv. Maanteepeala ja udujoone vahelt paistab ribakene õhtutäevast, kuldpunaseid, violettseid ja kollaseid jooni. Tollele täevastusta ribale ilmub ratsaniku kergelt gallopeeriv siluett. Ratsanikul võib oletada seljas nahkset kuube ja peas „papahhat“. Ma ei hakkagi tõstma oma jaapani karabiini, teades, et nangunil on juba mitmel mehel püssipärad surutud palge. Kaks pauku praksatavad pimedusest ja vilksatab natuke tuld. Siluett udujoone ja maantee vahel seisatab, hobune tõuseb hetkeks tagumistele jalgadele, nagu „vaskratsaniku“ monument, nahkkuues mees haarab korra kätega ülespoole ja kaob siis ühes hobusega.

Pimedus suureneb iga minutiga. Olemegi väljas maanteel. Teiselpool teed algab jälle niit, õieti on raske määrata, milleks seda üksikute puude ja põõsastega lagedat maala nimetada. Liigume paralleelselt maanteele, põõsastevarjus, sattudes kividele ja kändudele. On nii pime, et ei näe enam oma eelkäija selgagi. Võime nii umbes veerand kilomeetrit olla edasiliikunud, kui pimedusest küsitakse „Kto tam?“ („Kes seal on“). Me tulistame vastamata. Tormame rabinale ettepoole, eelpoololijad kaovad silmist nagu maa alla, me kukkume rabinale neile otsa. Oleme sattunud vaenlase kaitsekraavides-

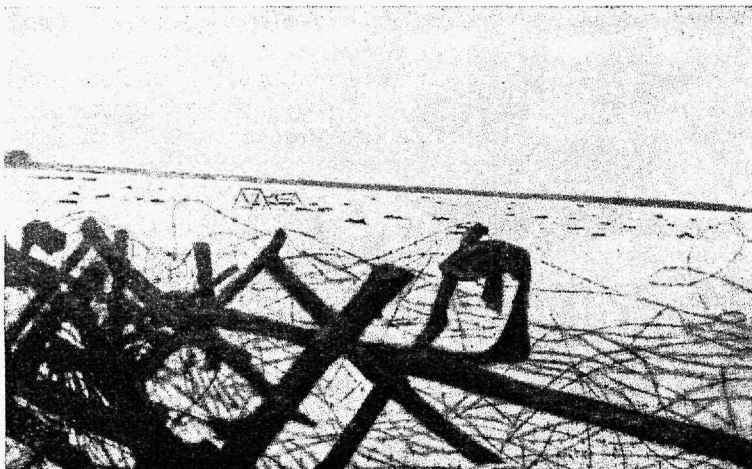
se, punaväelastele otse kuklasse. Keegi pole meid oodanud ja punaväelased on sama üllatunud kui meiegi. Kulub enne terve minut, kui hakatakse tulistama. Püssi ja kuulipildujate torude otsa tekkivail tulevilksatusil on näha põgenevaid sõdureid lagedal. Suunime omad püssitorud käevikuisse ja siis põgenejatele järele. Mehed kisavad läbiseigi, vannuvad ja tulistavad. Sel momendil nad tõesti meenutavad musta mandri „kuradeid“, kus selline maa või rahvas ka ei asuks. Vaenlase käevikud on meie käes, pikemata on kommunistliku Venemaa sõdurid pistnud plehku. Vinnam end teisele poole kaitsekraavi. Seal on mehi juba enne mindki. Kuulen kuidas keegi vannub ärritatud inimese kurguhädlega soome keeles. Keegi on süüdanud tuletiku ja hetkeks vilksatab silmi üks neid sõjapilte, mis enam kunagi ei taha ununeda. Kõhuli üle kivi lebab nahkkuues punaväelaste komisar, „papahha“ lebab eemal, hobune seisab selle kõrval, ratsmed ripakile, pea nõrgus. Verd on valgunud üle kivi. Seljal mustab kuuliaava. Ta pöörab end küljele ja surub silmadele mõlemad peod. Siis kustub tikk ja pimedus matab uuesti äsja valgustatud pildi. On üsna heameel, et mul ei pruugi näha rohkem.

Sedapuhku peame siiski tagasi pöörduma. Pimedus on liiga tihe ja punaväelasi liiga palju. Homme tuleb vallutada küla. Pöördume tagasi maanteele. Peame siit läbi metsa leidma tee tagasi külla. Haaramme üksteiset käevangu ja hakkame siis edasi liikuma. Metsas on pime ja on täiesti ükskõik, kas hoiad silmad lahti või kinni. Taibuga suundume küll küla poole, aga oleme käinud haruldaselt kaua, ent mets ei lõpegi veel. Tulles seda polnud sugugi nii laialt. Eelpool on kuulda lõginat, sarnast, mida tekitab kuulipilduja edasivedamine. Keegi peab liikuma meie ees. Kiirendame käiku, esimesed hiilivad lähemale.

— „Seis. Kes seal on?“

— „Mis te lärmate“, vastatakse üsna rahulikult. Oleme kohtunud oma osa ja polegi jõudnud kaugemale kui alles samas maantee ääres metsas. Kogu aja oleme sõõris tammunud ringi. Peame katsuma süüdata tuld, et näha kompaniid. Hoiame kuuehõlmad laiali ja üks tõmbab tikku. Katsume nüüd orienteeruda ja hakkame uuesti liikuma.

Hommikööl jõuame metsaservale ja purväsini külla. Vaatame üle omad mehed, — selgub, et üks mu poolroodust siiski on kadunud.

„Surnute väli“ Viru rindel Feodorovka juures, 9. Jalaväepolgu positsioonide ees, Narva kaitselahingute ajal 1919. a. lõpul.

Viskume õlgedele ja on ükskõik, mis kellegi külje alla satub, väsinud silmalaod vajuvad kohe kinni. Saame söögiks mannapudru ja selline luksustoit on otse ime sõjameeste kõhtudele. Ehkki toit on ülihea, uni vallutab enne mehed, kui kõhud õieti täis saavad.

Järgneval keskpäeval algame uut rünnakut külale. Pataljoniüleml pole vist üldse puhanud, näen, kuidas ta sihib üha meid külast lahutava metsa poole, surub lõualuud kokku ja kordab „...kurat ...kurat ...kurat“.

Just, kui asume väljamarssima ilmub meie „ärakadunud poeg“ kusagilt lonkides.

„Kus olite? Arvasime kadunuks.“ — „Ah mina. Jäin magama punaste kaevikusse. Ladusin punaseid endale külje alla.“

Mees saab kätte oma mannapudru ja liisaks veel ülejäänud; vist on magamine tekitanud talle erilise söögiisu.

Keskpäeval suundume uuesti metsa, sealt maanteele ja siis külla. Ühtegi püssipauku ei kaja melle vastu. Küla on juba tühi. Punaväelased on siitki pistnud plehku. Tee meile on jälle vaba. Vaenlase kohtamise lootuses marssime Bori mõisa poole, aga siingi pole enam kedagi. Ent ründama peaksid nad meid siin ometi kui tahavad olla sõjamehed ja mitte tinasõdurid.

Asume mõisahoonesse. Kõik on rüüstatud ja lõhutud nagu tavaliselt ja kõikjal. Pildid seintel pooleldi maha kistud, mööbliriided lõhkirebitud, vaibad püssitääkidega läbitorgitud. Seintes on tihedalt kuuliauke ja läbi pruuni tammepaneeli on suurepärane vaade lumelobjakust laigulistele põldudele.

Vinge tuul puhub läbi kuuliaukude. Suursugune kamin, kullatud reljeefornamentidega ilutseb küll nurgas aga sooja ei saa. Mõned tamme puust kõrgetoelisi toole on veel imevael jäänud terveks ja praeguses olukorras ei saa neid kasutada millegiks muuks kui kaminakütteks. Suursugusest puust kütteenaine saab endale too suursugune kamin kindlasti esimest ja ka viimast korda oma säilivuse kestel. Sõduridki saavad end kord soendada tamme puu leegi paistel ornamendatud kamina ees.

Seame omad kuulipildujad rohelisele kirjutuslaua

kalevile ja jääme ootama, toruotsad suunatud aknaist külatänavale.

Valvepostid on väljas ja meie võime heita pikali. Silmalaod tahavad kohe kinni vajuda. Vist olemeegi veidi tukastanud, kui väljas hakkab kuulduma hääli ja sammudemüdinat. Leitn. Rimmel on oma poolrooduga meile järele jõudnud. Mehed kannavad igaüks midagi õlal, mis esimesel pilgul meenutavad härrade õhtumantleid. Tõlts vajub uksest sisse nagu õhtuülikonnas härrasmees teatriminekul ja tervitab meid kontsadeklõpsatusega. Tal on õlgadel kaks madrusepalitut üheteise peal ja hõlma all hoiab kaenlatäit vintpüsse. Igalühel meestest on paar madrusepalitut ja lõbus nägu ees. Õuel seisab hiiglasuur kõrb hobune, „komissariiks“ on ristitud teel tülles.

Meie poolroodu, s. o. 40 meest, on Viitinos kohanud 500 puna-madrusega. Õieti, udu on siin suuresti aidanud kaasa. Madrused, silmates udust ilmuvat tohutut väeosa, on pikemata teinud minekut. Tulistamine olnud äge ja kiire ning külavallutajate vahetus nii momentaalne, et punaste brigaadiüleml tulles luurekäigult rahulikult staapi astunud ja pabereid hakanud sorima. Siis palutud teda viisakalt ära anda relvad ja alles siis märganud brigaadiüleml olukorda. Suur kõrb hobune toodudki „komissarina“ kaasa brigaadiülemla mälestuseks, ülemat ennast minema saates tagalasse.

Madrused põgenema löödud on meie poolroodu uuesti pidanud demonstreerima oma püssilukkude käsitamiskirust ratsaeskadronile mis marssinud külasse veendumuses, et tulevad alles appi madrustele, kuid sattusid otse relvade ette. Hiljem Rop-

šas tuli tänu avaldama ltn. Remmelile ingerlaste pataljoni ülem, — nad olid saanud 60 sadulat, mida just hädasti olnud vaja.

Olles nii ligidal Venemaa endisele pealinnale ei tulnud keegi enam mõttelegi, et me ükskõik missugust rünnakut vastu ei suuda võtta. Loomulikuks ja endastmõistetavaks oli muutunud, et meie eest põgenetakse. Ja meil tuleb muudkui ainult edasi liikuda.

Jõuame Ropša kõrgustikkudele ja see on ülev silmapilk Venemaa endine pealinn on meist ainult mõnedkümned kilomeetrid eemal. Öhtul on näha tulederägastik.

Rooduülem on tõsine. Süngelt sihhib ta alla linna poole, käed kuuataskutes ja ma annaks oma pea selle eest, et ta mõtleb, kust poolt on kõige parem linna tungida. Suure Venemaa hiiglalinn on meie jalge ees ja tahtmata meenuvad äsjamöödunud kuud, kus punaväelased ähvardasid meie pealinna — tükk tööd on ära tehtud aasta jooksul.

Loodearmeelastega koos kavatseme tungida edasi. Neid on Ropšas suurel arvil. Üllatavalt mõjub kui nad korraga paluvad meid endi kaitsta võtta paar küla, neil olevat abiväge vaja Liigovo liinil, õieti küll ei saada nende seletusist aru kus nimelt. Ei järele muud üle, kui asuda küladesse. 4. rood jääb Ropša alevikku, mina oma poolrooduga asun külla. Staabiruumis loodearmee ohvitserid joovad teed. Lamedalõuaga, mongooli laiade põseluudega kapten tundub mulle väga tuttavana, aga mitte ei suuda meenutada, kus ma teda olen näinud, alles hiljem tuleb meelde, et kohtasime kord Dubrovka all, siis ta kandis punaväelaste komissari nahkset kuube.

Mullegi pakutakse üliküllaselt suhkrustatud teed ja sellest ei saa äraõelda. Ootan telefonikõnet rooduülemalt, aga seda ei tule. Siis korraga märkan, et olen ruumis päris üksinda. Loodearmeelased on kõik kadunud, vajunud nagu maa alla. Ka õuelt, ega kogu külast ei leia enam kedagi. Nagu hiljem kuulen, on Ropša alevikus juhtunud sama lugu. Loodearmeelased on meie mehed jätnud maha ja kadunud salaja. Mingu me ise kalmistule, seal olevat end hea varjata kivimüüride taga, seletanud rooduülem ltn. Remmelile ja Bormannile ja kadunud siis iheruttu kuhugile. Aga saatust on meile armuline, nagu tavaliselt.

Meie vasak tiib on kaitseta, peame tahes-tahtmata taanduma kõrgustikult. Loo-

Meie kaevikuid Viru rindel, Marienhofi lähedal, detsembri lõpul 1919. a.

dearmeelaste kolonnid liduvad juba Jamburgi juures kui meie alles teeme kavatsusi vallutada Venemaa pealinna. Siiski, meie 4. polgu üksikutest roodudest on selleks vähe. Heidame veel kord pilgu Petrogradile, enne kui meeste rivid liikuma hakkavad. Meie rooduülemal on vist samane tunne, nagu vägeval keisril Napoleonil taandumisel Moskva alt.

Mõnede päevade möödudes oleme tagasi järvede liinil. Vaheajal on siin lõhutud meie mugavad kaevikud; parandame ja kohendame neid küll, aga endist olukorda enam tagasi ei saa. Võib olla seepärast, et enesetunne taandudes pole sugugi nii ülev kui edasitungil. Kuid ikkagi oli teadmine, et olime näinud Venemaa endist pealinna ja meie pole kaotanud ei ainsat meest ega relva. Meie sõjasõit oli siiski enam õnnestunud kui Prantsuse keisril.

Järvede liinil häiritakse meid jälle. Läänearmeelaste pataljon on Velikinost pistnud plehku ja punased tungivad meile seljataha ning ründavad juba õppekompaniid Kurovitsõs.

Peame Kurovitsõsse jõudma mõne tunniaga, aga vahemaa on umbes 40 kilomeetrit. Asume teele kiirmarssil. Teed on meil õnneks sedapuhku külmanud, kuigi konarised ja auklised. Lund on sadanud, esimesi räitsakuid vedeleb porikonarustes ja meie astume neile peale oma suurte saapataldadega. Oktoober on möödas, ajakella osut näitab esimesi novembripäivi.

Seljataga 40 kilomeetrit kiirmarssi jõuame kohale pool tundi enne punaväelasi, kes on teel vist pisut laiselnud. Esimese rünnaku võtame vastu ühes õppekompaniiga, siis saadame nad minema, lootes ainult oma relvadele. Järgnev pealetung on veelgi ägedam, aga vist on punaväelaste sõdurid tü-

dinenud paugutamast püsse, väga suurel hulgal visatakse püssid maha, tõstetakse käed üles ja tullakse meie poole üle; 280 meest annavad end vangli.

Rünnakud jätkuvad ja meie peame olema piinlikult valvel. Käevikuid siin pole. Majadki on kõik mahapõlenud või aukliseks tiikitud, kusagilt pole varju otsida külma eest. Peame õõbima küünis ja ilm muutub tõsiselt talviseks. Esimene pakane ründab majaseinu ja aiateibaid. Teeme küüni väikese ahju, aga see soendab ainult seda kohta mille hoida sütehõõguses. Poeme hunnikusse, et pisutki saada sooja. Valveposti ei saa mingil tingimusel jätta poolest tunnist kauemaks. Väljast tulijad sulatavad jäätolkmeid ninalt ja kasukakraelt. Kuigi meie magaksime jälle kord üle hulga aja sõduri und, keegi ei saa täielikult uinuda sellise külmaga. Paugud valvepostil peletavad aga une sootuks. Hüppame üles, ha-

rame püssid ja jookseme välja. „Ärakadunud poeg“ on postil, longib meile vastu aeglasel käigul.

„Lasin kaks punast maha,“ lausub ta, näidates kadakapõõsaste poole, mis mustavad pisut eemal. Kõik on veendunud, et need on vaid põõsad, kuid keegi ei võta väevaks minna vaatama ja mehed poevad kirudes küüni tagasi. Hommikul leiavad poisid tõesti haavatud punaväelase, kes lebab kummuli lumelobjakul. Jääb mõistatuseks, milline vägi on teda hoidnud külmamise eest. Paljad käed on otse kuumad ja laup higine. Kas on see surmahirmust! Meid vahetakse tagasi Feodorovkasse, „Eesti Verduni“, kuhu jääme rahu sõlmimiseni. Pataljoniüleml surub lõualuud kõvasti kokku ja vannub. Me maa-ala tõmbub kitsamaks, kuna meist igaüks meelsasti kujutas enesele ette piiri järvede joonel, kus meil oli olnud nii palju üleelamusi. . .

Ühe perekonnaloole dokumendi ajaloost.

Major H. Tulnola.

Möödunud aasta suvel isatalus puhkuseleoleku ajal isa kirjavara sorides, leidsin sealt ja võtsin oma kirjavara hulka ühe väikese venekeelse paberikesse. Paberi esimesele küljele on kirjutatud teadmata kelle käega venekeelne kiri, mille sisu täpsas tõlkes lausub:

„Võrus, 18. II 19. a. 3. Eesti jal. polgu Adjutantidele. Armuline isand! Kõigealandlikumalt palun kõige kiirema aja jooksul teadustada minu poja lipnik Tshuhkna saatusest. Palun teadustada rohkem üksikasjalikumalt juhtumisel, kui ta on haavatud, et võimalik oleks teda kätte leida. Minu aadress: Võru, Tartu uul., kaupmees Onno, edasiandmiseks Tshuhkna'le.

Tshuhkna.“

Sama külje äärel on tehtud 3. jalaväe polgu adjutandi alamleitnant M. Saar'e käega eesti keelne märg:

„Vastata. 23. II 19.“

Paberi teisel küljel järgneb E. Mets'a (pärastine polgu kohtu asjaajaja, sõjav. ametnik) käega kirjutatud venekeelne vastus:

„Armuline isand. Teatan, et Teie poeg lipnik Tshuhkna viibib polgus ja on praegusel ajal elus ja terve. — Polgu adjutandi eest Polgu kirjutaja Mets. Tegevas väes, 24. veebruaril 1919. a.“

Selles võõrakeelses paberilehekeses kajastuv ebatavaline pisiküsimus nagu ei huvitaks muid,

kui ühtainust perekonda, kes muretses ühe oma sõjasviibiva liikme saatuse pärast. Ta on lihtsalt perekonnaloole dokument.

Ent erakorralise suursündmusena, millest ühel ehk teisel viisil võttis osa kogu eesti rahvas, koosnebki Vabadussõda arvutamata hulgast ebatavalisest pisisündmusest ning pisiküsimusest, mis üksteisest sõltuvad ometi väga tihedalt. Ja juhul, kui uudishimulikul uurijal tekib näiteks vajadus selgitada kodusolijate suhtumist oma 84.000 pere-liikmele: isale, pojale ehk vennale, keda nad tahes-tahtmata saatsid kodust välja sõjateele, siis omandab ka eelnimetatud paberikeses kajastuv perekondlik lookene oma suhtelise erikoha.

Eeltõlgitud paberi senised valdajad ei tunne sõnagi venekeelt ja seepärast nad ei oska ka teda lugeda. Kuid sisu on nendel siiski väga hästi teada. Nendele see paber justkui mõni salapärane pilt tuletab meelde nende raskeid leinaelamusi terve nädala jooksul Eesti Vabariigi 1. ja 2. aasta vahetusel, mil nende teades nende vanim poeg lipnik Hugo Tshuhkna pidi olema lahingus langenute ehk, õnnelikumal korral, haavatu te seas.

Lugu sai mulle üksikasjalikult selgeks ja tähelepanu nõudvaks alles nüüd — palju aastaid pärast Vabadussõda ja on lühidalt järgmine.

Lipnik H. Tshuhkna isatalu Väimela-Tagakülas langes 1918. a. jõulukuul 8. päeval 3. jalaväe polgu Võrust taandumisel enamlaste valdusse ja vabanes uuesti 1919. a. veebruarikuul 1. päeval, mil

Võru linna vabastama ruttavad Tallinna Kaitsepataljoni osad möödusid Viimela-Tagakülast.

Sel ligi kahekuusel ajavahemikul puudusid lipnik Tshuhnal vähimadki teated oma vanematest ja õest-vendadest, samuti kui ei teadnud kodusolejadki temast, sest tema töötas 3. jalaväe polgu koosseisus enamlaste väljatõrjumise lahingutes. Muidugi alles palju hiljem sai tema teada ka neist otse metsikutest vintsutustest ja kannatustest, mida sel ajal tema koduseid sundisid läbi elama enamlased. Viimased olid korduvalt käinud teda isakodust taga otsimas, temast olematuid teateid väljapressimas, koguni heinaladusid, põhuhunnikuid ja laudasõnnikut püssitükkidega sorkimas, et teda kui „valget“ kätte saada.

1919. a. veebruarikuu algul, teotsedes 3. jalaväe polgu 6. roodu nooremohvitserina Valga-Sauleki raudteeliini ümbruses, saatis lipnik Tshuhna oma kodustele lühikese kirja, õnnitledes neid vabanemise puhul ja teatades enese olemasolust. Aga, nagu hiljem selgus, ei olnud to sõnumik üldse päralt jõudnudki. Kodused olid aga siiski süit-sealt kinnipüütud kuulduste varal teadlikud, et tema viibib kusagil Valga taga lahinguväljal.

Terve veebruarikuu jooksul oli 6. roodul nii palju rassimist enamlastega, et lipnik Tshuhna lihtsalt ei läbenud ega saanud mahti koju pike-malt kirjutada, vaid leppis kuuldustega, et kodused on jäänud enamlaste okupatsioonist ellu. Arusaadavalt häiris säärane pikaajaline teadmatus olek kodurahva meelerahu ja suurendas nende südamevalu oma armsa pereliikme saatuse pärast.

Pealetungimisel Valga-Stakelni raudtee suunas sai lipnik Tshuhna veebruarikuu 17. päeval Tireli soo peal (Tshurma ja Sallaneeki tahude vahel) vaenlase mürsu lõhkemisest põrutada, ent õnneks nii kergelt, et see ei löönud teda rivist välja, kuid masendas nädalapäevadeks ainult veidi ümaseks ja hajameelseks.

Eesti Must-Sinise Risti büroo Vabadussõja ajal
1919. a.

Samal päeval oldi tema kodus ametis aluspõhuhuturba kojuvedamisega kilomeetri kaugusel olevalt Kurgsoolt. Kuna lipnik Tshuhna eelmisel suvel isakodus elades oli osa võtnud selle turba lõikamisest, kuivatamisest ja hunnikusse ladumisest, siis nüüd selle turba kojuvedamisel tuletati teda omavahelises jutus rohkesti meelde. Kodus koormate tühjendamisel leiti isegi mõni turvas, mille oli „Hugo labida jälgi“. Pärast lõunatamist, s. o. ligikaudu lipnik Tshuhna põrutuse hetkel, kaldus koduste jutt uuesti temale. Ja sellejuures tekkis umbes üheaegselt emal ja isal erutav kahtlus, kas nende pojaga ehk pole juhtunud midagi halba. Kahtlus omandas varsti aimumuse kuju ja hakkas neid rõhuma hingeliselt. Hingeline rahu kadus niivõrd, et katkestati sel päeval turbavedugi. „Töörõõm on kadunud“, lausuti sõnaahtralt.

Seesugune laste ja vanemate ning üldse vaimsest kokkukasvanud inimeste vaheline vaimne side ja selle avalduse põnevusi tuleb ilmsiks ka rahuaajal üksteisest eemalviibivate omaste vahel. Muidugi ei olnud siin tegevuses mingisugust „imet“ ega „üliloomulikke jõude“. Pean seda päris loomulikuks nähteks, et lipnik Tshuhna vanemad, omades vaimse sideme oma pojaga, võisid aimata 75 kilomeetri kaugusele tema hingelist ängistust ja suhtuda sellele kaastundliku hoolitsemisega. Olen usutlenud lipnik Tshuhna mälestusi ja tulnud otsusele, et põrutus kutsus temas tõepoolest välja raskeid hingelisi elamusi.

Järgmisel päeval, 18. veebruaril sõitsid lipnik Tshuhna vanemad Võrru, et seal järelekuulamiste varalgi hankida teateid oma pojast, kellest imelikul kombel nii pikal ajal ikka veel ei tulnud teateid. Post töötas ju täitsa korralikult.

Oli turupäev ja seetõttu oli turuväljakul rohkesti rahvast maalt. Viimaste keskel sibilis edasi-tagasi ka palju sõdureid, kes olid tulnud sinna kas tuttavaid kohtama, turult midagi ostma, või müüdi rahvast vaatama. Nüpea, kui mõni sõdur oli jäänud „erainimesega“ juttu vestma, kohe kogunes tema ümber salk uudishimulikke kuulajaid maainimesi, kes aupakliku ärevusega kuulasid ja pärisid liini teateid „otsesest allikast“. Neid sõdurirüüdes olevate meeste jutte võeti vastu kui endastmõistetavalt kõige usutavamaid, sest Maailmasõjast saadik oli rahvasse sööbinud üldine tõekspidamine, et „ajalehed ja ülemused võltsivad“. Kui sõdur juhtus olema jutukam ja sõnaosavam, siis oli tema seletustel suur mõju, mis kanti suust-suhu laiali maad mööda. Muidugi oli siin viljakandev pind ka vaenulistele kihutusekõlvajatele.

Jaan Tshuhna liikus rahutult rahva seas, vahetas sõna-teise tuttavatega kohtamisel ja kuulatas sõdurite imelugusid lahingutest. Parsti köitis tema tähelepanu enesele üks „paljuteadev“ soomusauto sõdur. See ütles enese äsja tulnud olevat Valga alt ägedatest lahingutest ja väga

**Soomusrong Nr. 1 dessantmehi „lõunalaus“,
jaanuari algul 1919. a.**

hoogsalt ning elavalt jutustas ümberkogunenud meestesalgale oma lahingseiklustest. Otsustavalt pressis tema selle kõikteadva soomusauto mehe juurde ja küsis: „Kuule, kas sa mu pojast kah midagi tead, tema pidi olema kah seal Valga pool?“ — „Mis ta nimi on?“ oli sõduri abivalmis vastuküsimus. „Tshuhna. Tema oli no ohvitser või lipnik kah“, kogeles isa ärevas segaduses. — „Ah, lipnik Tshuhna? No miks ma siis ei tea, olen olnud temaga koos ju küll ja küll lahingutes. Tema sai surma. Nägin ise...“ Hoogusattudes jätkas soomusauto mees piltlikku jutustamist, kus ja kuidas lipnik Tshuhna surma olevat saanud.

Aga sõduri jutu lõppu isa enam ei kuulnudki. Nagu sõdur oli tema poja surmasaamist kinnitanud „ise nägemisega“, nii langes isal hingelist ärevusest pea longu, sõnalalausumata sööstus ta oma vankri juurde, et teatada ka emale kuulnud lugu kui tõsiasja. Eilsed aimdused olid leidnud kindlusõnalist tõesust. Kuid püüti siiski endid lohutada lootusega, et pole juhtunud kõigekurvemat. „Vast ta siiski on ainult haavatud, vast ikka saame teda veel elusalt näha?“ kahtles ema läbi pisarate. Otsiti veel taga seda soomusauto sõdurit, kuid ei leitud.

Ilma pikema arupidamata valmis otsus, et tuleb pöörduda kuhugi ametiasutusse ehk mujale, kust saaks nõu ja abi ustavate andmete muretsemiseks poja kohta. Ühe ja teise tuttavaga nõupidades sai selgeks, et kõige õigem on kirjalikult järele pärida selle väeosa staabist, kus teenib poeg. Tuleb lasta kirjutada palvekirj, milles oma kirjaoskus oli liiga puudulik. Nüüd satuti järjekordsesse kimbutusse: ei olnud teada väeosa nimetust. Oli ainult teada, et poeg lahkus paar nädalat enne jõule Võrust väeosaga, mida nimetati ... kas 3. rööd, 3. polk, 3. pataljon

või kesteab kuidas. Et ka enamused olid Võrus formeerinud 3. eesti kommunistlikku polku, siis mõnigi „kolmanda“ nimetust kuuldes vaatas küsijale kõõrdi ja kahtles, kas poja kohta ei tule viimaks teateid nõutada Anvelt käest, ehk on ta hoopis punaväes...

Viimaks saadi teada, et lipnik Tshuhna selt-sis on Võrust lahkunud ka tema sõber A. Melts, kelle sugulastel oli turuplatsi läheduses Jüri tänaval kauplus. Küllap sealt ehk saab paremaid teateid väeosa kohta.

Meltsi kaupluses kuulnud teated olid juba hoopis lohutavamad. Teati muuseas kinnitada, et iga väeosa staabis on olemas igamehe kodune aadress ja selle järgi teatatakse kiiresti kodus-tele, kui keegi langeb ehk sureb. Ei või võtta tõena mõne võõra sõdurirüüdes mehe loba. Seal-samas kaupluses juhtus parajasti olema keegi väga vastutulelik võõras, kes võttis oma hooleks vajaliku palvekirja kirjutamise ja ka ärasaatmise. Teadmata põhjusel on ta teinud seda venekeeles. Võib olla polnud ta küllalt kodus eesti keeles ja kasutas rutuliseks väljendamiseks lihtsalt seda keelt, mis tal oli hõlpsamini käepärast.

Nüüd algas põnev ootamine. Ja see kestis terve nädal aega. Peagu igapäev rakendas Jaan Tshuhna hobuse ree ette ja sõitis 10 km linna, et Onno kauplusest saada vastus palvekirjale. Iga-kord tuli norutundega ilmuda kodus ootavate pereliikmete juurde tagasi. Töö ei tahtnud edeneda, meeolelu terves peres oli rõhutud.

Alles 26. veebruari õhtupoolikul, kui oldi teemas ettevalmistusi järgmisel päeval linnasõiduks, ratsutas õuele muheleval näol Võso Paul (kaupmees Onno vend) ja tõi rõõmusõnumiku, et poeg on elus ja terve. Nüüd kadus masendav nukerus ja tekkis hetkeks ülemeelik rõõmutuju. Suure rõõmuga võeti vastu ka kiri, mille sisu tõlkis selle tooja. Kiri oli avatud juba Onno kaupluses, kus elavalt võeti osa Tshuhna perekondlikkudest muredest ja rõõmudest. Paari nädala pärast avanes ka korrapärane kirjavahetus ja siis saadi poja enda kirjutatud „aruandeid“ tema tegevusest ja elust-olust. Saadi teada põrutusest ja leiti kinnitust, et aimdus pereliikme raskustest polnud ikkagi pettekujutus.

Nüisugustel asjaoludel on tekkinud eesitatud perekonnalooline dokument, mille sain kätte möödunud suvel.

Vabadussõja Arhiivis on mitu miljonit dokumenti. Iga dokument omab oma ajaloo, olles tunnistajaks selle tekkimise eeltingimuseks olnud hingelistele elamustele, vaimsetele ja kehalistele pingutustele.

Rakverest Petrogradi „Krestõsse“.

Kooliõpilase Paul Pajos'e mälestusi.

Eerik Toome.

Koolipoiste kavalsusi.

Rakvere meesgümnaasiumi õpilased võtsid 1918. a. energiliselt osa vabariigi rajamistöödest, olles asendamatuks abimeesteks rahvuslike ohvitseride nende salajasel tegevusel.

See oli 23. veebruaril 1918. a. kui Rakveres Pikal tänaval asuvasse P. Erna majja kutsuti kapt. Karingi algatusel kokku õpilaste koosolek. Oli teada, et järgneval ööl kavatakse Rakverest põgeneda esimesed enamlased, kaasa viies linnast ja ümbruskonnast tribunaali kassasse kokkurüütud raha. Olemasolevail andmeil pidid tribunaali liikmed kassaga põgenema südaööal autol, sõites välja Sõmeru kaudu Narva suunas.

Koolipoiste ülesandeks jäi kassa äravõtmine põgenikele. Möödapääsemata oli selle juures aga relvadega väljaastumine, kuigi selle eest osavõtjaid noori ootas surmanuhtlus.

Moodustati lööksalk, mille koosseisu valiti tragimad õppurid ltn. Laasi juhtimisel. Salka kuulusid Paul Pajos, Ferd. Silberstern, Paul Erna ja Artur Leiberg jt. Salk pidi kohe astuma tegevusse, sest enne väljasõitu tuli läbiviia mõningaid ettevalmistusi.

Hobune ja ka relvad pidid saadama P. Erna majast, Pikal tänaval. Seal oli korteris üks 4. Eesti polgu rood ja loodeti, et läheb korda neilt salaja hankida püsse. Õhtul kella 11 paiku kogunetigi Erna hoovile, kus asuti kiiresti hobust ree ette rakendama. Ltn. Laasi muretses ka püssid kohale, mis peideti rekke õlgede alla. Kõik näis täielikult õnnestuvat, sest koosolekust võtsid osa vaid noored, kelle juures polnud karta reetmist.

Hobune oli juba peaaegu ree ette rakendatud, kui järsku majast jooksis välja salkkond enamlasi, kes nähtavasti oli magamast üles aetud, sest neil olid vaid sinelid visatud aluspesule.

Paul Pajos oli sel silmapilgul teistest veidi eemal. Tal oli taskus granaat ja põuetaskus revolver. Teatati, et kõik hoovil viibijad on vahistatud. Koolipoiste ettevõtte oli ära antud!

Paul Pajos sai vangistajatele märkamata taskust poetada lumme granaadi ja tahtis sama teha ka revolveriga, kuid enne asuti ta läbiotsimisele. Leiti taskust revolver, mille läbiotsija sõnalausumata pistis oma tasku. Nagu hiljem selgus, võttis leidja selle omale „soomuseks“, ning ei rääkinud oma saagist teistele sõnagi, mis esialgul päästis Pajose.

Vangistatute seas puudus salka kuuluv Ferdinand Silberstern, kes arreteerimise silmapilgul ei juhtunud viibima hoovis.

Tribunaalis.

Vangistatud õpilased viidi tribunaali, mille asukohaks oli praegune ringkonnakohtu hoone. Tribunaaliruumiks oli teise korra kohtusaal, kus viibis hulgana inimesi.

Kohtunikkude laua taga istusid punakomissarid Anna Leetsmann (endine Ranmu kooliõpetaja, Aseri lähedalt, Leonhard Linder, keda üldiselt tuntii hiiüdname all „Max Linder“, kes oli osale vangistatud õpilastele koolivend algkoolipäevilt ja kolmanda kohtunikuna keegi Voka kandist päritolev Kippar, kel puudus üks käsi.

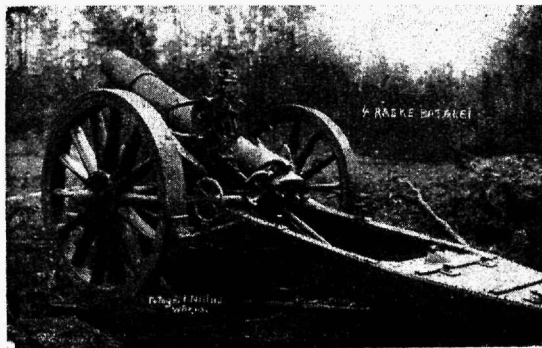
Sõdurid ei seletanud tribunaalile midagi lähemat vahistamise põhjustest, vaid lahkusid kohe peale vangide üleandmist.

Poisid seletasid kui ühest suust, et nad midagi halba ei ole teinud, vaid et neid tänavalt nähtavasti sellepärast kinni võeti, et nad seal julgesid viibida keelatud ajal. Pajos, kes oli suure kasvuga, sai sealjuures kõvasti lüüa ühekäeliselt punakomissar Kipparilt.

Kippar virutas Paul Pajosele nii tugevasti vastu nägu, et sellel nina verd hakkas jooksmu, sõnades sealjuures, et näitab poisikolaskile, kuidas karistatakse tänavatel ümberhulkujaid.

Tribunaalist viidi vahistatud kõrvalruumi, kus neid asusid valvama relvastatud punaväelased. Poisid pandi istuma pingile ja valvama jäid sõdurid püssidega. Seal viibisid vangistatud umbes kaks tundi.

Hiljem viidi nad hoone ülalkorrale, kus asetati ühte, nähtavasti vangide jaoks määratud ruumi. Poiste südamed juba valutasi endi saatuse pärast, kuigi seda üksteisele ei lastud välja paista.

Väljapatarei nr. 14.

Teotses kogu Vabadussõja kestel koos Kuperjanovi Partisanide Pataljoniga.

Tribunaali kõrvalruumis kirjutas Paul Pajos oma väikesse märkmikku:

„25. veebr. võeti Rakvere linnas kell 10 uulitsa peal kinni kui ühte suurt kurjategijat ja viidi tribunaali; seal sõimati ja peksti nahad täis ning jäeti vahialla.“

Pajos ei julenud oma märkmikku kirjutada endi tõelist vahistamise põhjust, sest esialgul võis karta, et seegi väike taskuraamat läbiotsimisel temalt leitakse ja ära võetakse. Valvesõdurid ei pööranud sellele aga erilist tähelepanu, et üks vahialustest midagi märkis paberile, sest põgenemisele polnud neil mõeldagi.

Umbes paar tundi viibisid vahistatud selles ruumis. Omavahel läks korda vahetada mõni sõna, mida sõdurid ei märganud. Poistel oli hea meel, et vähemalt ükski nende kaaslastest — Ferdinand Silberstern — oli jäänud vabadusse. Seal viidi vangid ülalkorrale, kus jäeti jällegi sõdurite valve alla. Ootamatult avaness üks ja vangistatute suureks imestuseks ja kohkumiseks nähti avatud uksele F. Silbersterni. Ta oli üleni verine ja nähtavasti kannatanud metsikut piinamist. Sellest hoolimata ei kaotanud ta julgust, vaid astus tuppa, liikates eemale teda saatvate sõdurite käed. Silbersterni saatja nähtavasti märkas meie ehmatusi ja ütles:

„Nii teeme ka teiega, kui teie ei räägi, mida kavatsesite!“

F. Silbersterni jutustus.

Eemal valvuritest, kes ei seganud vahistatute tegevuse vahele, jutustas F. Silberstern oma üleclamustest järgmist:

„Ma tulim parajasti Erna maja hoovi, kui järsku märkas, et seal on kahtlaselt palju püssidega mehi. Esialgul siiski veel ei osanud taibata, milles seisab lugu. Siis paistis, et osa püssimehi kahtlaselt askeldavad meie poiste ümber ja järgmisel silmapilgul taipasin, mis oli sündinud. Oli teada saadud meie kavast ja vangistatud meie löögisalklasi. Seda taibates kargasin lähemast uksest sisse, käsikaudu kobades leidsin uue ukse, millest edasi sammusin. Sattusin sel kombel ühte väljakäigukohta.

Vahepeal oli hoovil juba kõik jäänud vaikseks ja arutasin endamisi põgenemiskava, kui järsku üks kohalik elanik tuli minu varjupaika. Arvatavasi ehmas ta, leides sealt võõra ees ja hakkas lööma lärmi. Nagu selgus, oli maja juure välja jäetud valve ja kisa peale jooksid valvurid kohale. Ma ei saanud veel öieti vastuhakkamisele mõeldagi, kui olin juba sõdurite saatel teel tribunaali. Püss võeti mult kohe vangistamisel ära, kuid pükste taha-tasku oli jäänud granaat. Ootasin, kuni paras silmapilk tuleb selle kaitseabinõu tarvitusele võtmiseks.“

Silbersterni seisukord oli meist halvem, kuna tabamisel leiti ta juurest ka püss, mis lubas ole-

tada, et tal oli mingi kavatsus enamlaste vastu. Selle tõttu asuti tribunaalis tema ülekuulamisele juba sootuks teistsuguste abinõudega. Silberstern ise jutustas sellest järgmiselt:

„Tribunaalis hakati kohe ügedalt mulle peale käima, et tunnistaksin kõik puhtast südamest üles, mis meil oli kavatsusel. Üks meestest tuli mulle juure ja lökkas mind kohtulaua poole. Kaotasin enesevalitsemise ja virutasin mehele niisuguse hoo, et ta kukkus pikali. Tahtsin nüüd ruumist jooksta välja, kuid nüüd hüppas juure uusi sõdureid, kellega hakkasin rüselema. Esialgul polnud karta, et nad minust saavad jagu ja lõin neist mitu pikali, kuid neid tuli järjest juure ja lõpuks ei suutnud ma enam midagi peale hakata ja pidin andma alla. Mulle taoti vastu nagu nii, et veri hakkas jooksuma ja rüselemisel rebiti ka riided puruks. Nüüd sunniti mind astuma kohtulaua ette.

Rabelesin end järsku meeste käest lahti ja hüppasin neist eemale seina äärde. Tahtsin taskust haarata granaati ja selle visata enamlaste sekka. Ei tea, kas rabelemisel, või juba varemalt oli aga tasku rebenenud ja granaat oli vajunud sügavale alla, kust ma seda nii ruttu ei saanud kätte. Varrest sain kinni ja rebisin kõigest jõust, kuid tagajärjetult. Enamlased, nähes, et ma midagi kahtlast seal teen, ei julenud esimesel silmapilgul mulle uuesti jooksta kallale, kuid nähes minu ebaõnnestunud katseid, jooksti mulle uuesti kallale. Mind murti maha ja granaat kisti taskust välja. Rabelesin vastu, mis jõudsin, kuid siiski ei suutnud ennast enam vabastada.

Kui olin tehtud kaitsetuks, siis tulid punased mulle juba julgemalt kallale. Komissaride käsul hakati mind täiikidega torkima.“

Hoolimata oma suurest jõust oli F. Silberstern peale üleelatut täielikult jõuetu. Ta oli ju ikkagi ainult koolipoiss ja sõdurite toores vägi-vald oli võtnud talt kõik jõu ja tahte vastuhakkamiseks ja teinud ükskõikseks kõige vastu. Ta vajus jõuetuna pingile, kus teised teda võimalust mööda püüdsid aidata ja verest puhastada. Täiikidega olid tal puruks täksitud reied ja põsed ja ka kehal leidus haavu.

Punastel võis tema vastu olla äüretu viha, sest hoolimata metsikust piinamisest ei saadud tema suust sõnagi välja pressida! Ta oli tõeline kanglane, kes oli ennem valmis surema piinarikkalt, kui et oleks sõnagagi püüdnud endale välja tingida kergemat saatust. F. Silbersterni kangekaelne vaikimine sai aga ka teistele ta kaaslastele päästjaks, sest punased ei saanudki teada, mida poisid olid kavatsenud.

Ööl vastu 26. veebruari umbes kella 3 paiku viidi leitn. Laasi, P. Pajos, L. Erna, A. Leiberg ja F. Silberstern sõdurite vahel raudteejaama ja asetati ühte kaubavagumisse. Siin jäeti nad juba valveta, sest vaguniuks suleti väljastpoolt ja nii

polnud karta vangide põgenemist. Nüüd arutati omavahel olles juba põhjalikumalt kõik sündmused läbi ja hoolitseti ka haavatud F. Silbersterni eest. Vagunist leitud lumega pesti puhtaks ta haavad ja korraldati ka riideid.

Kaaluti ka üksikasjalikumalt läbi igasugused põgenemismõimalused ja leiti, et kui rong hakkab liikuma, siis tuleb pugeda välja vaguni aknast ja jooksta üle raudtee varjava kuuseheki. Sealt pääseks edasi juba ilma suuremate raskusteta. Võis arvata, et rong liigub aeglaselt, sest vaguneid oli veduril järel tohutu arv. Igatahes näisid põgenemismõimalused olevat kausi kindlad.

Enne rongi liikumahakkamist avati aga vaguni uks ja toodi uusi vange juurde. Rakvere mehed neid ei tunnud, kuid nagu hiljem selgus, olid seal peamiselt Palmes arreteeritud mehed. Üldse oli uusi juuretulijaid 10 inimest. Koos elmistega oli nüüd vagunis 15 vangi.

Uute juuretulijate seast paistis omaette süvenenuna ja kinnisena noor sõduririides mees, kes nähtavasti ei usaldanud algul ühtegi vahialustest. Hiljem selgus, et see oli lipnik Julius Eilandt, kes oli langenud vangi Palmse mõisas. Ta hoiatas, et nende hulka võidakse poetada salakuulajaid, mille pärast on kõige parem vaikida kogu aeg.

Uuedki juuretulijad pühendati põgenemise kavatsusse ja leiti, et see peaks kindlasti õnnestuma. Kava aga nurjus iseendast, sest enne rongi ärasõitu avati jälle vaguni uks ja sisse tulid sõdurid, kes asusid koos vangistatudega teekonnale Venemaa poole.

Hukkamised Jõhvi jaama juures.

Kui esialgul vahialused kohtlesid sõdureid vagunis teatava vaenu ja umbusaldusega, siis juba varsti muutus meeleolu leplikumaks ja hakati jutlema. Eriti sõbralikud olid sõdurid noorte ja lipn. J. Eilandti vastu, sest neile vaadati kui pantvangidele.

Pikem peatus oli rongil Jõhvis. Ootamatult tuli jaamast rongile salkkond madruseid, kes hakkasid vaguneis otsima „valgeid“. Nähtavasti kuulsid nad vangidest jaamas ja tahtsid nende kallal nüüd kustutada oma verejalu. Nähes, et olukord võib kujuneda kardetavaks, pidasid sõdurid omavahel nõu ja eraldasid siis Pajose, Laasi, Erna, Leibergi ja Eilandti teistest vangidest ja

Kalevlaste juhte Petseris, pärast linna vallutamist 4. veebr. 1919. a.

Vasakult neljas Kalevlaste Maleva pealik kapten L. Tõnson (valge paberileht käes), kuues — Soomusrongide juhataja k. t. kapten A. Irv.

käskisid neil endi seljataha maha heita ja seal lebada vagusi. Fr. Silberstern aga jäeti teiste vangide juure vaguni teisele poolele. Varsti tulidki madrused sinna vaguni juure, kus asusid vangid ja käskisid neil tulla vagunist välja. Mehed viidi samasse vagunite taha ja käsutati siis jooksmata seljatagant tuli. Vagunisse kostis hukatavate kisa ja oiged. Mis aga tegelikult väljas sündis, seda vagunisse jäänud vangid ei näinud.

Madrused tulid vaguni juurde uuesti tagasi ja küsisid, kas sinna veel on jäänud vange, kuid vagunis viibivad sõdurid ajasid nad sealt minema. Vangidele aga ütlesid nad rahustuseks, et ärgu need üldse tundku muret, sest sõdureid nad juba loomade kombel tappa ei lase!

Nüü pääsesidki mehed surmast. Hiljem kuulsid nad, et hukatavatele tunginud madrused täidega kallale ja lõhkunud neid äärmise metsikusega. Samuti röövitud laibad pärast kõigest vähegi väärtuslikumast paljaks.

Pärast veretööd said vahistatud juba peidi rahu. Neile toodi seltsiks veel kaks vangi, kes võikust need olid, seda meie algul ei teadnud. Õhtul anti neile sõdurite poolt süüa ja öeldi, et neid edasi saadetakse Narva, kus enam midagi ei tarvitsevat karta. Õhtul sõidetigi edasi Narva suunas.

Narva raekojas.

Narva jõudmisel viidi vangid raekotta, kus nad paigutati hoone teisel korral asuvasse saali sõdurite valve alla. Seal viibisid nad järgmise ööni. Mehed olid näljas, kuid võimude poolt ei mõeldudki nende toitmisele. Õnneks hoolitsesid

Vabadussõjaaegseid karrikatuure.

O Krusten.

Põhja-Lääne valitsuse territoorium.

„Preili! Kas teil on oma korter?“
„O ja, kallid, tule minu juurde.“

(„Odamees“ Nr. 3/4, 11. sept. 1919. a)

meeste eest punaste teenistuses seisvad kantselei-preilid, kes neile salaja töid teed ja võileibu.

Narvaski kuulati vahialused uuesti üle, kuid midagi uut sellega ei saavutatud, salati endiselt. Raekojas käis vangistatuid söömamas ka punakomissar Kippar, kes juba otsaga oli jõudnud Narva. Ta ühvardas kõiki üksikult maha tappa. Süü olevat kõigil juba tehtud kindlaks.

Peale seda, kui vangistatuid õhtul toideti salaja, heitsid nad põrandale magama. Oldi juba harjunud olukorraga ja Jõhvis üleelatud pingutuste tagajärjel oli väsimus suur. Vaevalt paar tundi saadi magada, kui ruumi tuli husaari riideid kandev venelane, kes äratas magajad ja ütles, et kõik tulevad maha lasta, sest ühtegi pantvangi polevat neile vaja. See mõjus sedavõrd rusavalt, et ükski neist ei saanud enam uinuda. Oldi arvamisel, et enam pole pääsmist eluga.

P. Pajos kirjutas sellest oma märkmikku järgmist: „...Olime vist paar tundi maganud, siis tuli üks hirmsa näoga husaar ja ajas meid üles ning ütles, et tulevad maha lasta, siis mõtlesime, et nüüd on viimane päev käes...“

Seisukorra päästsid aga Narvas vangistatud eesti sõdurid, kes toodi ka vangistatute juurde. Veidi hiljem viidi kõik vangid jaama ja öeldi, et

saadetakse edasi Smolnõisse. Ainuma selleaegse dokumendina on jällegi Pajose märkmik, kuhu ta kirjutas vagunis:

„...meid oli siis 23 meest kokku, mahutati II klassi vagunitesse kupeesse ja siis algas sõit.“

Smolnõis.

Teekond Narvast Petrogradi möödus vahejuhtumisteta. Teel aga kuulsid koolipoisid, et vahepeal olid Rakvere tribunaali liikmed Leetsmann, Kippar ja Linder suutnud kõige nooremalt osaliselt meelituste ja ühvarduste varal välja presida kogu loo. See asjaolu tegi meestele muret, sest võis kartu, et nad Petrogradis selle pärast nüüd maha lastakse.

Petrogradi jõuti 28. veebruari hommikul kell 11. Jaamast saadeti vangid kohe teele Smolnõi poole. Sinna jõudes kuulas komandant vangid jälle üle ja ühvardas mahalaskmisega „...Viidi keldri ruumi,“ kirjutas Pajos järgnevatest sündmustest oma märkmikusse, „mina juba arvasin, et seal ongi see põrgu kuhu peab minema. Pole enne veel surma kartnud, aga siis tuli hirm peale, et oleks ikka hea elada ka! Istusime seal keldris vist mõne tunni ja söime veel ära, mis kellegil kaasas oli. Siis tuli vist terve rood lätlasi, kes meid pidid viima kuhugi.“

Vahistatud ei teadnud, kuhu neid viiakse ja jälle tekkis hirm, et on käes viimane teekond. Kuna koos eestlastest-vangidega oli seal ka teisi peamiselt läti punaseid, kes olid vangistatud rüüstamise pärast, siis ulatas vangide koguarv umbes 30 inimesele.

Teel selguski, et käes on hukkamistEEKOND. Läti punastele oli tehtud korraldus, et vangid tulevad viia Neevale ja seal lasta maha. Seda kuuldes hakkasid lätlased-vangid seletama punasõduritele, et sõdureid nüüd ju nõukogude valitsusel tarvis ja milleks neid siis peaks hukatama. Ükski vangidest polevat ju süüdi millegis raske mas süüteo ja niusugune oma meeste hävitamine olevat otse kuritegu noore töörahva rüügi vastu. Esialgul ei tehtud kaasmaalaste seletusest väljagi, kuid lõpuks lõi punalätlaste juht käega ja ütles, et tema neid hukkama ei hakka, kuid vabaks ta neid ka ei saa lasta, mille pärast kogu vangide trobikonna annab üle Krestõ vanglasse.

Krestõs.

Viidigi Krestõsse. Vaevu hukkamisest pääsenuil tundus vangla õhkkond nüüd kergemana ja meeoleolu oli kõigil hea. Seal paigutati enamik kongidesse kahekaupa. Varsti aga selgus, et polegi see elu seal kuigi hea. Kõige enam andis tunda toidupuudus. Mehe kohta anti päevas kaheksandik naela leiba, pool kartulit, 2 hapukslänud silku ja lõunaks kapsalehtedest hapude silkudega või hobuselihast keedetud suppi, mis oli söögiks täiesti kõlbmatu.

Selle toiduga oleks võinud surra nälga, kuid õnneks oli mõnel mehel veel raha järel, mille eest vangla poest muretseti toidukraami, mis vennalikult jaotati omavahel.

Suureks abimeheks eestlastest vangidele oli üks eestlane-vangivaht, kes jõudu mööda püüdis abistada oma kaasmaalasi. Vangide palvele vastu tulles lubati eestlastele-vangidele oma emakeeles jumalateenistust vangla kirikus. Jutustas kaasvang Ambla koguduse õpetaja Vilberg. Jumalateenistuse juures oli korrapidajaks eelnimetatud eestlane-vangivaht. Suureks kergenduseks oli vangidel kuulda jutluse sekka poetatud mõistuseõnu. Salajase rõõmuhõiskega võeti vastu õpetaja öeldud sõnad: „Mu sõbrad! Mureaeg läheneb lõpule! Välisabi on saabumas!“

Muidugi „ei kuulnud“ vangivaht neid sõnu, kuid heitis temagi seda kuuldes rõõmust särava pilgu oma valvealustele...

Sageduseks ja oodatud külaliseks oli vanglas Julius Seljamaa, kes otse isaliku hoolega käis oma kaasmaalasi vaatamas ja trööstimas. Tema gi aga ei saanud nendega segamatult kõneleda ja pidi seda sageli tegema mõistukõnes.

Elu seal oli siiski üldiselt raske, sest nii mitmelgi tuli korduvalt kääa hukkamistekonnal, kuid igakord nagu ime läbi nad pääsesid.

Kui lõpuks saabus teade, et Rakveres vangistatud koolipoisid, lipnik Eilandt ja teised vahetatakse ümber vangistatud punaste vastu, siis ununesid korraga kõik üleelatud raskused ja ei jõutud küllalt oodata silmapilku, mil võib astuda vaheajal iseseisvaks ja vabaks saanud kodumaa pinnale. Esimete vahetatavate pantvangide seas olid ka Paul Pajos, A. Leiberg, leitn. Laasi, lipn. Eilandt, N. Erna ja Jõhvis vangistatud Edgar Eldring.

Hiinlased Vabadussõjas Eesti vastu võitlemas.

Vabadussõjas meie vastu võitlev punavägi oli rahvuslikult koosseisult kaunis kirju, kuigi enamiku punaväest moodustasid muidugi venelased. 1919. a. jaanuarikuu võidurikkast pealetungist alates eesti ohvitser ja sõdur vaatas venelaste-punkaartlaste kui „tiblade“ peale üleolevalt. Oldi kindel, et võrdse arvu ja relvastuse juures eestlane suudab võita venelast alati. Rohkem muret tekitasid meile mittevenelastest koosnevad punaväe osad. Viimaste hulgas etendasid kaunis kõmulist osa hiinlased, kuigi nende reaalne osatähtsus punaväes polnud liiga suur. Ülalpidamiselt ja võitlusviisilt erinesid hiinlased oma lahingkaaslastest tunduvalt. Hiinlane meie mõiste järgi jooksis tihti „peaga vastu seinale“.

Hiinlastest punaväes Viru rindel oli meil kuuldusi juba 1918. a. detsembrikuu algul. Kommunistlik propaganda Eestis püüdis salata maha hiinlaste olemasolu punaväes. Kui aga meie kätte sattusid esimesed pikapatsiliste hiinlaste laibad, siis ei aidanud hiinlaste punaväe ridades olemasolu eitamine. Õigusega küsisid rahvuslikult mõtlevad eestlased enamlaste

poolehoidjailt, missugune see „vabadus“ küll peaks olema, mida meile vägivaldselt tullakse tooma isegi hiinlaste kaasabil.

Viru rindel üksikud väikesed hiinlaste grupid võitlesid punaväes meie vastu venelaste keskel, ilma et nad oleksid moodustanud mõnda iseseisvat väeüksust. On aga dokumentaalsed andmed, et jaanuarikuu keskel 1919 ilmus Lõunarindele hiinlastest koosnev üksus — nimelt Miini- ja Purustamise Divisjon.

Hiina pataljoni lipp.
Võetud meie vägede poolt Vabadussõja algul Rakvere juures.

58	木	春	
59	木	全	
60	木	山	
61	木	堂	
62	木	林	
63	木	性	
64	木	道	
65	木	九	九
66	木	木	木
67	木	木	木

Lehekülg Vabadussõjas Lõunarindel meie vägede vastu võidelnud hiinlastest koosnenud Miini- ja Purustamise Divisjoni 3. roodu sõdurite nimekirjast.

Dokumendi praegune asukoht — Sõjaarhiiv.

Selle divisjoni lahingujõuks on märgitud 250 täkki ja 2 kuulipildujat. Divisjon jõudis Pihkvast Valka 13. jaanuaril ja saadeti koos 8. Novgorodi polgu osadega Tartu poole 14. jaanuari hommikul. Hiinlaste eeslon jõudis takistuseteta kindlasti Elvani. On isegi andmeid, nagu oleks jõudnud hiinlasi 14. jaan. hommikupoole ka Tartu jaama mõni tund enne Tartu meie kätte lange-mist. Selle kohta teatas käesolevate ri-dade kirjutajale tolleaegne Tartu jaama korrapidaja hr. P. Simson järgmist: „14. jaanuaril taandus Tartust Valga poole 4 ešloni ja 1 Punase Risti rong. Ühes ešlonis oli ka hiinlasi, kuid neid ei lastud vaguneist välja — vahid olid ustel.”

Vapramäe lahingus 16. jaanuaril oli meie Soomusrong nr. 1 mees-konnal esimene kokkupõrge ülaltähenda-tud hiinlaste Miini- ja Purustamise Divi-sjoni osadega. Tol päeval sõitis meie Soomusrong nr. 1 Tartust välja lõuna ajal, ees-märgiga vallutada Elva. Nõo jaamas sõi-tis Soomusrong nr. 1 Soomusrongist nr. 3

ette, et alustada otsustavat pealetungi. Umbes 4 km Nõo jaamast Elva poole mär-gati kolme suitsujuga vastase pool, mis andis tunnistust punaste soomusrongide eelpool viibimisest. Ka avati vastase soomusrongidelt tuli. Kapten A. Irv laskis oma rongil nii kiiresti kui võimalik sõita edasi, et tabada vastast läheda maa pealt. Vaenlane vastas energiliselt, kuid tema mürsud ei tabanud meie soomusrongi. Varsti avati eest-paremtalt Vapramäe ra-joonist ka püssi- ja kuulipildujatuli meie soomusrongi suunas. Ka see tuli polnud kuigi tabav. Rongilt läks viibimata maha, raudteest paremale, mõnekümmemeheline dessant al.-kapten J. Ratassepä juhatusel. See dessant tungis hoogsalt ning ägedasti tulistades vastasele peale. Vaenlane taga-nes Vapramäe katvasse metsa, jättes meie dessandile sõjasaagiks ühe kuulipilduja. Peale selle metsa ääres meie dessant vangistas kaks hiinlast, kes olid ära eksinud ning ei osanud kuhu poole põgeneda.

也知而謀之哉在商章
 今何之而不半之心是若商之心是神所
 必信在同志焉在周來為商周之賢者人
 少可類海河潤而我之義士疎山於之
 如厥之門者我其悔誓之義氣山
 園之義者一視吾人甘效羊佐葉送
 園今世海盜隨不地概園行學概
 也於我兄弟吾人固監尊吾今勃概
 氣當先向以廣必者義而之義者難
 善了園天下五論之內朋友為重義

Vabadussõjas meie vägede kätte vanglangueni punaväe sõduri-hiinlase taskust leitud kiri. Dokumendi praegune asukoht — Sõjaarhiiv.

Need hiinlased vaatasid surmale näkku täielise ükskõiksusega. Öhtul käisin kahe mehega veel Vapramäe metsaserval luu-rel, kuid vaenlast enam seal ei leidnud. Tõin vaid Vapramäe põhjaserval olevast vallamajast (või oli see koolimaja — kindlasti ei mäleta) soomusrongile ühe meie jalaväe polgust koju jäänud sõjamehe.

Vapramäe lahingu lõpposa kohta loeme rongiülema kapten Irve päevaraamatust:

„Meie salk oli metsas 2 hiinlast vangi võtnud, mis tunnistab jällegi hiinlaste salkadest meie väerinnal. Intensiivne suurtükivõitlus kestis ühtesoodu meie ja punaste soomusrongide vahel edasi. Meie liikusime ikka lähemale neile. Nüüd oli binokliga selgesti kolm rongi näha: kerged ühesuurtükilised rongid. Lähenedes Voika sillale, andis Sabolotnoi ja ka 3. rongi „Tommi“ (suurtükiplavormi nimi. —i.) tulise hooga enamlaste pihta. Ja nüüd algas jällegi see, mis juba punaste taktika aluspunktiks saanud — nende soomusrongid aina kadusid kaugusesse. Esiteks jäid suitsud nagu peatuma ja ka mõni pauk tuli, siis aga kadusid. Kuid sillani jõudes oli meie edasiminekul lõpp. Sild oli punastel hästi tublisti purustatud.“

Elvast teate, et punased on sealt juba lahkunud. Soomusrongide nr. 3 ja 1 dessandid läksid pärastlõunat Elva ja ei leidnud sealt tõesti punaväelasi, peale mõne üksiku äraeksinud hiinlase. Hiinlaste orienteerumist ka asulates raskendas asjaolu, et nad ei osanud kohaliku rahva ega õieti ka vene keelt.

17. jaan. tulid meie soomusrongile punaste poolt kaks vene ohvitseri-ülejooksikut, kes teatasid, et Vapramäe kohal pidi olema raudtee punaste poolt mineeritud. Lähemal järelevaatusel selguski, et see

華工賽約總報西立五二條街

К И Т А Й С К И Й Р А Б О Ч И Й

俄社會聯合民主國憲法總綱
第五全俄國集會定

第一章

第一條 俄國為工農代表會民主國中各權歸此會

第二條 社會聯合民主國自由國民之本為國民會之聯合

第三條 全俄國工農代表會所定主盤如左

第一 凡不能自給其地所有地是公所有工人可以用地法之變更平均所有樹林子公產水泉如國家有利的牛馬器俱等物式場遺物公有的所有各種製造工廠鐵路水道若須必要歸工農代表會所有之暫且歸工人調察外國外債取消因為這個外債當戶有產業人若主所辦各樣銀行可此工農人所有的其論何人能要公作公作人必進紅軍隊這樣事情

第二 凡俄國工農代表會所定以除人學至病付人學分等富戶暴虐窮人平均各處可勝國民都能自由權力也可平和了

為通知事

茲將西曆本月二十日選舉華人成立彼得果拉他西莫林賽約他俄京議事會各情形列左本議事會之名意與俄人之議事會名意同類又俄京華僑公議會係歸屬俄京西莫林之兵工廠會所官並與西莫林之俄人辦事員會並立該華僑公議會所有之權勢應由該會與會自本會成立之後應永遠不歸於舊有華僑聯合會公啟

華僑等母三人之內應舉出辦事員一人並應各人出立選舉之選舉券若其姓名於上單並有手押為憑以便證明其姓名人元志華僑公議會辦事員其各人書立之選舉券應隨時送交俄京西立五二條街三三號房呈遞本會中張振華君及列列瓦諾夫君等收閱可也限每日早十鐘至晚六鐘止逾期不候

誰有選舉之權呢非中國的工人不可以有選舉之權
中國工人選舉甚麼人不論其中國人非中國人中國人中國工人却可以選舉他們
十月二十日開辦選舉那一天中國人必都要求以證明選舉的人
國米結他告白

第一節
現在要用華人工作使用小車子送貨要四百工人作費錢必要多有應作工人至瓦西立五二條街三十七號房問明便知

Enamlaste hiinakeelse propaganda-ajalehe lehekülgi.

Ajaleht on saadud Vabadussõjas vangilangenud punaväe sõdurilt-hiinlaselt.

Dokumendi praegune asukoht — Sõjaarhiiv.

Algas Voika silla parandus. Hilja õhtul oli kuulda, kuidas punased ka suure Elva raudteesilla õhku lasksid. Võib oletada, et nende sildade purustamine ja kohati ka raudtee mineerimine teostati hiinlastest koosneva Miini ja Purustamise Divisjoni poolt. Purustatud sildade parandus tekitas meile rohkesti muret ja võimaldas vaenlase korraldada end uueks vastupanuks. Voika silla parandamine kestis 17. jaan. õhtuni. Sel päeval töid kohalikud elanikud

teade vastas tööle: tee oli tõesti mineeritud. Olime oma soomusrongidega mineeritud kohast õnnelikult üle sõitnud vaid selle tõttu, et miini süütenööri otsas olev kapsel oli roobaste jatku vahel liiga alla kukkunud.

Elva silla parandamiseks kulus mitu päeva, kuna vaenlane takistas selle silla kiiret parandamist kaunis tabava pommitamisega silla rajooni.

*

Keeni lahing 27. jaan. 1919.

Järgmine kohtamine hiinlastega oli meie soomusronglastel Keeni jaamas. Soomusrongide ja Kuperjanovi partisanide ühine pealetung algas Pukast Valga suunas kapten A. Irve üldjuhatusel 27. jaan. kell 0600.

Vaenlase poolt purustatud jaama veevärkide tõttu oli raskusi soomusrongivedureil vee saamisega. Enne pealetungi algust oli kõige rohkem vett Soomusrong

Pealetung arenes edukalt. Üldjuht kapten A. Irv viibis, nagu harilikult, eesliikuva soomusrongi (sedapuhku Sr. nr. 2) esimesel suurtükiplatvormil. Selle pealetungi kohta kirjutas kapten Irv oma ettekandes Sõjavägede Ülemjuhatajale:

„Kell 8.20 jõudsime teist korda vaenlase soomusrongi põgenema sundida. Kell 10 jõudsime Keeni pooljaama ligidale tee käänakule, kus kolmas suurtükivõitlus vaenlasega oli. Neil (punastel) olnud just mõte välja sõita

СВИДѢТЕЛЬСТВО

Дано отъ Китайской Миссiи въ Петроградѣ.
Предъявитель сего Китайскiй Гражданинъ:

Фамилiя	Ху
Имя	Мин-сянь
Уроженецъ	Харбинъ
Занятiе	Табачникъ
Возрастъ	40

Человекъ изъ Миссiи. *Мейер*

人 八 年 祥 年 四 十 歲 直 隸 省

Vabadussõjas Lõunarindel meie vägede vastu võidelnud hiinlastest koosnenud punaväe Miini ja Purustamise Divisjoni sõduri isikutunnistus.

Dokumendi praegune asukoht — Sõjaarhiiv.

nr. 2 vedureil, kuna rong oli viimaseks tulnud Elvast vett võtmast. Seda asjaolu arvestas kapten A. Irv rongide järjekorra määramisel pealetungiks, määrates kõige ette Soomusrongi nr. 2. Soomusrong nr. 1 meeskonna püüdmine muretseda oma vedureile vajalisel arvul vett tuletoorjete viletsa pumbaga pumbates ja väheste ämbritega ojust tõstes ei annud soovitud tulemusi, mispärast Soomusrong nr. 1 seekord ei saanud tungida peale kõige ees.

teed lõhkuma, aga pidid meie trehvava tule all kiirelt põgenema. Jalaväge oli vaenlasel paras-jagu üks rong (ešelon) kohale toodud. Hiinlased, kes laiali jooksid, ja mõned kes vagunitesse jäänud, andsid meie peale püssidest ja kuulipildujatest tuld ja pildusid käsigranaate vastu. Tulevahetuse järele süttis üks vagun (enamlastelt mahajäetud) põlema. Tuli hakkas rutuga teistesse, mispärast neid lahutada tuli, et mitte terveid tuleroaks anda. Seda viikest viivitust tarvitas vaenlane ja saatis meile veduri vastu, niipea kui tema soomusrongid Saugastesse jõudsid.“

Keeni pooljaama oli punastel jätetud maha üks täiesti korras vedur, 4 klassi-, 2 sanitar- ja mõned laskemoona-vagunid. Soomusrong nr. 2 olevat nendest vagunitest sõitnud mööda ilma paha aimamata kuni umbes pooljaama Valga poolse semaforini, kust olevat sõitnud tagasi pooljaama pealetungiks täiendavate korralduste tegemiseks ja mahajäänud meeste pealevõtmiseks. (Soomusrong nr. 2 Vabadussõja-aegse ülema mjr. J. Lepa mälestused). Kui meie rong olevat jõudnud tagasi punaste poolt mahajätetud vagunite kõrvale, siis olevat viimastest kaubavaguneist lastud mõned püssipaugud Soomusrong nr. 2 pihta. Selle peale olevat Sr. nr. 2 esimesest suurtükist lastud „kahtlaste“ vagunite pihta kolm mürsku. Ka selle peale polevat laskmine vaguneist täiesti vaikinud. Siis olevat soomusronglane Estam visanud ühte vagunisse paar käsigranaati, millest süttinud vagun põlema. Vagunis olevad hiinlased panid vastu kangekælselt, ei annud endid vangi ega hüpanud ka kõik põgenemise eesmärgil vagunist välja. Ainult kaks põlevat hiinlast, näod naerul, olid hüpanud vagunist välja, kuid olid langenud ka kohe (E. Räästas'e mälestused).

Soomusrong nr. 1 ülem leitn. E. Neps ja käesolevate ridade kirjutaja jõudsid Keeni pooljaama, kui ülalkirjeldatud vagun juba põles. Vaguni kustutamiseks puudus meil igasugune võimalus. Kuid oli näha, et kui lasta vagunil rongi koosseisus põleda edasi, siis süttivad sellest ka teised punaste poolt mahajätetud vagunid. Leitn.

Neps ja mina kutsusime endile appi paar soomusronglast, kes viibisid pooljaama rajoonis, ning hakkasime põlevat vagunit rongi koosseisust eraldama. See polnud sugugi kerge ülesanne, kuigi vagun põles esialgu vaid seest. Põlev vagun oli rongi sabas (Valga poolses otsas), selle uks oli veidi avatud ja luugid lahti, kust ajas välja tuld, ja vagunist kostsid järjekindlalt paugud. Vagunis oli nimelt rohkesti püssipadruneid, mis tules plahvatasid ning tegid riskantseks vaguni juurde mineku. Ka võis oletada, et vagunis leidub lõhkeainet, mis tules kuumuse käes plahvatahes võib teha suuremat hävitustööd. Suure vaevaga sai põlev vagun siiski haagitud lahti rongi küljest ja kasutades jaama rajoonist leitud paari ritva, lükkasime vaguni rongist eemale, kuni raudtee Valga poolse pööranguni. Seal põlesid vaguni puuosad täielikult. Seejuures tuli nähtavale ka üks vagunis olnud raskekuulipilduja, mis tules muutus tarvitamiseks kõlbmatuks.

Väljaspool põlevat vagunit langenud hiinlaste taskutest võeti ära nende isikutunnistused ja muu kirjavara. Üks intelligentse väljanägemisega Soomusrong nr. 2 rõugearmilise näoga sale aliohvitser (või sõdur), kelle nime ma ei tea, näitas mulle hiinlase taskust võetud hiinakeelset isikutunnistust ja ütles, et ta tahab selle tunnistuse saata Tallinna, kus asutatavat Sõjaimuseum, nagu see olemas teistel iseseisvatel riikidel.

Keeni pooljaam oli viimane koht, kus Vabadussõjas meie vastu võitlesid hiinlased. —i.

Mõningaid sündmusi Tartus Vabadussõja algpäevil.

Major V. Jakobson.

1. Mobilisatsioon.

Ajutiselt Valitsuselt väljakuulutatud mobilisatsiooni ajal oli võim Tartu linnas ja maakonnas veel täielikult Saksa okupatsioonivägede käes. *See asjaolu äärmiselt takistas ja pidurdas kohapeal 2. jalaväepolgu formeerimist ja Kaitse Liidu organiseerimist. See oli õieti põhjusi, miks Tartu linn ajutiselt tuli jätta maha. Moment relvastatud jõudude korraldamiseks oli väga ebasoodne.

Mobiliseerimise viis oli vabatahtlik ning ei annud soovitud ja oodatud tulemusi, ei Tartus ega ka mujal. Esimeseks mobilisatsioonipäevaks oli 27. november 1918 ja see tõi kokku 18 meest, järgneval päeval 15 meest jne. Tolleuegne ma-

konnavalitsus, kellele kohuseks oli tehtud mobilisatsiooni läbiviimine, suhtus asjasse loivult.

Alles sundslik mobilisatsioon, mis Tartus algas 6. detsembril, tõi mehi kokku suuremal arvul. Seejuures oli aga väärsamm nii poliitiliselt kui ka majanduslikult see, et esmajärjekorras mobiliseeriti mõlemal korral linnamehi. Mobilisatsioon oleks pidanud haarama esijärgus Tartumaa kagu- ja lõunapiiril asuvaid valdasid, kuha enamlaste jõugud olid juba lähenenud, ja üldse maad.

Sõjaväevõimudel puudusid volitused maavaalitsuse mõjutamiseks ja direktiivide andmiseks, mida täita oleks tulnud käsuna. Valitsuse müüri järgi pidid kõik polku ilmuvad mehed olema

riiete ja jalatsitega varustatud ning nädala toidumoonu kaasa tooma.

Tegelikult olid mobiliseeritud mehed varustuse poolest väga armetus seisukorras. Varustus oli puudulik ja ühtlustetu. Domineerisid vanad vene sinelid, needki lapitud, ümber tehtud ning katkised. Osal kokkutulnuist polnud sedagi. Nad olid ilmunud väeossa lootuses, et küll „rikas ja kõrge kroonu annab“. Aga sel „kroonul“ polnud siis midagi anda. Nii kantigi: sineleid, palituid, jopesid, lambanahkseid poolkasukaid jne. Jalaõnde küsimus oli eriti terav ja nende puudus andis end tunda veel järgmise aasta kevadel. Oli isegi neid, kellel pastlad jalas ja saabastele tallad nõõriga külge seotud. Eriti viletsad varustuse poolest olid linnamehed, sest linnavalitsus ei annud neile vähematki kaasa. Maalt tulijadki oleksid võinud olla hoopis paremini varustatud, sest paljudel neistki puudusid just saapad, muust rääkimata.

Juba esimesel polku ilmumise päeval nõudsid mobiliseeritud süüa. Väliköögid toiduvalmistamiseks aga puudusid täielikult ja nende muretsemine ning kordaseadmise nõudis aega. Et sõdureid süiski toita, saadi sööki esialgu linna rahvaköögist polgu sellekohaste nõudmistele põhjal. Linnas laialipalknevad allüksused pidid mitu korda päevas käima kaugelt toidu järele, puutudes seejuures kokku igasuguse kahtlase ja enamlikult meeletatud elemendiga ning raisates palju aega. See olukord ei soodustanud kuidagi meeskondade ühteläituvust ja ei võimaldanud vähematki korrapärasest ettevalmistusest enne sõjalinele väljastumist.

Säärane kahetsusväärne ja seisukorra tõsidust mittehindav oli meie suurte rahvahulkade tookordne tõekspidamine ja mentaliteet riigi kaitses vajadusest.

Relvade muretsemine.

Algul polgul relvi polnud. Nagu teada, olid Saksa sõjaväevõimud otsustanud, kõikide meie nurumistele ja palvetele vaatamata, mitte ühtki püssi üle anda enne, kui maalt lahkumisel. Meile seletati siis, et neil Tartus püsse ei olevatki. Nende lahkumise viimastel päevadel aga ilmses, et Tartu mitmesugustes ladudes leidis süiski 1000 püssi ümber. Neist püssidest pooled vajasisid remonti ja olid üldse sädrases seisukorras, et nende vedu Saksamaale end poleks tasunud. Esimesed 500 püssi toodi Tallinnast salaja, sest muidu oleks need käest ära võetud. Kuulipildujaid polnud ühtki.

Et kitsamale teadlikumale eesti seltskonnale relvade küsimus südameasjaks oli, see selgub muuseas järgmisest. Ühel detsembrikuu algpäeval külastasid Eesti Rahva Muuseumi, mis asus tol korral Gildi tän. 8, et sinna ära anda kogutud Põhjasõjaaegseid ja mõningaid hilisema aja Ve-

ne münte. Mind võttis vastu kadunud kirjanik August Kitzberg. Rahatükkidest vanameister polnudki just huvitatud. Mis temal aga südamel näis seisvat, see oli meie sõjaväe relvastamise küsimus. Jutuajamisel avaldas A. Kitzberg, et Muuseumil olevat kogudes püsse ja vähesel määral padruneid. Püssid seisvat kogudes osalt eksponaatidena ja osalt varanduse kaitserelvadena. Need võivat Muuseum ära anda 2. jalaväepolgule. Kuigi neid polnud palju, vajalikud olid süiski.

3. 2. polgu esimeste osade liinile saatmine.

11. detsembril 1918 saadeti välja Luunja mõisa sihis I pataljoni 3. ja 4. rood, umbes 200 meest, ülesandega võtta Ahja jõe joon oma alla. Võru oli juba 8. detsembril maha jäetud ja punased 5. detsembril Räpina vallutanud. Enamlased koonduisid Räpinasse-pealetungiks Tartule.

Roodud olid rivistatud ülesse enne väljaastumist Raatuse tänavale Kivisilla ja Henningi platsi vahele, näoga vastu Bellevue võõrastemaja, kus asus 2. polgu staap. Üksuse üldjuhiks oli määratud kapten F. Tannebaum, praegune Tartu Panga direktor. Mehed seisid rivis üsna sirgelt, mehise ilmega. Rõõm oli neid näha. Vormiühtlus muudugi puudus, samuti ka vähemadki eraldusmärgid, kui selleks mitte lugeda mütsimärgita vene papahhasid, mida tol korral kandsid ka eraisikud. Juhtiv koosseis ei erinenud meeskonnast varustuselt ja relvastuselt millegagi.

Sõdurite kohaletulek ja rivistamine paigale polguülema ülevaatuseks tõmbas endale tähelepanu. Tänavale kogunes rohkel arvul uudishimulikke ja saatjaid. Peagi astus staabist välja polkovnik J. Unt oma tsiviilrüüdes adjutandi saatel. Pärast tervitust asus polguülema pidama kõnet lahkujatele. Kõne oli asjalik, südamlilik ning lõppes üleskutsega, et iga isamaad armastav eestlane täidaks oma kohustust viimse hingetõmbeni. Polguülema kõne vältel muutus meeoleolu pealtvaatajais ärevaks. Kuuldus süit ja sealt vähemärkusi: Pole mõtet inimesi saata surma; suure Venemaa vastu ikka ei saa; enamlased tapavad kõik maha; andke inimestele korralikud saapad jalga; ärge minge vennaverd valama... ja veel muudki segamini. Algul olid need märkused tagasihoidlikku laadi, kuid paisusid üha kõne kestel. Eriti agaralt reageeriti kõnele vaatajaskonnas, kes asus Kalda tänava otsal. Agitaatoreile asusid juurde mõned erariides isikud ja sundisid neid vaikima. Korrarikkujast küll kedagi ei arreteeritud.

Kõne lõppenud, anti käsklus ja roodud marsisid rivisammus mööda Raatuse tänavat kasarmute poole. Rivist mahajäämisi ega väljaastumist ei olnud. Kord oli meeskonnas kõigiti eeskujulik.

Niisuguse rahva meeleolu juures astusid välja esimesed 2. polgu osad liinile, et kaitsta oma kodulinna Tartut kagust läheneva käegakatsutava hädaohu vastu.

Juba üksi mõte sõjast suure Venemaaga oli halvanud rahvamasside tahte, mõistuse, meele ning röövinud igasuguse lootuse tulevikku, rüünerinud eestlase usu endasse ja ta tasakaalu.

4. Haarang väejooksikuile.

Vaenlase Võru-Rüüpera sihist linnale lähenedes kasvas Tartus põgenikkude arv. Põgenes peamiselt jõukam kiht — taluperemehed, nende lapsed ja maa haritlased. Linna kogunes ka igasugu seiklejaid nii mujalt kui ka Võru suunas liinil asuvast Balahhovitši salgast, sihiga endid liinilt ja üldse väeteenistusest kõrvale hoida.

Ühel õhtul enne sakslaste lahkumist Tartust korraldati linnas haarang rahvaväeteenistusele kuuluvatele põgenikele ja sõjaväest eemalehoidjatele.

5. Sakslaste lahkumine Tartust.

Veel 17. detsembri hommikul näis, et sakslased ei mõtlegi lahkuda Tartust. Alles pärastlõunat alustasid nad oma varustuse ja kraami pakkimist ning laadimist. Ladude asukohtade juurde telkisid pikad vooivid. Saksa sõdurid aga enam ei valvanud tarviliku hoolega oma voore. Tüüpimatus pikast sõjast, moraali langus ja revolutsioon oli neidki teinud ükskõikseks. Sellega tuleb seletadagi, et 2. polgu püssimeister Jakob Voll, nühes ühel sakslaste vooivankril valveta jäetud raskekuulipildujat lindikastidega, laskis selle vankrilt „ära tõsta“ ja ära peita. Nii saadi polgule kuulipilduja.

Saksa vägede lahkumisel Tartust olid sõjaväe ja Kaitse Liidu kohapealseteks juhtideks: I Eesti Brigaadi ülem polkovnik Ernst Limberg, garnisoni ja polgu ülemaks polkovnik Johann Unt, linna komandandiks ning Tartu linna ja maakonna Kaitse Liidu ülemaks al.-polkovnik H. Kurvits ja Tartu-
maa Kaitse Liidu ülemaks leitn. J. Kuperjanov. Kaks viimast töötasid selle päeva pärastlõunal Raekoja alumisel korral, praeguste Linnapanga ruumides. Samas asus ka tuba garnisoni korrapidajale ohvitserile.

Linna komandant ja maakonna Kaitse Liidu ülem otsustasid hilja õhtuni. Vahetpidamata kehtisid nõupidamised ning jutulesoovijaile ei tahtnud tulla lõppugi. Rööbiti sellega tuli lahendada mitmeidki

teisi ja puhtpoliitseilisi küsimusi. Nii olid, näiteks, Balahhovitši väesalkade desertiirid Pärna tänaval ühes avalikus majas toime pannud rüüstamise ja lõhkumise. Rüüstajad koos kahjusajatega toodi kaitseliitlaste poolt linna komandandi juurde. Ühel sõduril leiti põues paar naiste kingi, teisel — mingisugune siidirätik ja pesu, mis omanikele anti tagasi. Rüüstajad arreteeriti.

Olin ühel päeval garnisoni korrapidajaks ohvitseriks. Käsutusse oli antud umbes 20 vanemat koolipoissi-kaitseliitlast, varustatud jaapani vintpüssidega. (Missuguse kooli kasvandikud need olid, on aja jooksul ununenud.) Koolipoisid ilmusid kohale õhtul ja asusid raekoja kõrgemale korrale ühte ruumikasse tuppa.

Üks käsutusse antud koolipoistest, kes oli saadetud mingile asjatoimetusele linna, tagasi tulles raekotta seletas: Saksa ohvitseride sõiduauto olevat ära viidud. Auto seisnud juhita Rüütli tänaval kohvik „Centrali“ ees. Keegi olevat pimeduses autosse istunud ja sellega ära sõitnud.

Enne südaööd ilmus Saksa allohvitser nelja relvastatud sõduriga raekotta korrapidaja ohvitseri juurde ja nõudis kaasabi auto leidmiseks. Kui talle teatati, et see asi korrapidaja võimkonda ei kuulugi, sai allohvitser koguni pahaseks, lausus juba mõne „Donnerwetter'i“ ning küsis käskivalt linna komandandi aadressi, mis temale ka anti.

Paari tunni möödudes ilmus sama allohvitser sõduritega raekotta tagasi ja teatas, et linna komandanti polevat kodus. Üleoleval ja väga vihasel toonil lubas ta lõpuks arreteerida korrapidajat ohvitseri, kui ei leita autot.

Nüüd tõusid püsti seinu ääres pinkidel istuvad poolnaised ning tukkuvad koolipoisid ja asusid püssidele tääke otsa seadma, ilma et neile selleks vähematki märku ega käsku oleks antud.

Vene „rohelist“ poolt roobastest väljalastud N-Vene punaväe ešelon-rong, Pihkva lähedal, 1919. a. juulis.

Nähes poiste toimingut, tõmbusid sakslased tagasi, lahkusid raekojust ja ei tulnud enam nõudma autot.

18. detsembril veel enne koidikut lahkusid sakslased linnast, jättes maha oma asukohtadesse mitmesugust rekvireeritud vähemaväärtusega ja sõjaliselt kõlbamatut varustust. Paljudest kohta-

dest helistati ning paluti valvet välja saata, sest muidu olevat karta varanduse laialikandmist. Soovide rahuldamiseks saadetigi välja kõik koolipoisid.

Saksa okupatsioonivägede lahkumine Tartust sündis ööpimeduse katte all — salaja ja häbelikult.

Tundmatu kangelane.

Ed. Männik.

Soe kevadine vihm peksis maad.

Eemal mäekülgedel haljendasid orase rohelised võõdid. Veskitammi ääres seisvad puud ning pöösad läikisid vihmast. Otse nende all järsul kaldal vahutas veskipaisult pääsenud vesi. Teiselpool silda kolises aeglase raginaga veski.

See oli vanamoeline ja lagunenud suure katusega hoone, mille laiad räästad sirutsid ette nagu hõlmad. Selle all seisid mõned veskilised ja vaatasid, kuidas vihma-valing aegamisi rauges.

— „Nüüd lööb kõik haljendama,“ ütles keegi meeste hulgas. — „Sooja vihma oligi tarvis, see paneb orase lokkama.“

Kõik mehed hakkasid sellel teemil jutlema. Vihm oli juba pisut lakanud ja muldide sadu harvenes paisu taga jõel. Hall vormitu pilvemass vajus aeglaselt eemale mäekumeriku taha.

„Alt ära... kõis!“ ... kõlas korraga seisjate peakohalt veskiluugist.

Seisjad eemaldusid ning kõliseses langes kõie otsa kinnitatud ketipundar alla. Mõned mehed tõttasid tooma veskisuust viljakotte, mis kinnitasid kõie otsa.

„Valmis“ hõikasid nad alt.

Mingi käsipöör hakkas kriuksuma ja kottid kadusid pikkamisi üles kinnilangevate luukide taha.

Kui mehed jälle silla poole vaatasid, nägid nad porisel teel ühte tulejat. See oli jõudnud just nüüdsama käänaku tagant välja ning vantsis mööda porist teeserva veski poole. Ta hoidis paremas käes keppi, mille sirutas nagu pime iga sammu järele kobades ette ning vedas siis oma haigeid jalgu lohiseses järele. Teises käes hoidis ta väikest valgest linasest riidest kotikest nagu kannavad seda kerjused almuste mahutamiseks.

Meheid jäid vaatama tulejat, kes jõudis juba veskisillale, kus oli pisut kuivem. Ta seisatas väsinult, toetudes vastu sillapuid. Siis hakkas jälle liikuma, vedades veidra lohinaga mõlemaid jalgu järele.

See polnudki õige astumine, vaid mitmesuguste liigutuste ja tugeva kepi koostöö, mis aitas tulejat edasi liikuda. Ta olid kallusklesid vahetpidamatult paremale ja vasakule; nende liigutuste ja kepi toetusel vedas ta enese järele kaht vigastatud jalga. Kogu keha oli kummardatud kaugete ette, nõnda et jalad lohisesid nagu mingist tõmbest järele.

Kui see liikumine poleks olnud nõnda haletsemise väärne, siis oleks see paistnud tingimata veidrana. Kuid nüüd äratas see kohe esimese hetkega sügavat kaastunnet selle suurekasvulise ja laiaõlalise vanamehe vastu, kelle kätes ja rinnakorvis näis olevat veel palju jõudu, kuid ometi nagu ei kuulunud jalad enam talle.

„Tere ja jõudu!“ ütles tuleja.

Ta hääl oli sügav ja rahulik, ilma halisemata ning sõnatu kaebuseta, vastandina teistele tavalistele kerjustele.

Istunud seinä äärde pingile, mille ääres oli suur ja raske vanast veskikivist valmistatud laud, avas ta oma kotikese ning hakkas sealt otsima söögipoolist. Selle olid talle andnud helled kaastundlikud inimesed, sest Terikeste Juhan ei kerjanud teiste kerjuste kombel. Tõsi küll, tal polnud oma vara ega õiget peavarju, elades sellest, mida andsid lahked inimesed. Ent ta ei palunud ega nurunud kunagi. Ja võib-olla sellepärast anti talle lahkemalt kui teistele kerjustele.

Nüüdki harutas ta oma kotikese lahti ja hakkas hammustama leiba, kui veskikoja kõrval avati uks ja möldriemand hõikas:

„Oota Juhan, ma saadan sulle ka pisut leivakõrvalist.“

Ja varsti tuligi möldri väike tütar piimakuusi ning lihataldrekuuga, asetades need kerjuse ette veskikivist lauale.

„Tänu jumalale ja õnnistus andjale!“ sõnas kerjus ning hakkas sööma. Veskilised, kes seisid ikka veel räästa all, vaatasid kaastundlikul pilgul seda suurt ja tugevat kerjust. Ta hallid silmad, peagu rinnuni ula-

tuv habe, tugevad õlad ja võimsad käed meenutasid põllumeest või seppa. Juuksed olid hallid ja pikad. Lagipeas olid nad juba üsna harvad ja väljalangenud.

Keegi ei teadnud kuigi palju Terikeste Juhani elukäigust, sest ta oli pärit hoopis teisest maakonnast. Kuid juba palju aastaid käis ta niisuguse armetuna ja vigasena siin ringi.

Vihm oli lakanud.

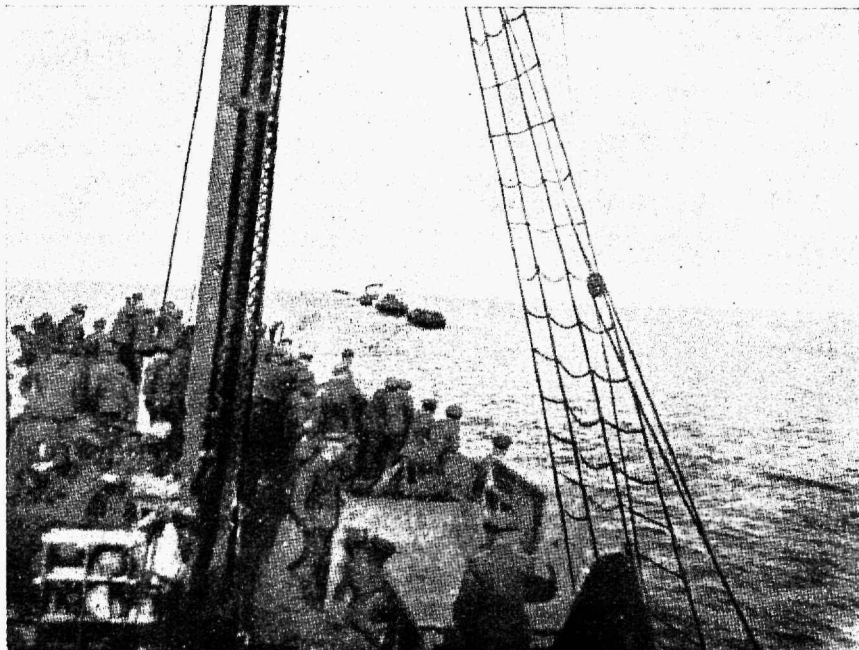
Veskilised astusid räästa alt välja ning vaatasid alla jõe poole, kus läigatas päike. Ilm oli muutunud kargeks ning värseks.

dust, mille taga pladises kohutava jõuga veskiratas.

Nüüd pöördus üks meestest ümber ja küsis:

„Kas Teie siis ei teagi Terikeste Juhani lugu?“

„Lugu... mis lugu?“ pärisid teised. — „Ta tuli siia kanti niisuguse vigasena nagu on ja keegi ei tea temast rohkem. Ainult mõned räägivad, et ta olnud teises maakonnas osav sepp ja meistriees. Nüüdki istub mõnikord Alatare sepikoja ees ja vaatab pealt hobuse rautamist või põllutööriis-

9. jalaväepolgu ja 3. suurtükiväe polgu 4. patarei transporteerimine laevadel Pärnust Narva rindele juuli lõpul 1919. a.

Veski kolises ühetoonilise tüminaga. Vesiratas plaksutas vett ja see voolas tuhande mullikese ning vahukobarana üle kivide.

Päev töötas kuiva.

Mõned mehed sammusid vanale sillale ja najatusid käsipuude vastu. Paisu kuus sulgu olid peaaegu suletud. Ainult kitsad pilud lasksid voolata üle äärte rohelisel veekangal. See langes alla kividele, pöörles, peksles ja vahutas vastu kaldaid. Järsud kaldaservad tõukasid vee jälle tagasi ning see voolas juba rahulikumalt alla heinamaade poole.

„Ma kujutlen, et ainult vesiratta vahele sattudes võib saada niisuguseid kohutavaid vigastusi nagu on Terikeste Juhani,“ ütles üks meestest üle sillapuu kummardudes ning vaadates vesikanali tumedat musten-

tade parandamist. See on ka kõik, mis temast teatatakse.“

„Aga mina tundsin teda varem,“ lausus endine rääkija. „See on lugu ühest meie Vabadussõja tuhandetest kangelastest, kes on rahvale jäänud tundmatuks.“

Ta vaatas kaastundlikul pilgul veski poole, kus vana kerjus istus ikka veel veskivist laua taga ning sõi aegamisi oma lõunat. Ja siis jutustas ta oma kaaslastele järgmise loo:

„Ta nimi pole Terikeste, vaid Juhan Kool. Terikeste on lõuna pool väikeste mäekurdude ning järvede vahele peidetud külakese nimi. Temal oli selles külas sepikoja ja aegamisi hakati teda hüüdma küla nimega, sest Juhan Kool oli osav meistriees. Polnud ainustki masinat, aurukatelt,

tööriista või tööd, mida ta poleks osanud. Sepikoja kõrval ootas terve virm valgeid vankrikeresid rautamist. Aia taga seisis mõni rehepeksumasin või katel, mis tarvis viljapeksuks korda seada. Sepikoja nurkades ja sara all olid igalpool järjekorda ootamas põllutööriistad. Talle ei toodud tööd mitte ainult omast külast, vaid kogu vallast. Ja mõnikord tuldi koguni mitmekümne kilomeetri kauguselt, sest Terikeste sepp oli osav meister ja sõnapidaja mees.

Ta naine oli surnud palju aastaid tagasi esimese poja nurgavoodis, kuid Juhan ei abiellunud uuesti. Ta koguni nagu hoidus inimestest eemale, töötades ning tagudes väsimatult oma töökojas.

Kui poeg Endel, kelle sünd oli saanudki surmaks emale, sai kaheksa aastaseks, viis isa teda linna kooli. Üks kauge sugulane võttis poisi oma juurde kostile ja sest saadik elas Terikeste sepp jälle üksi oma majas. Ainult sepilised tulid ja läksid, kuid nendegagi oli meister napisõnaline ja kinine. Kõik arvasid, et naise varajane surm oli lõõnud ta südamesse raske haava.

Nõnda möödusid aastad üksteise järele.

Siis tuli vanale sepale veel raskem kaotus. Poeg Endel, kes oli just lõpetanud kooli, mobiliseeriti lahtipuhkenud Maailmasõtta. Ja sinna ta kadus jäljetult. Sõda oli juba ammu lõppenud, okupatsioonivägede võim rauges ja punased vallutasid maa, ent Terikeste Juhan ootas ikka oma poega. Talle näis uskumatuna, et see, kes oli talle armsaim ja ainuke, kellele oli pannud kõik oma lootused ja unistused, võis nõnda jäljetult kaduda. Teadmatus, piin ja üksindus viisid vana sepa peagu meeleheitele.

Just samal ajal jõudsid Eesti väed Terikeste lähedusse. Iga päev oli kuulda suur-tükkide müra, mis kõmisesid eemal mägede taga. Mõnikord kostsid koguni püssipaugud ja kuulipildujate ragin, mis tõendas et Eesti väed aina lähenesid. Öösi ja päeval kihutasid Terikeste sepikojast mööda punasõdurite voodid ja suurtükid.

Ühel õhtupoolikul, kui Juhan veel sepikojas askeldas, rebiti väljast uks lahti ning trobikond püssimehi seisis lävel.

„Kas nägid üht põgenenud valget?“ karratas nahkkuues komissar. Juhan raputas pead.

Tagaajajad vaatasid sepikoja nurkadesse, lükkasid ümber mõne tünni, tuhnisid lõõtsa taga ja läksid. Ainult komissar hüüdis üle õla tagasi:

„Kui näed põgenikku, siis teata kohe vallamajja. Varjamise ning aitamise eest on — kuul. Mõistad?“

Sepp ei vastanud.

Tagaajajad jooksid teed mööda edasi. Nad tuhnisid igas põõsas ja kraavisopis, pöördudes alla talude poole. Veidi hiljem tuli juba teine trobikond, kes jooksid piki kraavikallast metsa poole. Üks ratsanik kihutas teed mööda ja karjus igale vastutulejale:

„Kui näete põgenenud valget ohvitseri, kohe kinni nabida!“

Kevadine videvik laskus juba alla, kuid tagaajajad ei tulnud veel metsast tagasi. Terikeste sepp pani töökoja uksele raudlati ette ning astus elutuppa. Ta mõte oli rahutu ning ärev. Süüdanud tule, sõi ta õhust, kuid kogu aeg seisis tal meeles põgenik. Ta südames värises imelik rahutus. Võib olla aeti kunagi samuti taga tema poega?

Heites süngi, ei jäänud ta magama. Möödusid mitmed tunnid, kui järsku kuulis ta ukse taga tasast krabinat. Keegi koputas aralt ja ettevaatlikult uksele. Juhanile näis see meeltepettena, kuid samas kostis uus koputus, seekord kõvem. Ta kargas ruttu asemelt üles ning avas ukse. Musta õõ tagapõhjal kügeles üks kogu.

„Endel!“ ähkis sepp.

Võõras ei vastanud, vaid astus tuppa. Ta oli väsinud ja haavatud, sest vaarus. Juhan pani aknale teki ette ning süütas tule. Ta käed värisesid nagu palavikus lambivõrele klaasi pannes.

Kuid võõras polnud ta poeg. See oli lühemakasvuline kõhna kondise näo ja kõrge otsmikuga mees. Ta kandis musta sametkraega ohvitseri kuube, mis mitmest kohast kärisenud ja porine.

„Ma ei ole teie poeg,“ ütles ta tüki aja pärast nõrga häälega. „Kuid ma tundsin teda... Meie olime juba koolipõlves sõbrad... ja...“

Ta hääel rauges hetkeks. Kuivad huuled liikusid ja käsi näitas laual veekruusi poole. Sepp ulatas talle veekruusi ja kui põgenik oli sellest pisut joonud, jätkas juba selgema häälega:

„Jah... meie langesime koguni seltsis sakslaste kätte vanggi ja meid saadeti koos vangilaagrisse. Seal möllas nälg ning köhutüüfus.“

„Endel... aga teie teate ju seda?“

„Ei tea... ei tea...“ kähises sepp. — „Ütelge on ta surnud?“

„Jah...“

Sepp kattis näo kätega. Ta ei nutnud, sest oli selleks juba mitmed aastad ettevalmistatud, kuid ometi katkes nüüd südames viimne lootusniidike, sest ta uskus seni veel

kangekaelselt võimatumat imet. Tükil ajal ei lausunud ta ainustki sõna, vaadates tühjal pilgul enese ette. Siis nagu virgus järsku, tõusis toolilt üles ja astus põgeniku ette.

„Unustasin teid hoopis. Kas olete haavadud?“ küsis ta.

„Üks kuul riivas õlga,“ vastas see.

„Näidake.“

Vana sepp nõõpis kuue lahti ja vaatas õlas sinetavat täppi, mida oli sünnitanud revolvrikuul. Ta tõi märja lapi, niisutas haava ja sidus siis selle kinni.

Väljas maanteel kuuldus möödujate häält. Vankrid kriuksusid ja hobuste kabjad klõbisesid vastu kive. Põgenik muutus rahutuks ja ütles:

„Ma pean jõudma tagasi oma vägede juurde.“

Sepp noogutas pead.

„Siis oleks vist parem kui hakkaksin kohe minema, sest öösel on see kergem. Ma polekski siia tulnud, aga mulle tuli meelde Endelile antud lubadus, et toon teile kord temast viimseid teateid. Sellest on nüüd möödunud küll juba mitu aastat, kuid varem polnud võimalik.“

Vana sepp kuulas vaikides võõra juttu. Ta pööras näo kõrvale ja kaapas käeslajaga üle silmade, kuid siis oli ta jälle rahulik ja kindel.

Kui põgenik tõusis minekule, haaras ta selle käest kinni ja ütles:

„Oodake. Teie ei pääse praegu kuigi kaugemale, sest igal pool valvatakse suure hoolega teesid. Jooksete ainult mõnele kuulile või täägile ette.“

Põgenik jäi kõheldes seisma.

„Kuid ma ei või ju siia jääda?“ ütles ta natukese aja pärast kindlusetult. „Ja pealegi on mu tähelepanekud väga tähtsad meie vägedele. Jah, pean siiski minema.“

Kuid sepp astus talle teele ette.

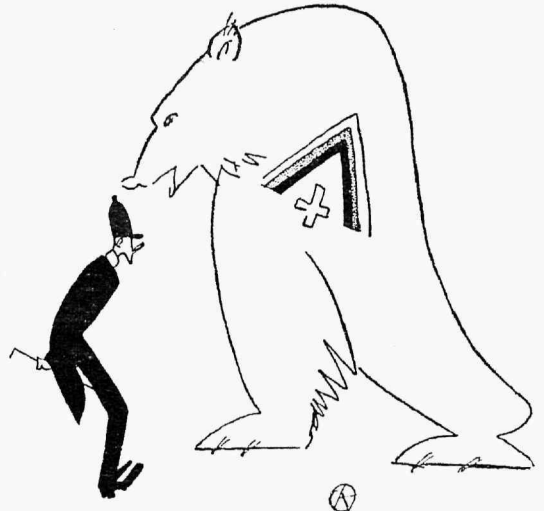
„Magage see öö siin. Küll hommikul leiame nõu. Uskuge, mina ei jätta oma poja sõpra hätta.“

Nüüd nõustus põgenik. Ta oli väsinud ja kurnatud, sest kogu päev oli vantsinud mööda metsaservi ja sood, varjates end iga läheneja eest. Korra olid tagaajajad juba üsna lähedal, kuid pöördusid siis veel viimisel silmapilgul kõrvale. Ka õlg valutas ning tuikas. Nüüd leevendas märg kompress pigut valu. Uni kippus silmi, sest vangilangemisest saadik polnud ta maganud.

Vana sepp valmistas aseme ja käskis tal heita puhkama. Ta kustutas tule, istudes ise ahju kõrvale pingile. Väljas öö vaikus hakkas tärisema üks kuulipilduja. See

Vabadussõjaaegseid karrikatuure.

O. Krusten.

Pole parata, peame ikka Eesti iseseisvust tunnustama.

(„Odamees“ Nr. 34, 11. sept. 1919. a.)

oli jälle lähemal kui eila või üleila. Iga päevaga lähenesid eestlased ja iga päevaga muutusid külas punased metsikumaiks ja tooremaiks.

Akende taga oli juba hiline hommik kui põgenik ärkas. Ta tõusis ruttu ja ärevalt oma asemelt, sest korraga tuli meelde kogu eilne sündmus. Vana sepp polnud toas. Põgenik riietus. Õlg sünnitas temale ikka veel teravat valu ja takistas käe liigutamist.

Siis astus ka sepp tuppa ja ütles:

„Nüüd sööge, siis asume teele. Muretsein vankri ja hobuse.“

Ta otsis kapist leiba ja liha, mis pani lauale.

„Hobune ja vanker?“ küsis põgenik üllatades.

„Jah. Mul on sinna kaugemale viia üks parandatud põlluvedru ja paar vähemat tööriista. Mind lasevad nad läbi, vähemalt siit külast. Ja kui jõuate Kurepallu, siis võite tunni ajaga läbi metsa jõuda oma vägede juurde.“

Nad hakkasid mõlemad sööma.

„Aga kui saadakse teada, et olete olnud mulle abiks?“ küsis põgenik.

Vana sepp ei vastanud.

Poole tunni pärast logises suur vanker mööda mäeseljaku alla. Terikeste sepp istus vedrul ning vibutas laisale hobusele piitsa. Vanker oli täis põhku ja mitmesuguseid põllutööriistu. Jõudes ühest mäekumerikust alla, hakkas hobune sikutama ko-

he koormat teisest üles. Kogu tee lookles mööda mäeseljandikke, kadudes kord pöösaste vahele, siis ilmudes jälle teiselt poolt nähtavale nagu mängides peitemängu.

Mõned sõdurid tulid teel vastu. Sepp viibus neile tervituseks piitsa. Eemalt kuuldas suurtükkide kauge mürin, nagu läheneks äikesepilv. Nõnda logises vanker aeglaselt edasi, äratamata kellegi tähelepanu. Alles vallamaja juures, mille ees seisis trobikond punaseid, hüüti:

„Kuhu sa lähed?“

Sepp peatas hobuse, vaatas üle õla tagasi ja küsis:

„Ah mina või?“

„Sina jah!“ näersid mehed.

„Lähene Soosaarele.“

Mehed viipasid käega ja tee oli jälle vaba. Vana sepp ei kiirustanud hobust, vaid laskis sellel aeglaselt sammuda kuni kadus vallamaja ühes punaste sõduritega silmist. Nad jõudsid metsa vahele, mille tagant kostis kuulipilduja ragin. Siis peatas sepp hobuse vaatas korraks uurides ringi ning kargas vankrii maha. Ruttu lükkas ta vedru kõrvale ning hüüdis:

„Tulge välja, kõik läks hästi!“

Õled hakkasid liikuma ja põgeniku jalad tulid nähtavale. Siis oli ta vankri kõrvale ning surus päästja kätt. Kuid samal silmapilgul kostis seljatagant ratsanike hobuste kabjaplagin.

„Põgenege metsa... ruttu!...“ hüüdis sepp.

Põgenik hüppas üle kraavi pöösaste vahele. Kostasid mõned püssipaugud ja kuulid vingusid lähedalt mööda. Ratsanikud kihutasid vankri juurde. Nahkkuues komissar hoidis nagaani pihus ja hüüdis:

„Seda ma arvasin! Ruttu järgi, piirake mets sisse, ta pole jõudnud veel kuigi kaugemale,“ käsutas ta mehi.

Siis vaatas vana sepa otsa, kes seisis rahulikult vankri kõrvale.

„Äraandja!“ kähises ta vihaselt. „Andke talle, lööge surnuks!“

Üks sõdur lõi püssipäraga. Vana sepp kukkus maha. Hoobid langesid turjale, jalgadele, ristluudele. Ta ei karjunud, surus hambad kokku ja rabeles. Siis läks kõik silmade ees mustaks. Kui ta jälle ärkas, oli hommik. Ta ümber olid pöösad ja märg rohi. Nähtavasti oli teda visatud teelt pöösaste taha. Ta katsus tõusta, kuid ei suutnud. Kõik ta liikmed olid justkui puruks lõmastatud.

Ja nõnda leidsid teda sealt Eesti väed, kes teisel lõunal vallutasid Terikeste küla...

Jutustaja vaikus. Mehed vaatasid veski poole, kus vana sepp oli tõusnud laua tagant jälle üles ning hakkasid astuma mööda maanteed mäekumeriku poole.

„See on lugu ühest Vabadussõja tundmatust kangelasest,“ lausus jutustaja, tüki aja pärast, kui vana sepp oli kadunud nende silmist, „ja niisuguseid tundmatuid kangelasi leidub rahva hulgas veel paljuid...“

Kilde rindeelust.

Ch. Volmer.

E b a õ n n e s t u n u d „21“.

See oli maikuu algul 1919. Tallinna Kaitsepataljoni ambulants oli paigutatud väikesse talu, Rõuge lähedal. Sama talu põllul asetses ka meie kahest kuuetollilisest suurtükkist koosnev raskepatareid, mis iga päev „läkitas“ kümmekond märsku vaenlase poole, Viitina ümbrusse.

Pataljoni arstil oli kombeks lahingtegevuse vaheaegadel sõita pataljoni staapi, mis seekord paiknes meist mõni kilomeeter tagapool, kõrtsihoones.

Ühel õhtupoolikul, mil arst oli jälle oma järjekordsel sõidul staapi, asus ambulantsi personaal „tattnina“ valgustusel taguma „21“. Mõne aja möödudes kuuldus väljast vankrimürin. Teadsime, et ülemusele meie hasartmäng põrmugi ei meeldi. Kustutasime kohe tule ning jäime ise, kaardid käes ja „pank“ laual, hür-

vaiksel istuma ümber laua, heas lootuses, et ülemus vast läheb vaikselt oma tuppa. Kuid peagi avanes üks meie „mängupõrgusse“ ja lävel seisis pataljoni arst, põlev küünal käes... Oleksime sel hetkel tahtnud pinnliikusest kõik kaduda maa alla.

E s i m e s e d „p ä i k s e v a n n i d“.

Paar päeva hiljem, mil meie positsioon muutus ebakindlaks ja raskepatareid end tõmbas veidi tahapoole, kolisime talust lähema metsa alla, Rõuge-Võru maantee ääres.

Oli soe ja selge ilm. Kevadine päike koondas oma palavaid kiiri eriti kivile meie läheduses, keset lagedat põldu. See meelitas mõnda meist sammuma kivi poole, et võtta esimesi päiksevanne. Vaevalt jõuti aga kivini, kui vaenlase patareid hakkas kiirtulega meie asukohta kolme-

tollilistega ülekülvama. Samuti võttis ta šrapnellitule alla maantee. Ei jäänud muud üle, kui pidime kolima teise kohta. Pääsesime kõik tervekena.

Öösel soojendasime endid püikesekiirte asemel lõkketule juures.

Puskarit proovimas...

1919. a. kesksuvel peatusid mõned 8. jalaväe polgu (end. Tallinna ja Tartu Kaitsepataljonid) osad mõnda aega Lätimaal, Jaun-Gulbene (Neu-Schwaneburgi) mõisas. Kuna mehi kippus sageli püüna igavustunne, siis püüti igateviisi leida meelelahutust.

Sõdur R., ehukutselt kondiiter, oli Maailmasõjas õppinud pruulima ka „puskarit“. Ta leidis omale meeldivaks ajaviiteks vabadel tundidel konstrueerida puskariajamise aparraadi, mille seadis üles mõisa tollakuuri. Sellest teadis ta ainult ise. Kui meski oli valmis, jäi vaid üle „elutilgake“ väljadestilleerida. Seal tuli aga ootamata käsk edasilükkumiseks... Noruspäi teatas ta nüüd loost kaaslastele. Viimastel ei jäänud ka muud üle, kui tunnustada frondi oludes aparraadi küllaldast täiuslikkust. „Vabrik“ koos meskiga tuli aga seekord jätta sinnapaika.

Kuid R. ei jätnud jonn. Hiljem, paarinädalalise peatuse ajal Stomereses meisterdas R. koos kohaliku kooliõpetajaga koolimaja pesuköögis veel suurema ning täielikuma „vabrik“ ja enne lahkumist sealt korraldati uhke „olemine“ kutsutud külalistega. Koolipapa poolt oli tema parim lauaseruus; „sakusmendid“ olid valmistatud kondiiterliku osavusega ja pesuköögis valmis tilk tilga järgi värsked „lauuluoli“.

Järgmisel päeval saime aga siingi käsu edasilükkumiseks... Saatus justkui nõökis!

„Vaestepatuste“ alevis.

Augustis asus polk Latgaliasse, Bolva (Bolovski) ümbrusse. Oma olemuselt erineb see Läti piiriäärne maakond teistest tunduvalt ja seda võib võrrelda ligikaudu meie idapiiriäärse maalaga.

Asusime sinna võrdlemisi kaunist ning jõukast Vez- ja Jaun-Gulbene ümbrusest. Siin aga olime sattunud seninägemata viletsais oludes elavate inimeste sekka. Omapärane vaesus ja viletsus haigutas meile vastu ka Bolva alevis. Enamik alevimaju olid vanad, viltuvajunud. Elati räpaselt ja mustuses.

Bolva elanikud, enamikus juudid, elatasid endid kõige mitmekesisemast äritsemisest, kauplemisest või käsitööst.

On jäänud meelde suur äriplakat ühe juudi-soost „advokaadi“ uksele järgmise pealkirjaga:

„Läbi kuulunud Keiserliku Tartu Ülikooli Õigusteaduse Fakulteedi täieliku kursuse“. Ka

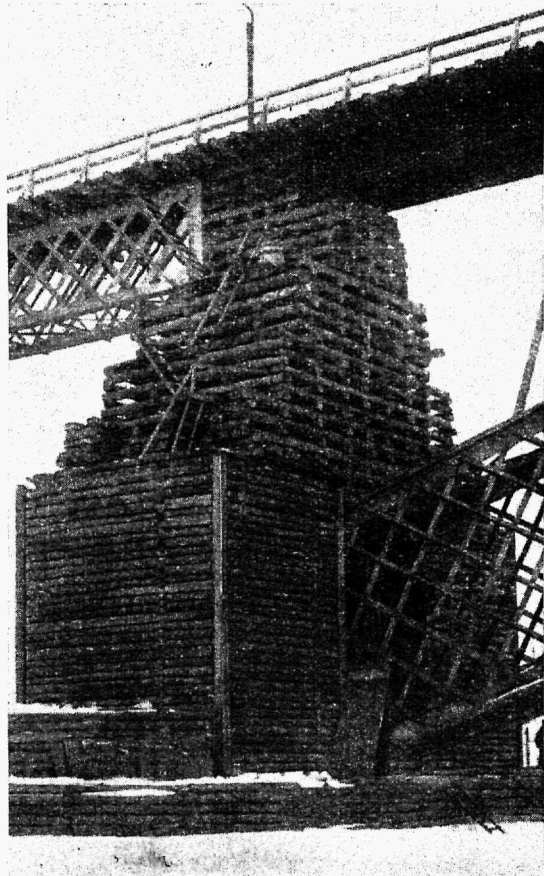
nii mitme teisegi tegelase ärisilt oli koostatud detailidega.

Elanikud — mittejuudid, meie küsimusele, mis rahvusest nad on, vastasid lihtsalt „kato-liklased“.

Vaenlase vaatleja võidurõõm.

1919. a. märtsikuu kahekümnendate päevade sees sai Tallinna Kaitsepataljoni 6. rood käsu rünnata vaenlast, kes oli end kindlustanud Rõuge mõisas. Juba hommikust peale käis vastastiku- ne tulevahetus. Roodu vasaku tiiva valvepost asetses Rõuge koolimajast vasemal, metsaäärses majakeses.

Ajal, mil mõisa all algas kibe lahing, läks osa mehi metsamajakesest abiks roodu peajõududele. Laaditi padrunid ning toidumoon küüdi-mehe reele ja alustati kiiret sõitu kirikumõisa poole. Vaevalt jõuti metsast välja, kui vaenlase patareid hakkas meid granaatidega pommitama. Osa mürskudest lõhkes läheduses, osa aga langes

Sildade parandamise „arhitektuuri“ Vabadussõjas.

Ajutiseks liiklemiseks korda seatud Narva raudteesild.

lõhkenatult lumme. Sellest ehmus küüdimehed hobune ja pistis tuhatnelja lõhkuma. Raske koorma tõttu rebis ta end peagi rakmeist lahti, jättes meid koormaga lagedale teele. Tõmbusime seniks metsa varju, kuni küüdimees püüdis oma hobuse kinni ning rakendas uuesti ette. Nüüd jatkasime sõitu granaatide saatel — õnneks aga kaotusteta.

Järgmisel hommikul, mil jõudsim Viitina lähedasse kõrtsihoonesse, jutustas meile perenaine, kuidas vaenlase patareid vaatleja, kes asunud kõrtsi katusel, rõõmustanud, nähes meie äpardust.

Ka piitsavarrest tehti tubakat.

Tubakanälg oli Vabadussõja ajal frondil sedavõrd suur, et aseainena korjati puusammalt ning kuivanud lehti. Isegi „Ühistöö“ kaudu Tallinnast saadud paberossil oli nagu kaselehe maik juures.

Veel 1919. a. maikuu lõpupoolel olin pealtnägijaks, kuidas üks meie hobusemeestest, venelane-sõjavang, lõikas piitsavarre küljest peenikesi laaste ja keeras neist siis rahulikult „plotski“.

Inglis-sigaretid ja „lehmaturbaks“ (pakendit ilustas lehma kujutus) jõudsid meieni alles suvekuudel.

Dessant Kundasse.

Kunstnik E. Mäso jutustuse järele J. Pert.

Oli hall ja külm jaanuari varahommik 1919, kui Eesti laevastik kapt. Joh. Pitka juhatusel, kaasas dessantlaevad, jõudis Port-Kunda alla.

Eesti väerinne surus parajasti jõuliselt edasi, laevastik aitas tõhusalt kaasa. Asetunud Port-Kunda ette, laevastiku juht andis käsu avada suurtükkidest tule vaenlase asukohtadele, tsemendivabriku piirkonda. Varajases, hallis hommikvalguses siis meie sõjalaevad „Lembit“, „Lennuk“ ja „Laine“ saatsid üksteise võidu sähvivate tulesuude kaudu hulguvaid granaate vaenlasele.

Tõhusa ettevalmistuse järele meie dessantpäädid, peal rünnakuvälis dessant, suubusid sadamasse. Rünnakule läks laevastikuga kaasas olevast dessandist pool.

Dessant, julge kpt. K. Pauluse juhatusel, suundus sadamast kiiresti Port-Kunda vabrikute poole. Kui kunagi meredessant on läinud hoolimatalt ja kartmatult peale, siis küll siin: Mehed ahelikus kiirustasid edasi, omal püssid rihmaga õlal, nagu jänesejahile...

Veidi hiljem saadeti maale dessandi teine osa, jälle sada meest.

Meie kergepatareid Vabadussõjas Lõunarindel.

Esimene dessantahelik oli aga vahepeal kadunud silmapiirilt. Kuna järeleminejail puudus sellega side, siis ka taga asuti koguma andmeid vaenlase üle. Kohalike elanike jutustusist selgus, et Port-Kundas asus umbes 70 punasõdurit.

Julgustudes neist teateist, dessandi teine osa liikus nüüd kiiresti järele esimesele osale.

Jõudes Port-Kunda tsemendivabriku hoonete piirkonda, mõned dessantmehed läksid kohalikkude apteeki järelepärima, et kas mitte vastane pole maha jätnud varustust.

Pisarsilmil tervitati neid siin kui vabastajaid kohalviibiva naispersonaali poolt; üks vanem daam suudles isegi ühe madruse kätt ja palus:

„Vabastage meie tuttavad ja kaasametnikud, kes vangistatud Rakveres.“

Äkki kostus läbi pargi kuulipilduja ragin ja kuulid raksusid mändidel.

Dessantmehed väljusid apteegist, jättes ehmunud abipalujad ootama. Väljas avanes olukorrast järgmine pilt: meie mereväelaste ja maaväelaste etteläinud dessantosa taandus käidud teed mööda tagasi. Kuskiltki oli vaenlane avanud hävitava kuulipildujatule. Dessandi ülem kpt. Paulus oli saanud haavata ja mõned mehed langenud, nagu selgus hiljem. Vaja oli kiiresti orienteeruda ja meie dessandi kahjuks kujunenud olukord organiseerida vastuaktsiooniks. Selleks mehed kogusid mäeserva taha.

Kaasasolevad Tallinna tagavarapataljoni vanemad sõdurid, vihjates kujunenud ebaõnnele, kaebasid: nad polevat saanud relvaõppust; nende püssid olevat võimatult halvad, laskvat mööda nurki.

Silmapilkselt saadeti regi, peal mehed, teele sadama poole, et laevastikule viia teateid olukorrast. Kuid teel kpt. Joh. Pitka tuli vastu, nagu ikka, kaelas binokkel.

Tegin kpt. Joh. Pitkale teatavaks:

„Meie mehed on taganenud...“

Joh. Pitka küsis: „Palju on teie andmete järelle punaseid meie ees?“

— „Meie andmete järele seitsekümmend meest.“

Pitka: „Meid on kakssada, tungime edasi!“

— „Mehed on tagasitõmbunud ja kaotanud tuju ootamatu vastulöögi tõttu...“

Kpt. Joh. Pitka sõitis nüüd edasi dessandi juurde, tutvus selle meeoluga ja — kuna vahepeal merele oli laskunud haruldaselt tihe udu, mille tõttu laevad dessanti ei näinud abistada — tõmbus dessant tagasi.

Nõudis suurt vaeva, enne kui dessant paatidega jõudis oma laevade juurde.

Udu oli uskumatult tihe. Merel polnud midagi näha. Kõik meie laevad olid kadunud.

Karjuti siis ruuporisse? „Ahoi, „Lennuk“! Ahoi, „Laine“! Ahoi, „Lembit“!“

Laevades meestele anti süüa. Kuid retke ebaõnn vaevus kõikide südameid. Seal lubasid ja vandusid mehed, pörutades rusikatega vastu laudu, maksta kätte läinud päeva kaotuste eest ja eeloleval päeval punased oma seisukohtadelt peksta põgenema.

Uus ärkav hommik lõi tõusva tuju. Meie laevad avasid uuesti hävitava tule Port-Kunda vabrikute piirkonda. Vaatlejaile paistis vabrikukorstnate lendavaid tükke...

Jälle läks dessant heas tujus maale ja nüüd juba vallutas hoogsalt tsemendivabriku piirkonna, jõudes välja mõisani. Enamlased tõmbusid kabu- hirmus tagasi.

Loodi side meie laevade ja maal teotsevate vägede vahel. Järgmisel ööl oli uhke jälgida meie laevastiku efektselt tuld: iga lasu eel merel vil-

Meie blindaaž Vabadussõjas Lõunarindel.

kus tuli, ümbruskond lõi suurepäraselt valgeks, ja siis, kõue sarnaselt õhku käristades, lendasid mürsud.

Säärase tuletoetuse tõttu igal mehel oli palju julgust; võidutunne valdas kõiki. Uueks päevaks olid vallutatud kõik vaenlase seisukohad.

Eriti kurba pilti pakkus tsemendivabriku kontor: kõik kontoriraamatud vedelesid põrandal, kõik oli rüüstatud põhjalikult.

Järgmisel õhtul sõdurid kuulsid maanteed mööda sõitvate soomlaste kõva lärmi. Vahvad soomlased olid maad mööda edasi tungides jõudnud Kundasse.

Raske on kirjeldada üllirõõmust meredessandi ja soomlaste kohtamist vallutatud eelpostidel. Soomlased võtsid üle meredessandi positsiooni. Viimane aga asus laevadele, et ette võtta uusi operatsioone sügavale vaenlase seljataha.

Kuidas Indriku Jaan „tüssas“ sakslasi.

Joh. Oder.

Okupatsiooni ajal sakslased kirjutasid üles talupidajatel kogu toidutaagavara. Omanik ei tohtinud seda ilma võimude loata hävitada ega ise tarvitada. Sakslastele oli ta sunnitud andma niipalju kui nõuti, aga ise võis tarvitada nii palju kui lubati. Nii oli „Indriku“ talus Kohtlas peale muu üleskirjutatud kaks pulli. Varsti pärast üleskirjutamist müüs peremees teise pulli ära. Hiljem anti igale talupidajale raamat, kuhu oli sissekantud kõik varandus, mis leitud üleskirjutamisel. Kui raamatud valmis, kutsuti peremehed komandantuuri neid vastu võtma.

Kohtla vald kuulus ringkonda, mille komandantuur asus Ereda mõisas. Asjaaja-

jaks oli eestlane Raukas. Ta oli ka ühtlasi tõlgiks. Raukas, raamatuid andes, luges sisu enne igaühele ette, kui palju ja mis kellelgi pidi olema:

— „Jaan Vihman! Sul on neli lehma, kaks pulli?“

— „Üks pull on,“ õiendas Jaan.

— „Aga kaks on kirjas. Üks pull kolmeaastane ja teine üheaastane. Kuhu teine sai?“

— „Ei mul pole kahte olnudki!“

— „No, üks me' vaata järele,“ ähvardas Raukas ja luges edasi:

— „Üks vasikas...“

— „Vasikat ka ei ole,“ — sõnas Jaan jälle vahele.

— „Mis ... jälle ei ole! Ah vasikat ka ei ole?“ Äga mina ütlen, et peab olema! Või siis kaks looma juba puudub! Ei, mehed, sedasi ei lähe — midagi ei tohi puududa! See ei ole naljaasi! Teie saate küll trahvida, kuid minu vastutus on hoopis suurem. Mina ei või seda niiviisi jätta.“ Raukas oli juba päris vihane.

— „Ega see naljaasi ole jah,“ tõendas Jaangi, „aga minul on ainult üks väike pull, võib olla kirjutati see vasikaks? Vasika moodi ta raibe ikka alles ongi!“

— „Kui pulli vasikaks teeme, kust me' siis need kaks pulli võtame, mis kirjas on?“

— „Eks vasikas olegi siis üks pull ja kahte pulli minul ei ole olnud.“

— „Kas sa ei saa lihtsalt aru, või teed ennast rumalaks! Üks loom jääb ikkagi

puudu! Kui on vasikas — puudub pull, on aga pull — siis puudub vasikas. Kas teie, naabrid, ei tea, missugused loomad Vihmanil on?“

— „Ei mina ole tal küll kahte pulli näinud,“ vastas keegi.

— „Noh olgu! Seekord ma lepin sellega, aga hoidke, mehed, et edaspidi enam niisuguseid segadusi ei tule! Ma märgin vasika nüüd pullik, aga vasikas tuleb asemele muretseda.“

— „Vasikas tuleb asemele muretseda jah!“ kinnitas ka Jaan ja oli rõõmus, et õnustus pulli päästa.

Salaja müüdi ja tapeti lihaks ka nuumatud sigu ja lambaid, väikseid põrsaid ja tallesid asemele muretsedes — „augu täiteks“.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat aprillis.

1917. a.

2. apr. Lappeenrannas, Soomes, asutatakse Eesti Sõjaväelaste Ühisus.
6. „ Tallinna pritsimajas eesti sõjaväelaste koosolek, kus „Grand-Marinus“ 28. III valitud komisjon esitab rahvusväeosade asutamise kohta oma seisukoha. Komisjoni liikmed valitakse moodustatava Eesti Sõjaväelaste Büroo liikmeteks.
7. „ Peterburi Sõjaringkonna ülem kindral Kornilov võtab Peterburis, Tauria palee ees vastu eesti sõjaväelaste paraadi.
8. „ Peterburi eesti sõjaväelaste üldkoosolek tunnistab eesti rahvusväeosade asutamise tarvilikuks. Moodustatakse Eesti Sõjaväeosade Organiseerimise Keskkomitee.
- 9.—10. Sõja- ja mereminister A. Kerenski ja „Vene revolutsiooni vanaema“ Breškobreškovskaja Tallinnas.
10. „ J. Poska nimetatakse Eestimaa kubermangu komissariks ja K. Parts abikomissariks Lõuna-Eesti jaoks.
12. „ 1. Eesti Polgu asutamine Tallinnas; ilmub esimene päevakäsk.
13. „ Ilmub Peterburi Sõjaringkonna ülema käsukiri sõdurite-estlaste saatmise kohta Tallinna ja Eesti Sõjaväeosade Organiseerimise Keskkomitee asutamise kohta Peterburis.
16. „ Tallinna Merekindluse komandant käseb oma päevakäsus kõik Tallinna koondatud eestlased — ohvitserid ja sõdurid — määrata 2. Kindlusepolku.
18. „ Kokkupõrkeid Tallinnas, 1. mai pidustustel, eesti rahvuslippude pärast.
19. „ Viiburis asutatakse Eesti Sõjaväelaste Ühisus.
20. „ Peterburi Tööliste ja Sõdurite Saadikute Nõukogu Kesktäidesaatev Komitee otsustab tunnistada rahvuslike väeosade formeerimise mittedoovitavaks ja nõuab sõjaministrilt ešelonide saatmise seispanemist rahvuslike väeosadesse.
22. apr. Krasnoje-Seloost, 171. ja 176. jal. tagavarapolkudest saabub 1. Eesti Polku esimene ešelon eesti sõjaväelasi (4 ohv., 867 sõd.).
25. „ Krasnoje-Seloost saabub 1. Eesti polku teine ešelon eesti sõjaväelasi (4 ohv. ja 952 sõd.).
29. „ Tallinna T. ja S. S. Nõukogu otsustab 1. Eesti Polku likvideerida ja eesti sõjaväelased ära jaotada Vene 107. ja 118. jal.-diviiside vahel.

1918. a.

9. „ Eestimaa „Landesversammlung“i“ kokkuastumine Tallinnas; võetakse vastu Eestimaa Venest lahkulöömise otsus.
10. „ Liivimaa „Landesversammlung“i“ kokkuastumine Riias, Eesti vallavanemad keelduvad kaasaääletamast.
12. „ „Landesrat“i“ kokkuastumine Riias. Otsustatakse paluda Saksa keisrilt kehtvat sõjalist kaitset ja liita Eesti- ja Liivimaa ühes Saaremaaga ning Riia linnaga Saksa riigi külge, personaalunioonis Preisimaaga. — J. Seljamaa telegramm ja memorandum Nõukogude-Vene Valitsusele ja kõigile liitlastele ja erapooletute riikide saadikuile rüütelkonna maapäeva otsuse vastu Riias 12. aprillil 1918. a. Need otsused tunnistatakse Eesti rahva avaliku arvamise võltsimiseks.
13. „ Riia „Landesrati“ otsus Preisimaaga liitumise kohta. — Jüri Vilms, Arnold Jürgens ja Johannes Peitsik Helsingis Saksa vägede poolt maha lastud.
17. „ Skandinaavia Eesti delegatsiooni protest Saksa riigikantslerile „Landesrati“ otsuse vastu.
21. „ Saksa keisri ametlik vastus Balti sakslaste delegatsioonile (juht parun Dellingshausen) oma abi lubamise kohta maa liitmiseks Preisimaaga.

1919. a.

1. apr. 7. jal.-polgu osad ja skaudid vallutavad Kõvera ja Rikora külad.
2. „ Vaenlase ebaõnnestub karostelli ja Fitinka külad vallutamine. — Kalevlaste Maleva osad vallutavad Gvosnikova, Rissova ja Suur-Beresniku külad. — Soomusr. desant vallutab Sabolotje ja Lesgi külad.
3. „ Skaudid vallutavad Lukoša ja Gorodištše külad. — 2. Jal.-polgu osad vallutavad Belski, Repina, Verenkova, Rogova-Gora ja Lapševa külad.
4. „ Meie väeühikute ebaõnnestunud katsed Pangevitsa vallutamiseks. — Skautide ebaõnnestunud katse Ivanovo-Boloto vallutamiseks.
5. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Sõromjatina ja Poroslava külad ning jätavad viimase küla samal päeval maha.
6. „ Skautidel ebaõnnestub Ivanovo-Boloto vallutamine.
8. „ Punaväe läbimurre Šumilova juures.
9. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Poroslava, Duboki, Boroki, Sõromjatina, Aristova ja Salesje külad. — Skaudid vallutavad Bobkova, Lebedõ, Satrubje ja Borkanova külad. — Pangevitsa postijaama vallutamine.
10. „ Põhja-Poegade Rügement jõuab Tartu.
19. „ Peski (Pessok) küla vallutamine.
21. „ Vastse-Nursi — Vana-Kasaritsa joone mahajätmine.
22. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Tõlva küla. — Viljandi Kaitsepat. osad jätavad maha Pangevitsa. — Rõuge mahajätmine. — Soomusr. nr. 3 desant koos soome vabatahtlikkudega vallutab Mõniste jaama ja mõisa. — Kalevlaste Maleva osad löövad vaenlase kallaletungid tagasi.
23. „ Kasaritsa lahing. — Tallinna ja Tartu Kaitsepataljonid vallutavad Vana-Kasaritsa. — Viljandi Kaitsepataljoni osad vallutavad Pangevitsa uuesti.
24. „ Viljandi Kaitsepataljoni osad jätavad maha Pangevitsa. — Kõrgepalu vallutamine.
25. „ Narva linna äge pommitamine ja suur põlemine. — 6. Jal.-polgu osad jätavad maha Ruhja. — 6. Jal.-polgu osad jätavad maha Piksaare jaama ja Era mõisa.
26. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Braunebergi ja Saaluse mõisad. — Skaudid vallutavad Rassolova, Kudrova ja Veselkina külad. — Tallinna ja Tartu Kaitsepataljoni osad vallutavad Lauri, Raudsepa, Rõuge kiriku ja koolimaja, Mustahamba, Kuke, Tautsa ja Tsutsu. — Piksaare jaama ja ümbruse vallutamine. — 5. Jal.-polgu osad löövad tagasi vaenlase kallaletungid Lesgi ja Sarokina küladele. — 3. Jal.-polgu II patalj. osad jätavad maha Egle talu ja Berse kõrtsi. — 6. Jal.-polgu osad jätavad maha Härgmäe (Ermes) kirikumõisa ja vallutavad Kureli mõisa.
27. „ Kapten A. Irv langeb Egle kõrtsi (Kaupsi) juures. — 6.-Jal.-polgu osadel ebaõnnestub Ruhja vallutamine. — 3. Jal.-polgu II pataljoni osad vallutavad Egle talu ja Berse kõrtsi. — Vaenlase kallaletungid lüüakse tagasi Talli jaama, Kureli, Viigandi ja Turna mõisa sihis. — 6. Jal.-polgu osad jätavad maha Kureli mõisa.

28. apr. 3. Jal.-polgu osad jätavad maha Turna mõisa.
29. „ 6. Jal.-polgu osad koos soomlastega vallutavad Härgmäe kirikumõisa. — 1. Jal.-polgu I pataljon jõuab Viru rindelt Valka.
30. „ 1. Jal.-Polgu I Pataljon ja 6. Jal.-polgu II pataljon vallutavad Kogenbergi, Viigandi, Kureli ja Kaarküla (Vana) mõisad. — 3. Jal.-polgu osad vallutavad Turna mõisa.

Kõigile teatritele, teatritegelastele ja teatriharrastajatele.

Eesti Teatrimuuseumi ühing on alustanud tööd Teatrimuuseumi kujul eesti teatrile monumendi loomiseks. 30. a. vanune kutseline teater ja kahekordselt nii vana asjaarmastajate teater omab juba ajaloolise mineviku, kuid mitte kerge pole sellest saada ülevaadet — puudub tarviline materjal. Seda lünka tahab täita E. Teatrimuuseum. Olevikust peale tahab muuseum organiseerida süstemaatilist andmete ja esemete koondamist kogu eesti teatrielu kohta — vahetult teatritelt, teatritegelastelt ja näitekirjanikudelt. Ent mitte vähe võivad selle kaasa aidata ka asjaarmastajad teatriharrastajad ja teatripublik, eriti viimaste arvamisest ja hinnangud võivad palju pakkuda eesti teatri iseloomustamiseks.

Veel enam aga on vajalik kõigi teatrihuvi-liste kaastöö eesti teatri mineviku valgustamiseks. Selleks tuleb koguda Teatrimuuseumi kõik, mis kellelgi säilinud — esemed, pildid, kirjutised, mälestised. Kõik, mis iseloomustab eesti teatrit, on tänuväärne materjal saatmiseks Eesti Teatrimuuseumile, Tallinnas, Piiskopi 2—6.

E. Teatrimuuseumi ühingu juhatus.

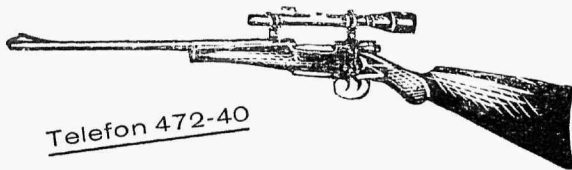
Toim. järele märkus: Vabadussõja päevil eksisteeris nn. „Väerinna teater“ ja oli ka ühel või teisel viisil kokkupuuteid teatritega. Vabadussõjast osavõtnuil leiduks kindlasti nii mõndagi huvitavaid materjale sellelt alalt.

Oma asjus.

Haridusministeeriumi Koolivalitsus on teinud Vabadussõja Mälestamise Komiteele teatavaks, et ajakiri „Vabadussõja Tähistel“ on Haridusministeeriumi Raamatukogude komisjoni otsusel soovitatud avalikkudele raamatukogudele I järjekorras ja koolide õpperaamatukogudele alates algkooli V klassist.

Toimetus.

Laskeriistade töökoda
K. Koppelman
Tallinn, Väike Karja tän. 3

Telefon 472-40

Piltpostkaartide ladu

V. Ots

Tallinn, Harju tän. 44
Telefon 445-65

J. Kree

Puuvilja-kauplus
Tallinn, Saiakang 5
Telefon 429-17

Alati äris saadaval:

**Õunu, apelsine, sidru-
neid, kompotti jne.**

Müük suurel ja väikesel arvul

**KELLA- JA KULLASEPAÄRI
P. EICHELMANN**

Tallinn, V. Karja 2, tel. 442-23

Soovitab

**käe-, tasku- ja seinakelli
ning kuld- ja hõbeasju
odavate hindadega**

Ostan kulda ja hõbedat

Kella-, kuld-, hõbe-, kristall-
ja bijoutrie-kaupade äri

H. VASSERMANN

Tallinn, Viru 23, tel. 447-26

Müük suurel ja väikesel arvul

A. Sinisoff

Tartu maantee 79

Rauatööstus valmistab:
akna-, ukse-hingi, saha
kruve, ratta kruve, hobu-
seraua haake jne.

Eesti arstide klinistide üh. erahaigla

Laboratoorium

Tallinnas, Narva mnt nr. 6-a

Avatud äripäeviti kella 9–20

Toimetatakse igasuguseid arstlisi,
bakterioloogilisi, keemilisi analüüse
Autovaktsiinid

BIRK

Raekoja pl. 23
Maakri tän. 13

Telefon 429-28
Telefon 307-07

Värvib • Npreteerib • Puhastab

O-ü. Raf. Haarla

Kirjaümbriku- ja paberiümbertöötamise tehas

Tina tänav 9, Tallinnas telef. 302-56

Nõudke

märgil

tuntud headuses paberikaupu

A/S TARTU PANK

Asutatud 1868. a.

Peapank: Tallinnas

Osakond: Tartus

Toimetab kõiki pangaoperatsioone
sise- ja välismaal

Panga juures Eesti Kinnitus
Aktiaselts „Polaris’e“ peagentuur

Ü.K. Eesti Rahvapank

Tallinn, Suur Karja 19

Telefon 425-55

Toimetab kõiki pangaoperatsioone nii
liikmetega kui ka võõrastega
Ostab ja müüb välisraha ja igasugus.
kindlaprotsendilisi väärtpabereid

Moodsaim ja täielikum
pappkarbitööstus
Eestis

M. Dresselt ja A. Krik

Tallinn, S. Karja 21
Telefon 452-96

Šokolaadi & kompekkitööstus

„SOLIID“

Asutatud 1922. a.

Tallinnas, Kopli tän. 36, telefon 438-30

R. GLASSMANN

TARTUS, SUURTURG 1

SOOVITAB

ŠOKOLAADI, MARTSIPAANI

Pagari- ja kondiitriäri

V. KUUSLOO

Tartus, Riia 83, tel. 9-54

OSKAR PEDRAUDSE

raua-, terase- ja ehitusmaterjali kauplus

Tartus, Narva tän. 1, telef. 766

Rauda, terast, plekki, traati ja naelu, akna-klaas, ukse-lukud, pliidad, pajad, pliida- ja ahjuksed, šamottkivid, maalri-värvid ja värnitsad ja kõiksugu tööriistu ja ehitusmater- jale soovitan mõõdukate hindadega.

Kõige austusega

Oskar Pedraudse

Pidage meeles,
et kõige soodsam

kellade,
kuld- ja
hõbeasjade
ostukoht on

kullaseppmeisteri

O. Hermann'i

juures Tartus, Aleksandri 2

Asut. 1815 • Telef. 747

Pagari- ja kondiitriäri

P. Potsep

Tartus, Ülikooli tänav 34

Soovitab hästi maitsevaid

kondiitri- ja
pagarisaadusi

Alati rikkalikus valikus

B. Rubanovitsch

valmisriiete äris

Tallinn, Harju 22/24 Telefon 436-95

Naiste ja meeste valmisriided

Soodsad ostutingimused

Traatvõrke

aedade piiramiseks, sõelteks, krohvimiseks ja mitmesuguseks muuks otstarbeks valmistab

A. PAALBERG

**TRAA TVÖRGU- JA
MÖÖBLIVEDRU-TÖÖSTUS**

Tallinn, Imanta tän. 23, telefon 438-07

Kalevi- ja valmisriiete äri

Jul. Aberg

TALLINN, SUUR KARJA 5

Põllumajanduse Pank

Asukoht: Tartus, Suurturg nr. 9, omas majas.
Telefonid: juhatus 10-65, üld 50 ja 16-99.

AKTIVA.

Äriseis 31. märtsil 1937 a.

PASSIVA.

Kassa ja jooks. arv. teist. pank.	Kr. 396.876.15
Väärtpaberid ja osamaks teistes asutustes	" 168.045.74
Väärtused	" 112.143.68
Laenud	" 1.969.825.76
Riiklikud laenud	" 585.—
Korrespondendid	" 29.862.82
Garantii deebitorid	" 25.758.—
Vallasvara	" 23.640.06
Kinnisvara	" 74.430.92
Ärikulud ja makstud protsendid	" 17.866.16
Muud aktivad	" 23.361.88
	<hr/>
	Kr. 2.842.196.17

Osa- ja muud kapitalid	Kr. 158.264.09
Hoiusummad:	
tähtajalised	Kr. 942.247.38
jooksvad	" 1.303.903.55
	<hr/>
	" 2.246.150.93
Vekslite redisk. Eesti Panga	
Tallinna osak.	" 80.857.—
Võlad teistes krediitasutustes	" 217.298.37
Riikl. võlad Pikalaenu Pangas	" 685.—
Korrespondendid	" 26.476.11
Väljaantud garantiid	" 25.758.—
Saadud protsendid ja komisjon	" 56.731.28
Muud passivad	" 29.975.39
	<hr/>
	Kr. 2.842.196.17

Pank võtab raha hoiule ajakohase protsendiga, annab heade kindlustuste vastu takistuseeta laenusid 6—7 protsendiga, ostab E. V. Riigikassa pantkirju ja toimetab kõiki pangaoperatsioone.

Korrespondendid kõigis tähtsamates keskkohades.

Pank ostab ja müüb välisvaluutat. Pangal tulekindel varakamber.

Põllumajanduse Pangaga opereerivad kõik põllumehed, põllumajanduslikud ühised ja omavalitsusasutused.

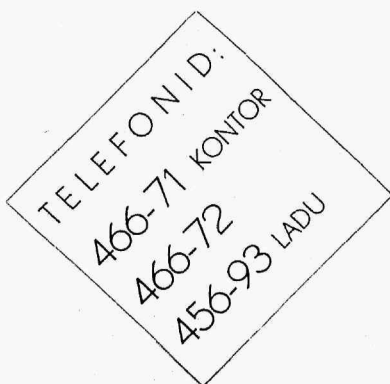
Panga juures E. O. ja Ü. A. Kindlustusselts „Oma“ agentuur.

Juhatus.

K. A. Rütman & Ko

KEEMIAAINETE
KAUBANDUSE KONTOR

TALLINN, PÄRNU MNT. 9

Loomatervishoiu ja karjasaaduste puhtuse seisukohalt on parimaks aluspõhiks
turvaspõhk.

Hoidke ära hulgaline kunstpõllurammu sissevedu, asendades seda odavama ja väärtuslikuma

turvas - sõnnikuga

Vähendage oma küttekulu, tarvitades kütteks odavamaid ja otstarbekohasemaid kütet-

pressturvast.

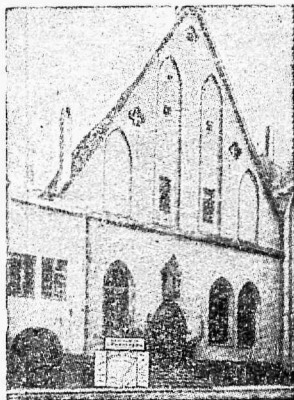
Ulila Turbatööstuse

kõrgeväärtuslikumaid saadusi -
turvaspõhku, turvaspuru ja küteturvast

müüb suurel ja väikesel hulgal
Tartu Linna Elektri jaam.

L A O D: Ulilas ja Tartus, Soola tän. 34/36.

KONTOR: Tartus, Sõõgiturg 7.
Telefonid: 38, 1-48, 3-29 ja 3-54.

C. Petenberg

Tallinn, Pikk tän. 17. Telefon 434-85
Asutatud 1894. a.

Veinikauplus-Börsikelder

Kõrges väärtuses kodu- ja välismaa veine,
šampanjat, konjakit jne.

K-m.

M. Treumann

Tallinn, Sakala tän. 1, tel. 304-48

*Igasuguseid koloniaalkaupu,
kohvi, puuvilju ja maiustusi.
Tubakasaadusi kõikidest
vabrikutest. Veinid ja napsid
kõikidest parimatest kodumaa
tehistest.*

Müük suurel ja väikesel arvul.

M. Männil & K^o

Tallinn, Pikk tän. 13
Telef. 431-49

Raud- ja teraskaubad,
laskeriistad ja laskemoon

Hinnad mõõdukad

A-S. MERILAIID & K-o

Aurulaeva
omanikud

Tallinn, Aia 5-a.
Telefon 451-88.

Kaubamaja Th. Kaarmann

Tallinn, Raekoja 10. Telefon 432-83

Klaas • Portselan • Majatarbed

A/S „ROTERMANNI TEHASED“

end. Chr. Rotermann, asut. 1829 a.

- Kõrgeväärtuslised jahud, kaerahelbed, kruubid ja tangud
- LEIVAVABRIK
- JUUSTUEKSPORT

Juhatus: Tallinnas

Osakonnad:

Tartus, Viljandis, Narvas

ESINDUSED:

„OPEL“

„OLDSMOBILE“

„LA SALLE“ ja

„KRUPP“ – autod

„CONTINENTAL“ kummid

„HADUROLIT“ parim määrdeaine
lisaks mootorõlile

U/Ü.

„EMLO“

TALLINN

Aia t. 10 Tel. 431-08

TARTU LADU:

Riia t. 42 Tel. 13-65

Soovitab kõrges headuses:

Konjakeid

Likööre

Napse

Whiskyt – White Horse

UUDIS:

Kirsi liköör karahvinides
Tasku pudelid vintkorgiga

*Saadaval kõikides veinikauplustes,
restoraanides ja kasiinodes Ėstis*

U Tilga & Ko

Elektriosakond

Tallinn, Harju 23, tel. 467-98

Elektriarmatuurid, keedunõud,
pliitad ja ahjud. Igasugused
installatsioonmaterjalid. Jõujaa-
made ehitused. Kalkulatsioonid.
Nõuanded.

Tööstusosakond

Tallinn, Kappeli 7, tel. 312-26

„ARBA“ tehas. Igasugused
metallitööd. Galvaanilised van-
nid. Bakeliidi pressimine. Elekt-
rotehnilised artiklid.

Speditsoon

Tallinn, S. Karja 18, tel. 445-73

Kaupade vedu. Tollitalitused.
Inkasso ja kinnitused.

Ühisuse

„Lõuna-Eesti Eksporttööstajad“

Lihakauplused asuvad:

TARTUS:	Ülikooli tän.	7,	telef.	12-59
„	Tähe	„ 72,	„	12-18
„	Narva	„ 9,	„	12-22
„	Narva	„ 123,	„	14-08
„	Riia	„ 125,	„	14-50
VALGAS:	Vabaduse	„ 32,	„	32

Ehitajad ja majaperemehed!

Teadke, et tsementkivist nopsa-süst. seinad on põlised, kuivad, soojad ja odavad

Lähemalt leiate raamatus:

Ins. A. GRAUEN ja V. ALVER

„Tulekindel ehitusviis Nopsa“

(72 lk. 52 joon. 50 snt.)

Saadaval raamatukauplustes ja A/S. Tsemendivabrik „Port-Kunda“ müügikontori juures asuvas nõuande büroos (Valli 4-6, Tallinn, tel. 450-17)